

Олександра САВЧЕНКО

Оріон

Українська мова та читання

3
клас

Частина 2

УДК 811.161.2*кл3(075.2.)

C13

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2020 № 271)*

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Відповідно до Типової освітньої програми
колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко

Умовні позначення:

Звертаємо увагу.

Читаемо правильно.

Міркуємо і відповідаємо.

Досліджуємо текст.

Працюємо в парі.

Працюємо в групі.

Роз'єднай слова і прочитай.

Фантазуємо і створюємо.

Граємо сценку, виставу.

Дізнаємося значення слів.

Здобуваємо інформацію
з різних джерел.

Савченко О. Я.

C13   Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО
(у 2-х частинах) : Частина 2 // О. Я. Савченко. — Київ : УОВЦ
«Оріон», 2020. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-991-024-0.

ISBN 978-966-991-019-6 (Ч. 2).

УДК 811.161.2*кл3(075.2.)

ISBN 978-966-991-024-0

ISBN 978-966-991-019-6 (Ч. 2)

© О. Я. Савченко, 2020

© УОВЦ «Оріон», 2020

ЛЮБІ ДІВЧАТКА І ХЛОПЧИКИ!

У новому підручнику з **літературного читання** ви прочитаєте різні твори — народні й авторські. У казках, віршах, оповіданнях відкриєте цікавий світ природи й дитинства, дізнаєтесь про те, як виникла й розвивалась наша мова, створювалися книжки.

Ознайомитеся з новими для вас видами текстів — **п'есою, байкою, науково-художнім оповіданням**. Прочитаєте твори про почуття, які об'єднують нас; про історію рідного краю, видатних людей; про те, де знайти і як працювати з інформацією.

Дослухаючись до порад учителів, співпрацюючи одне з одним:

- ◆ розвивайте вміння вдумливо читати й розуміти прочитане;
- ◆ досліджуйте зміст і структуру текстів різних видів;
- ◆ збагачуйте своє мовлення новими словами, образними висловами;
- ◆ міркуйте, висловлюйте своє ставлення до прочитаного;
- ◆ розрізняйте та правильно називайте жанри прочитаних творів;
- ◆ учіться інсценізувати прочитане, створювати свої тексти;
- ◆ удосконалюйте вміння знаходити і працювати з різними джерелами інформації.

**А головне —
читайте
із задоволенням
щодня!**

ЗАРАСТУЙ, РІДНА ШКОЛО І МІЙ ТРЕТИЙ КЛАС!

Щороку вереснева стежечка запрошує вас до рідної школи. Радісні привітання, розповіді про літні враження наповнюють святкове шкільне подвір'я. Ось-ось розпочнеться перший у цьому навчальному році **урок літературного читання**, на якому ви ознайомитеся з новим підручником.

Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- дізнатися, як розпочинають новий навчальний рік ваші однолітки в різних країнах;
- визначати тему й головного персонажа прочитаного твору;
- розповідати одне одному про літні враження і прочитані книжки;
- створювати веселі колажі, про які розповідається в **«Медіавіконці»**.

Осінній настрій

Максим Рильський

ТИХА, ЗАДУМЛИВА ОСІНЬ СПУСКАЄТЬСЯ...

Осінь на землю тихенько спускається
в небі летить, наче птах.

Крýлами-хмарами небо вкривається.

Пухом тумани із крил її падають,
стеляться в вільних степах.

Літо зелене і радісне згадують.

Стріпує крилами осінь широкими,
роси спадають у млі,

ллються крізь ней дощами-потоками.

Літо веселе, співоче минається,
спокій стає на землі...

Тиха, задумлива осінь спускається...

- Послухайте вірш. Який настрій він передає?
- Чи помітили рядок, який повторюється?
- Ранню чи пізню осінь описано у вірші?
- У якому темпі, з якою силою голосу краще прочитати вірш? Прочитайте.
- Які порівняння використав поет, описуючи осінь?

Знайдіть у вірші слова, вжиті в переносному значенні.

Поясніть, які ознаки осені вони передають.

Скринька очікувань

Що кожен/кожна з вас очікує від уроків літературного читання? Запишіть у дома свої побажання. На наступному уроці ми їх обговоримо, складемо у скриньку. Цікаво буде перед Новим роком пригадати свої очікування і визначити — що з них справдилось, а що ні.

Вчимося слухати й розуміти текст

- ◆ Послухайте текст. Намагайтесь запам'ятати, про які країни в ньому розповідається.

Ольга Морозова

ПЕРШИЙ ДЕНЬ У ШКОЛІ

Ви знаєте, як весело буває в цей день школярам. І новéньке вбрання, й багато-багато квітів, голосний веселий перший дзвінок! І найперший у житті урок.

А як в інших країнах відбувається в цей день?

В **Індії**, наприклад, навчання починається в червні, коли минé пора найбільшої спеки. Учитель поздоровляє тих, хто вперше прийшов до школи. Він читає їм давню народну казку, а потім всі діти вчать літеру А. Вони пишуть А і співають пісню про А. Батьки учнів одягають учителеві на шию вінок із красивих квітів.

Є в Індії і такі школи, де один день учні вчаться без учителів. На цей день учні обирають з-поміж себе ніби учнівський уряд — парламент — і міністрів. Найголовніший з усіх міністрів — міністр дисципліни.

У **Японії** вчитися починають із квітня — тоді саме в цій країні цвітуть вишні. Учитель вітає дітей, а потім показує, де хто з учнів сидітиме. Показує він їм також і місце, де ставити взуття. Бо в Японії, як і в Індії, перед тим, як увійти до будинку, треба скинути черевики й залишити їх біля входу. Так само й у школі.

Діти у **Фінляндії**, вперше йдучи до школи, дають обіцянку, що не псувáтимуть своїх гладеньких парт. І своєї обіцянки вони дотримуються не тому, що у Фінляндії за попсóвану парту доводиться платити гроші. А просто новéнькі, чепурні, близкучі парті куди більше подобаються учням.

- На яку тему цей текст?
- Про початок навчання у яких країнах ви дізналися?
- Що було несподіваним? Новим?

Поставте одне одному запитання за прослуханням.

ПРИСЛІВ'Я

Знання людині — що крила пташині.

ЯК У НІМЕЧЧИНІ СВЯТКУЮТЬ ПОЧАТОК НАВЧАЛЬНОГО РОКУ

У Німеччині батьки дарують першокласникам і першокласницям величезний пакет, заповнений різними подарунками — солодощами, іграшками, а також корисними для школи речами. «Шкільний пакет», який здебільшого має форму конуса, чимало батьків майструють власноруч. Уперше такі ріжкі для подарунків з'явились у Німеччині ще майже 300 років тому.

Більшість дітей у Німеччині йдуть до школи в шість років. Навчальний рік починається в серпні. І для дітей, і для їхніх батьків школа є початком нового життя.

Готуючись до початку навчання, батьки купують першокласникам шкільний ранець. Часто він має міцний каркас, щоб книжки та зошити в ньому не заминалися, і щоб водночас був зручним.

У шкільному ранці має бути все необхідне для навчання: ручки, олівці, лінійки, зошити. Не менш важливою також є така річ, як бутербрóдниця. У Німеччині, особливо в початковій школі, часто немає обіду. Але учні мають час на легкий перекус. Тож потрібна спеціальна коробка для бутерброда. Обідають

діти після школи вдома або в дитячому садку в спеціальній групі для школярів.

Не можна забувати і про фото на пам'ять. На таких світлинах діти тримають у руках пакет з подарунками, який часто більший за них самих.

Під час урочистої церемонії для першокласників і першокласниць учні старших класів разом з учителями влаштовують невеличкі вистави. У деяких школах до кожного першокласника або першокласниці приставляють помічника або помічницю з другого, третього або четвертого класу, котрий у перші дні допомагає новачкові, дає різні поради.

Для дітей проводять також екскурсію школою, показують їм їхні класи. Наступного дня новачки мають знайти дорогу до класу уже самі або ж у супроводі свого наставника.

За матеріалами інтернет-джерел

- На яку тему цей текст? Чому не вказано його автора?
  - Знайди і прочитай, що має бути у шкільному ранці першокласника та першокласниці у Німеччині. А в нашій країні?
  - Що тобі сподобалося в цій розповіді? А що здивувало?
- Поставте одне одному запитання за прочитаним.

Відчиняєш, утворившись, мандрівниця, олов'яними.

Алла Коваль

ЗНАЙОМІ НЕЗНАЙОМЦІ

(Скорочено)

Слово «школа» є в багатьох мовах. З'явилася школа як навчальний заклад дуже давно, 24 століття тому.

На українські землі школа прийшла тисячу років тому. А по дорозі до нас грецьке слово «схóле» і стало школою.

Ти щодня відчиняєш двері свого рідного класу. Тут тебе зустрічають твої однокласники і однокласниці, твоя перша вчителька або вчитель.

Прийшло до нас слово «клас» із латини, утворившись від слова «cláscis», яке означає «група людей».

А ось нарешті й рідна партя. Може, хоч вона не є чужинкою? Ні, вона теж, виявляється, мандрівниця.

У стародавніх школах учні сиділи на довгих лавах біля столу. Та згодом їх розділили, розсадили по двоє: апарт — «збоку, окремо». Слово «апарт» є і у французькій, і в німецькій мовах. Ти, напевно, вже встиг у тому слові впізнати свою парту?

Чи не задумувався ти над походженням таких слів: бук, буква, буквар?

Чи не родичі вони часом? І чи є вони, ці слова? Слово «бúки» прийшло до нас від прадавніх наших сусідів — германців. Означало воно в них і букове дерево, і діщечку з буком, на якій писали, і літеру, вирізану на буковому брусочку.

А олівець... Чи він теж чужинець? Слово «олівець» теж із дуже давніх часів. Пов'язане воно зі словом «блово» — назвою металу.

Олов'яними паличками в дерев'яній оправі люди писали до 17 століття, а потім вінайшли олівці з графітом, якими користуємося і ми.

Пригадуєш, як вчителька вперше викликала тебе до дошки? Уперше тебе слухав увесь клас. На дошці ти мав писати два найрідніших слова — мама й мова. Ти взяв до рук крейду, підійшов до дошки. Уяви собі, що обидва ці слова — мандрівники.

Крейда зовсім не крейда, вона — «крéта», точніше, глина з острова Крит, який далеко від України.

Крету, тобто таку саму глину, знайшли в себе германці. Назву цієї глини вони трохи змінили — на «крайде». А від германців слово примандрувало в Україну.

 Українське слово «дошка» походить від грецького слова «діскос», що означає круг, диск, підставку для їжі.

У германців воно означало «стіл». Від них це слово потрапило до нас. Але в наших предків уже було слово «стіл», тому слово «дошка» стало позначати квадрат, на якому різали, подавали хліб, овочі, м'ясо.

І тільки згодом дошка з'явилася в класній кімнаті.

- Прочитай текст. Які слова для тебе незрозумілі?
- Що нового ти відкрив/відкрила для себе?

Робота в парі. Перегляньте текст. Знайдіть і прочитайте слова, які прийшли до нас із грецької мови.

- Звідки в українській мові з'явилися слова «бу́ква», «крайда», «дошка»?

Обміняйтесь думками: що ви знаєте про походження назв іншого обладнання, яким користуєтесь у школі?

Далі ви прочитаєте уривок з повісті американської письменниці **Меган МакДоналд** «**Джуді Муді**» про перший день навчання цієї дівчинки у 3-«Т» класі. У початкових класах деяких зарубіжних країн кожен навчальний рік дітей навчає інший учитель і в іншому приміщенні.

У серії про пригоди веселої Джуді Муді вийшло вже більше двадцяти книжок. Багато з них перекладено українською мовою.

Знайомиться, повісьте, велетенська, приклéїлася, мініатюрний, колекціоную, пластмáсовий.

Головний персонаж

Меган МакДоналд

ДЖУДІ ЗНАЙОМИТЬСЯ З НОВИМ УЧИТЕЛЕМ

Коли Джуді Муді підходила до свого 3-«Т», там стояв її вчитель, пан Тодд, і запрошуав усіх до класу.

— Клас, будь ласка, повісьте рюкзаки на гачкí й покладіть сумочки з обідами на полíчки, — сказав пан Тодд.

Розпочався урок. Пан Тодд повернувся обличчям до класу. На дошці великими літерами було написано: ВЕЛЕТÉНСЬКА СИРНА ПІЦА.

— Велетенська сирна піца — це на обід? — запитала Джуді.

— Це для словотвору, — пан Тодд підніс палець до губ, ніби це був секрет. — Ви побачите.

— Візьміть аркуш паперу і запишіть п'ять різних слів, захованих у написі на дошці, — ВЕЛЕТÉНСЬКА СИРНА ПІЦА.

Джуді взяла коробку новеньких «буркотливих» олівців, розмальованих скаженими мордочками. «Буркотливі олівці — для абсолютно різних настроїв, — писалося на пакунку. — Чи ви коли-небудь бачили олівець, який виглядає так, ніби вранці встав не з тієї ноги?».

Чудово! Нові «буркотливі» олівці допомагали їй думати. Вона знайшла слово ЛІКАР, ЛИЦАР, ВАТА, заховані в написі пана Тодда. Та замість них написала:

1. Ні. 2. Ні. 3. Ні. 4. Ні. 5. Ні.

— Хто хоче прочитати класу свої п'ять слів? — запитав пан Тодд.

Джуді підняла руку.

— Джуді?

— Ні, Ні, Ні, Ні, Ні! — виголосила Джуді.

— Це одне слово. А треба ще чотири. Піди й напиши їх на дошці.

Джуді Муді не написала ЛІКАР, ЛИЦАР і ВАТА. Замість цього написала ЛИС і ТІНЬ.

— А як щодо слова ЛИСТЬ? — запитав Рокі.

— У нас немає літери «Я», — відповів Френк Перл. ВЕЛЕТ — написала Джуді.

— Ще одне слово, — нагадав пан Тодд.

ПІТ — написала Джуді.

— Чи можеш ти скласти речення з будь-яким із цих слів? — запитав пан Тодд.

— Лис побачив тінь велета і спітнів.

Увесь клас аж ліг від сміху. А Френк так сміявся, що й закашлявся.

— Ти сьогодні не в гуморі? — запитав пан Тодд.

— Гррр, — відповіла Джуді Муді.

— Це дуже недобре, — сказав пан Тодд. — А я якраз хотів запитати, хто хоче піти до секретарки й забрати піцу. Це сюрприз із нагоди початку нового навчального року.

— Піца? Піца! Справді? — клас збуджено гудів.

Джуді Муді хотіла піти по піці. Вона хотіла відкрити коробку. Хотіла отримати маленький триногий пластмасовий столик, який притримував верхню частину коробки, щоб вона не приkleїлася до піци.

— Тож хто сьогодні хоче забрати піцу? — запитав пан Тодд.

— Я! — закричала Джуді.

— Я! Я! Я! Я! Я! — хором кричав увесь клас, махаючи в повітрі руками, як вітряками.

Рокі мовчки підняв руку.

— Рокі, чи не принесеш ти нам піцу?

— Звісно, принесу! — відповів Рокі.

— Везунчик! — сказала Джуді.

Коли Рокі повернувся з піцою, клас затих. Усі жували малесенькі квадратики сирної піци й слухали, як пан Тодд читає оповідку про пса, який єв піцу з ковбасою.

Коли він закінчив читати, Джуді запитала:

— Пане Тодд, чи можу я подивитися на ваш маленький столик для піци?

— Ця штука таки схожа на мініатюрний^{*} столик. Хоча раніше я цього не помічав.

— Я колекціоную їх, — сказала Джуді.

— Ось що я тобі скажу, — почав пан Тодд. — Ця річ — твоя, якщо завтра прийдеш у доброму гуморі. Як думаєш, ти можеш пристати на цю пропозицію?

— Так, пане Тодд! — вигукнула Джуді. — Так, так, так, так, ТАК!

Переклад з англійської Наталії Ясіновської

Мініатюрний — тут: дуже маленький.

- Про що ви прочитали? Назвіть дійових осіб оповідання.
- Хто головний персонаж?
- Чи зацікавила вас розповідь про навчання ровесників в іншій країні? Що було несподіваним?
- Розгляньте обкладинки книжок (с. 11). Чи такою ви уявляєте Джуді?
- Як Джуді хотіла привернути до себе увагу вчителя?
- Які епізоди, що сталися на цьому уроці, трапляються у вашому класі? Розкажіть.

Головний персонаж

Марія Манеру

ШАРЛОТТА ОТРИМУЄ... ТРИНАДЦЯТЬ БАЛІВ!

Шарлотта була дуже розумною дівчинкою та отримувала гарні оцінки: десять із математики, одинадцять з англійської мови, одинадцять з рідної мови. Одного разу вона отримала найкращу оцінку — дванадцять балів!

Батьки з гордістю ділилися з усіма сусідами:

— Ви знаєте? Шарлотта отримала дванадцять балів!

Відтоді будь-яка оцінка здавалася занизькою для дівчинки, тож Шарлотта вирішила схитрувати. Учениця розв'язала складне завдання з математики та поставила собі оцінку, яка була вищою за найвищу — тринадцять балів. Батьки були глибоко вражені:

— Тринадцять! — вигукнули вони. — Але ж чи існує така оцінка?

— Звичайно, — відповіла Шарлотта. — Вона найвища.

Батьки хотіли похвалитися своєю дитиною та кинулися розказувати про це всім навколо:

— Шарлотта отримала тринадцять балів!

Новина переходила з вуст у вуста та дійшла до вчительки Шарлотти, яка добре знала, що отримати тринадцять балів неможливо. Тож вона вирішила провчити дівчинку.

— Я вирішила, що з цього моменту найнижчою оцінкою буде тринадцять, а найвищою — двадцять, — сказала вчителька своїм учням.

Та дізnavшись про те, що тринадцять балів відтепер найнижча оцінка, усі почали насміхатися з Шарлотти та з її тринадцятьох балів!

— Ніколи більше не буду хитрувати, — запевнила Шарлотта.

Із того часу вона раділа усім гарним оцінкам. Адже вона більше не потребувала високих балів, щоб здаватися розумнішою.

Переклад з іспанської Ольги Соколової

- Чи зацікавило тебе оповідання?
- Хто головний персонаж твору? Якою ти уявляєш дівчинку?
- Чому Шарлотта вирішила схитрувати?
- Який висновок із цієї історії ти зробив/зробила?

Перевір, чи так ти розумієш вислови:

- *шила в мішку не сховаєш* — те, чого не приховаєш, бо воно само себе виявить;
- *водити за носа* — обдурювати кого-небудь; не виконувати обіцянного або приховувати щось;
- *зарубати собі на носі* — добре, надовго запам'ятати.

МЕДІАВІКОНЦЕ: колаж «Наш клас»

Колаж (від французького слова, що означає «склеювати») — це композиція з природних матеріалів, аплікація із тканин різної фактури або мозаїка з фотографій. Колажі можуть бути на різні теми.

Під час створення колажів використовують вирізки з газет, журналів, фотографії, написи, окремі букви, власні малюнки тощо.

Які колажі ви бачили? **Розгляньте** зображення колажів на обкладинці і сторінках підручника. Розпізнайте, які матеріали були використані для їх створення.

Роздивіться колаж на с. 4 цього підручника. Який темі він присвячений? Що б ви хотіли в ньому додати або змінити?

Пофантазуйте разом, яким може бути колективний колаж на теми «**Наш клас**», «**Найкраща школа**».

ЯК КРАЩЕ ПРОВЕСТИ ПРЕЗЕНТАЦІЮ КОЛАЖУ

Важливо дати відповіді на запитання:

- ✓ На яку тему колаж? Яка його ідея?
- ✓ З яких матеріалів він зроблений?
- ✓ Чим він відрізняється від малюнка? Світлини?
- ✓ Чим ви задоволені у створенні колажу, а чим ні?
- ✓ Що б хотіли змінити в цій роботі, створюючи інші колажі?

Робота в групі. Створіть колективні колажі та представте свої роботи у класі після вивчення цього розділу.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ З яких мов до нас прийшли назви відомих предметів?
- ◆ Що означає слово **колаж**?
- ◆ Чим особливий початок навчального року для першокласників і першокласниць у Німеччині?
- ◆ Яким віршем розпочинається розділ? Хто його автор?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Чому в різних країнах новий навчальний рік починається в різний час?
- ◆ Чому Шарлотта вирішила поставити собі тринадцять балів?
- ◆ Чим мене зацікавила інформація про створення колажів?
- ◆ Який настрій створює вірш «Тиха, задумлива осінь спускається...»?

Вмію...

- ◆ Поставити запитання до прочитаного твору.
- ◆ Визначити в тексті послідовність опису подій.
- ◆ Знайти слова, вжиті в переносному значенні; пояснити їхню роль у розумінні змісту твору.
- ◆ Визначити ставлення автора до зображених подій.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Мені сподобалося, як розпочинають новий навчальний рік у ...
- ◆ Мене здивувало, як виправила свій вчинок ...
- ◆ Мене розвеселила розповідь про те, як в американській школі ...
- ◆ На уроках літературного читання мені сподобалось ...

**БЕЗ СЛОВА НЕМАЄ МОВИ,
А БЕЗ МОВИ – КНИГИ...**

Слово, мова, книга... Без них не можна уявити нашого життя. Вони несуть світло знань, дають людям змогу почути та зрозуміти одне одного.

У цьому розділі **ви прочитаєте** вірші й оповідання про те, як виникла й розвивалася наша мова, як створювалися книжки, як їх потрібно читати й берегти.

Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- визначати нову інформацію;
- дізнаватися значення незнайомих вам слів;
- запам'ятовувати відомості, які виділено в тексті;
- знаходити у тексті ключові слова;
- добирати заголовки до частин тексту; вчитися стисло переказувати прочитане;
- у «**Медіавіконці**» познайомитесь із Музеєм книги і друкарства.

Мова для нас — явище звичне. Здається, вона існувала завжди. Але це не так. Українська мова, якою ми зараз розмовляємо, розвивалася протягом багатьох століть. Розвивається вона й нині.

Дізнатаватися про значення старих і нових слів, їх походження дуже цікаво й повчально. Інколи історія одного слова може багато розповісти про давні події, відкриття, зв'язки між народами.

Досліджуючи таємниці мови, учени відкривають не лише історію слів, а й життя народу, його душу.

Захопливі розповіді про те, як приходять до нас нові слова, хто їх придумує, як вони мандрують світом, створила відома вчена-мовознавиця **Алла КОВÁЛЬ**.

Досліджуємо текст

Безпосередньо, п'ервісна, скоцюбрилась, щіль-ніше, геніального, супроводжували.

Безцінний скарб

Алла Коваль

НАША МОВА
(Скорочено)

Якими були люди до винайдення мови?

Прислухайтесь: з ранку й до вечора навколо вас звучить мова. Ось у сусідній кімнаті з кимось розмовляє мама, з вулиці долітають ледь чутні голоси людей. Ми всі так звикли до цього, що майже не помічаємо звучання мови. Ми чуємо її лише тоді, коли вона звернена до нас безпосередньо*.

А тепер припустімо на хвилинку, що мови нашої — та й інших мов на землі — ще немає. Якою була б земля? Якими були б ми? Навіть уявити важко, яка б це

була сумна й похмура картина: немає великих міст, ба, навіть малих сіл, не ходять поїзди, не літають літаки, немає автомобілів, скрізь тихо, пусто й сумно.

А хто там боязко визирає з печери? Та то ж п'ервісна людина! Скоцюбрилася від холоду й страху, щільніше натягає на голі плечі якусь шкуру, стіржко оглядається... **Такими наші пращури* були колись, такими б надовго вони зоставались, якби не зробили геніального відкриття: винайшли мову.**

Безпосередньо — прямо.

Пращури — далекі предки.

- Про що йдеться в першій частині оповідання?
- Знайди в тексті пояснення, чому ми майже не помічаємо звучання мови.
- Яке геніальне відкриття зробили наші предки?

Чому поява мови докорінно змінила життя людей?

Мова допомагала людям порозумітися між собою, ставала у пригоді нашим предкам у їхньому важкому житті. Рázом, усім великим родом, легше було корчувати ліс, звільняючи місце для посівів, разом приручати, а потім пасті худобу. І якщо раніше кожен сам повинен був додуматися до того, як зробити ту чи іншу роботу, то, маючи мову, можна було розповісти молодшим про все, передати їм свій досвід. І тепер кожному наступному поколінню людей не треба було розпочинати все із самого початку.

Мова первісних людей була дуже бідною. Вона складалася з небагатьох слів. Значення кожного такого слова було нечітким, його супроводжували жестами, які допомагали людям порозумітися. Та минали століття, змінювалися люди, розвивалася й мова...

- Що для тебе було новим, несподіваним у цій розповіді?
  - Чим мова допомагала людям? Що для тебе є незрозумілим? До кого ти звернешся за роз'ясненням?
- Поміркуйте разом!** Чому поява мови докорінно змінила життя людей?
- Поставте 2–3 запитання до прочитаного.

Дивовижний вінахід

А далі сталася подія величезної ваги: люди винайшли письмо. Наше слов'янське письмо — знайомі й звичні літери абетки — пройшло довжелезний шлях, поки дійшло до нас. Поклав початок цьому один дуже давній і беручкий* народ — фінікійці, які жили за 30 століть до нас. Їхнє письмо запозичили й вдосконалили стародавні греки.

Слов'янська азбука була зроблена за зразком гречкої. До 24 грецьких літер було додано ще 19. На наші українські землі ця азбука прийшла понад тисячу років тому. Уесь цей час вона змінювалась, аж поки не стала такою, якою ми сьогодні й користуємося. **Важко навіть сказати, скільки людей протягом століть доклали зусиль, щоб сьогодні ми з вами могли писати й читати.**

Скільки мов на Землі? Вважають, що приблизно 5 тисяч.

Українська мова належить до високорозвинених мов світу. Багато зробили для її вдосконалення письменники та письменниці, вчені, видавці книжок, газет і журналів, освічені люди різних часів. **Почесне місце належить Тарасові Григоровичу Шевченку, який обробив, відшліфував і показав світові дорогоцінне каміння — мову простого, пригнобленого тоді народу України...**

Багато нових слів ми запозичили у своїх близьких і далеких сусідів.

Уся наша планета оповіта невідимими шляхами, що ними мандрували й нині мандрують слова.

 Аджевсінародивусічасинавчалисяодинводного.
Навчаютьсясьюгодні...

Щоб вільно, невімушено, красиво розмовляти, треба вчитися... Намагатися зрозуміти правила, запам'ятовувати нові слова й прислів'я та приказки, бо це збагачує вашу мову, розповідати вірші, бо це розвиває пам'ять. І тоді, послухавши вас, кожний скаже: «Як прекрасно звучить українська мова!».

Беручкий — дуже працьовитий.

- Що нового ти відкрив/відкрила для себе в прочитаному оповіданні?
- Що сказано про слов'янське письмо?
- Які нові слова трапилися тобі в тексті? Чи зрозумілі тобі їхні значення?

Поміркуйте разом над порадами автора щодо вивчення мови.

- Як ви зрозуміли виділені речення?
- Прочитайте заголовки до частин тексту. Це буде його план.
- Підготуйтесь удома до стислого переказу прочитаного.
- Передайте послідовність розвитку мови.

За зразком якої азбуки було створено слов'янську?

- A** фінікійської
- B** грецької
- C** латинської

Зверніть увагу! У цьому тексті йдеться про правди ві події, факти, назви країн, які відомі в науці. Тому такі оповідання є **науково-художніми**.

Далі ти прочитаєш вірш із книжки відомого кримськотатарського письменника **Нузéта УМéРОВА** «**Ведмідь-гора**». Вона присвячена природі, спільній історії народів України, дитячим мріям і турботам.

ДИКТАНТ

Диктант. Лунає в класі мова співуча, наче джерело.
Вслухáюсь я у кожне слово,
щоб не зробити помилок.
Пишу. За вчителем слідкую.
І раптом... Що це? От, дива!
Я з уст його знайомі чую,
з дитинства звичнії слова.
Щораз звучить татарське слово.
Хіба це українська мова?
Пливуть, пливуть слова до мене,
ті, до яких я змалку звик:
майдáн, базár, газ, кáва, нéне,
кавúн, баштáн, тютюн, сíрníк,
кушáк, джерéла, кíлім тощо...
Звідкіль їх корені ідуть?
Бахчисарай? Чи Львівська площа?
Звучання те самé і суть.
А може, серед українців
(у бабці попитаю я)
в якомусь дáльньому колíнці*
в моїм роду була рідня?

Переклад із кримськотатарської
Ольги Тимохіної

В дáльньому колíнці — люди поріднились у далекому минулому.

- Прочитай вірш мовчки. Чи зрозумів/зрозуміла ти, якою є рідна мова хлопчика?
- Що нового відкрилося тобі у вірші?
- Підготуйся прочитати вірш уголос.

Зверни увагу, де починаються і закінчуються речення; яку інтонацію підказують розділові знаки.

- Знайди рядки, що є **роздумом**. Як їх краще прочитати?

Поміркуйте разом! Чому поет згадує місто Бахчисарай і Львівську площеу?

Українська мова весь час розвивається. У наш словник входять нові слова, вислови.

Будьте уважними до використання невідомих вам слів. Дізнавайтесь про їх значення.

Стереотíпи, заусміхáлась, хвилеподíбний, спроєктувáла, засорóмлено.

Любов Відúта

НЕЗРОЗУМІЛІ СЛОВА

Тато розмовляв по телефону, а Тарасик збирав з конструктора будинок.

— Треба ламати стереотíпи, — почув хлопчик татові слова.

Звісно, Тарасик не підслуховував. Просто тато так голосно говорив, що було чутно, навіть якщо прикрити вуха долонями. І чому батьки часто говорять такі незрозумілі слова? З усієї розмови хлопчика чомусь зацікавили саме вони. Він задумався, відклав конструктор і пішов у сусідню кімнату, де слухала музику старша сестра Улянка.

— Почитати тобі казочку чи оповідання? — запитально глянула вона на братика.

— Почитай, — погодився Тарасик, — а то тато по телефону якісь старі типи ламає.

— Що-що? — не зрозуміла сестра. — Może, ламає стереотипи?

— Еге, їх ламає, — серйозно відповів малий, трохи насупившись.

— Ходи сюди, — заусміхалась Улянка, водночас допомагаючи Тарасику сісти поруч. — То ти хочеш знати, що означають ці слова? Що ж, це просто. Поглянь на мою кімнату. У ній чотири стіни, підлога, стеля. Це те, до чого ми всі звикли, це стереотип. Але бувають кімнати, стіни яких побудовані півкілом і в яких округла стеля, навіть із хвилеподібними стінами бувають. Це означає, що людина, яка спроектувала будинок, тобто архітектор, зламав стереотипи і створив будинок, не схожий на інші.

— Улянко, то наш тато сказав комусь будувати будинок із хвилястими стінами? — допитувався Тарасик.

— Ні, та якби наш тато насправді побудував такий будинок, то він би зламав стереотипи. Але чи побудує хтось колись у Києві такий зовсім не звичний будинок, де все було б не так, як очікуєш? — мрійливо визирнула у вікно Улянка. — Уявляєш, ми б дивились у вікно, а навпроти був би будинок, схожий на... крокодила!

— На лелеку! — фантазував Тарасик.

— На бегемота! Ластівку! Дерево! Повітряну кулю! — вигукували сміючись Тарасик і Улянка.

До кімнати зазирнув тато й попросив Улянку погуляти з братиком, бо йому терміново потрібно їхати на роботу. Вони вийшли на подвір'я. У пісочниці Тарасик вирив глибоченьку ямку, аби побудувати казковий будинок. Він набирає пісок у відерце і переносив його

на інший край пісочниці. Там, крім нього, була не знайома йому дівчинка. Тарасик бачив, як вона ліпила маленькі пасочки, викладала їх рівними рядочками і чомусь вперто не помічала хлопчика. Тоді він набрав повне відерце піску і...

 — Тарасе, що ж ти робиш? — вигукнула сестра мало-гобешкéтника, який ледь не висипав пісок на голову дівчинки.

Малий засоромлено стояв і вислуховував повчання, що так робити не можна.

— Я хотів з нею познайомитися, — тихенько прошепотів Тарасик.

— Але ж так не знайомляться, — здивовано пояснювала Улянка.

— А треба міняти, ні, ламати сте-ре-о-типи, — по складах вимовив складне слово Тарасик.

— Он воно що! Стереотипи! — розсміялась сестра. — Напевно, я не так тобі пояснила. Розумієш, їх треба ламати так, щоб не нашкодити, щоб про тебе і про те, що ти зробив, залишилось хороше враження.

— Зрозуміло, — прошепотів Тарасик і вийшов з пісочниці.

— А ти ще прийдеш? — запитала його незнайома дівчинка.

Тарасик ствердно кивнув головою і усміхнувся.

- Прочитайте оповідання. Хто його дійові особи?
- Яким ти уявляєш Тарасика?
- Який вислів не зрозумів хлопчик? Чи відомий він тобі?
- Як би ти пояснив/пояснила значення цього слова своїм однокласникам й однокласницям?
- Значення яких інших слів ти прагнув/прагнула з'ясувати? До яких джерел звертався/зверталася?

9 листопада відзначаємо День української писемності та мови. Усі охочі — дорослі й діти — у цей день пишуть радіодиктант національної єдності. Чи хотілося б тобі писати такий диктант?

Анатолій Качан

ЗВЕРТАЙСЯ ДО СЛОВНИКА

Я часто гортаю цю книжку чудову — словник української рідної мови.

Завжди цей словник під рукою у мене, тому я за словом не лізу в кишеню.

Перевір, чи так ти розумієш вислови:

- **бути під рукою** — бути близько, поряд;
- **за словом не лізу в кишеню** — швидко знаходжу потрібні слова.

Будьте дослідниками! Чи вмієте ви працювати зі словниками? Дослідіть, які є словники для молодших школярів. З'ясуйте, чим **тлумачний** словник відрізняється від **тематичного**. Про що можна дізнатися з **фразеологічного** словника? Чи вмієте ви користуватися **інтернет-словниками**?

◆ Пропонуємо вам завітати на сайт **«Весела абетка»**, де зібрано багато цікавих матеріалів для шанувальників і шанувальниць української мови.

<http://abetka.ukrlife.org/>

Створення книги — довга, захоплива історія. З давніх-давен люди шукали різні способи збереження знань і передачі їх наступним поколінням. Багато відкриттів зробили наші предки, щоб залучити до читання якомога більше людей.

Досліджуємо текст

Віктор Дацкéвич

ЯК З'ЯВИЛАСЯ ДРУКОВАНА КНИГА

(Скорочено)

З глибокої давнини до нас дійшли «книги», які люди писали пàличками на **глýняних плитках**, що їх потім обпалювали в печах, мов горщики.

У Стародавньому Єгипті виготовляли книги з **па-пíрусу** — річкового очерéту, який мав високе й товсте стебло. Серцевину його розрізали на смужки, сушили й перетворювали на гладенькі листки. На них і писали. Потім листки склеювали так, що виходила книга у вигляді довгої стрічки.

У Стародавньому Китаї робили книги з окремих **дóщечок**, які нанізували на мотузок.

Минуло дуже багато років, перш ніж у стародавньому місті Пергáмі люди навчилися робити із шкіри тварин особливий матеріал — **пергáмент**. Шматок пергаменту згортали так, що виходило чотири сторінки. Кожний згорток грецькою мовою звався «*тетráдос*».

Кілька таких «тетрадос» зшивали, і таким чином з'являлася книга, на сторінках якої можна було писати й малювати. Пройшло багато років, і пергамент замінили дешевшим матеріалом — **папéром**. Але книги, як і раніше, зшивали з окремих зошитів і «вдягали» у тверду або м'яку обкладинку. Так роблять і нині.

Місяці, а то й роки йшли на те, щоб написати або переписати яку-небудь товсту книгу й прикрасити її малюнками. Не дивно, що рукописні книги коштували дуже дорого. Щоб уберегти такі книжки, власники нерідко приковували їх ланцюжками до поліць.

- 1 — папірус; 2 — китайська книга з дощечок;
3 — єгипетська глиняна плитка з клинописним текстом;
4, 5 — пергаменти; 6 — стародавня паперова книжка

Перша друкована книга з'явилася в німецькому місті Майнці. Винахідником друкарського верстата був мешканець цього міста — **Йоганес Гутенберг**. За допомогою друкарського верстата можна було розмножити книгу в сотнях і навіть тисячах примірників. Люди відразу оцінили новий винахід. У різних містах одна за одною стали з'являтися майстерні, а потім і фабрики — **друкарні**, де виготовлялися книжки.

- Що з прочитаного було тобі незрозумілим? Де можеш знайти роз'яснення?
- Якими були на вигляд книжки в давні часи? Хто винайшов друкарський верстат? Чому цей винахід змінив світ?

Робота в парі. Поставте одне одному запитання за змістом прочитаного.

- Перечитайте текст мовчки. Знайдіть в абзаках ключові слова. Підготуйся стисло переказати оповідання за ключовими словами.

У багатьох країнах люди виявляють повагу до книжок, створюючи їм пам'ятники. **Роздивіться** світlinи. Якій дитячій книжці, на вашу думку, варто поставити пам'ятник?

Пам'ятники книжкам у різних країнах:

- 1 — Туреччині
- 2 — Іспанії
- 3 — Україні
- 4 — Америці

МЕДІАВІКОНЦЕ: Музей книги і друкарства

Слово **музéй** походить із грецької мови. Це заклад, де зберігають, вивчають і виставляють для огляду твори мистецтва, предмети історії, науки, побуту тощо.

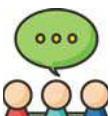
У Києві є **Музей книги і друкарства України**. Це джерело цікавої різноманітної інформації про виникнення книжок і їхнє життя в сучасному світі.

Розгляньте світлини предметів із цього музею. Про які з них ви дізналися з прочитаних текстів?

◆ Здійснити віртуальну екскурсію до музею ви зможете, завітавши на його сайт.

<https://bitly.su/U4moLa>

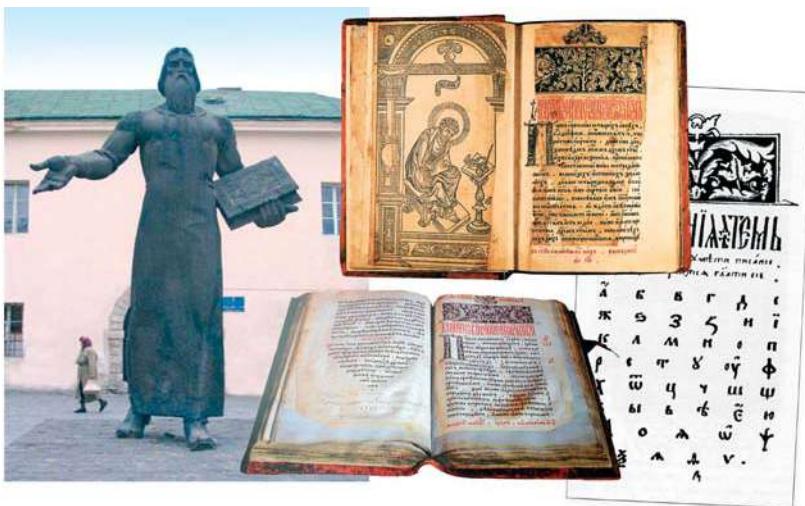
Про що ви б хотіли ще дізнатися?
Які сторінки з історії книги вам найцікавіші?

Олександр Єфімов

«ДРУКАР КНИГ, ПЕРЕД ТИМ НЕ БÁЧЕНИХ» (Скорочено)

Майже 500 років тому чудові майстри **Іван Федоров** і **Петро Мстиславець** почали складання друкованої книги — «Апостол»*. Тепер уже не писець виводив од руки, а майстер-друкар складав літеру до літери, рядок до рядка. Потім металеві рядки складав — верстáв — у сторінку і вставляв до спеціальної рамки. Помічник Федорова Мстиславець ніс рамку з рядками майбутньої книги до друкарського верстата. Змастівши чорною фарбою шрифт тексту, він клав на нього аркуш чистого паперу й міцно притискав його пресом. Сторінку віддруковано!

Пам'ятник Іванові Федорову у Львові;
книги, виготовлені в друкарні Івана Федорова

За своє життя Іван Федоров видрукував лише кілька книжок (серед яких є і перший слов'янський «Буквар»), але його роботу й досі з вдячністю згадують нащадки.

Недарма на могилі першодрукаря у Львові було викáрбувано напис: «**Друкар книг, перед тим не бачених**».

«Апóстол» — церковна книга, що містить розповіді про діяння апостолів та їхні «Послання»; апóстоли — учні Ісуса Христа, які поширювали його вчення.

- Прочитай текст мовчки. Що нового ти дізнався/дізналася? Розкажи.
- Підготуйся стисло розповісти про першодрукаря Івана Федорова.

Людина без книги, як криниця без води. Так влучно говорять у народі про важливе значення книги в нашому житті.

А як ти думаєш, чому книгу порівнюють з водою?

Із чим іще її можна порівняти? Вислови свою думку.

Василь Сухомлинський СПЛЯЧА КНИГА

На полиці, серед книг про далекі країни й небачених звірів, стояла велика цікава Книга. У ній розповідалося про могутнього богатиря. Букви в цій Книзі яріли, як розпечено залізо. Вона мала дивну властивість: як тільки доторкнеться вогнénне слово до людського серця, в ньому займеться вогник. І людина, в якої у грудях б'ється серце з цим вогником, стає могутньою і непереможною.

Але минув уже не один рік, як Книгу читали. Щотижня Господиня знімала її з полиці, обережно витирала з обкладинки пилоку й знову ставила на полицю. Книга чекала — ось-ось її прочитають, та ніхто її навіть не розгортає.

Часто до господаря приходили гості. Господар любив показувати книги: дивіться, які в моїх книг красиві палітурки.

Стали вогненні букви меркнути. Потемніли палкі слова. Могутній богатир, про якого розповідалося в книзі, заснув. Тепер уже на поліці стояла не Вогненна, а Спляча Книга.

- Що з описаного у творі може бути насправді, а що є казковим?

Поміркуйте разом! Чому Вогненна Книга перетворилася на Сплячу?

Обговоріть: для чого люди читають книжки? Свої думки оформіть у вигляді *плаката* або *листівки*.

У 2 класі на уроках читання під час хвилинок «**Читач — читачам**» ви розповідали про твори, книжки, які рекомендуєте прочитати однокласникам й однокласницям.

Продовжуйте цю гарну традицію.

Поповнюйте бібліотечку класу новими книжками, журналами, коміксами.

Не забувайте поділитися враженнями від прочитаного з дорослими.

Я
ЧИТАЮ
багато
і різне

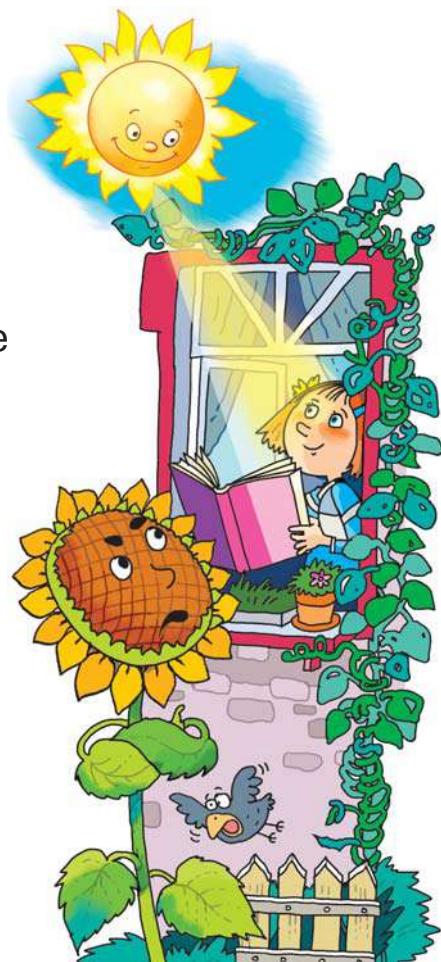

Пам'ятайте, хто більше читає,
той більше знає.

Дмитро Павлічко

СОНЯШНИК

Дівчинка книжку читала
і соняшника прохала,
може, так жартувала:
— Посвіті мені, посвіті. —
А соняшник мовив:
— Ну, що ти?!
Не мав би я вже роботи,
щоб свої золотисті соти
на дрібниці перевесті!.. —
Соняшник дивився на Сонце,
дуже довго дивився на Сонце
і здалося йому, що Сонце —
квітка така ж, як він...
Втім, вийшла дівчинка з хати
і стала Сонце прохати:
— Зайди до нашої хати,
перепочинь з путі! —
Сонце зайшло. І раптом
все навколо померклло,
тільки вікно хатини
сяяло в темноті.
Соняшник здивувався!
Засоромлено поглядався
і до вікна підкрався.
І що ж він побачив? Дивá!

Дівчинакнижкучтає,
а Сонце перегортаяє
сторінки й світловливає
влітеритав слова.

- Хто дійові особи вірша?
- **Поміркуй**, чому соняшника образило прохання дівчинки. Що його потім здивувало?
- Яку інтонацію читання підказують вислови: *дуже довго дивився, прохати, здивувався, засоромлено пооглядався*?

Поміркуйте разом! Розгляньте малюнок до вірша. Який уривок з тексту проілюстровано? Які почуття дійових осіб відобразила художниця? Чи випадково поет в одному вірші пише про Сонце — джерело світла, книжку — джерело знань, і дівчинку, яка захоплена читанням?

- Чим цей вірш нагадує казку? Що вас у ньому здивувало?

ЦІКАВО ЗНАТИ

Чи знаєш ти, що люди дедалі частіше користуються електронними книжками? На відміну від звичайних, у яких на паперових сторінках надруковано текст, ці ґаджети мають екран.

Називають їх — «електронна книга», «планшет», «планшетний комп’ютер», «рідер». Ці пристрої можуть зберігати одночасно величезну кількість електронних текстів. На екрані, крім слів, можна бачити малюнки, слухати музику, дивитися кінофільми й мультфільми.

Також набуває популярності аудіокнига. За її допомогою ти можеш слухати свої улюблені казки й оповідання. Пропонуємо завітати на сайт **«Українська аудіоказка»**.

<https://bitly.su/buTAg>

Прочитайте ланцюжком

Лідія Повх

У БІБЛІОТЕЦІ

**1 учень/
учениця**

— Маріє Петрівно,
чи є у вас казка —
казка про царівну
й летючий корабель?

**2 учень/
учениця**

— Звичайно! Будь ласка,
ось вона, казка —
казка про царівну
й летючий корабель!

**3 учень/
учениця**

— Нам дуже потрібний
збірник задач!
Маріє Петрівно,
негайно, хоч плач!

**4 учень/
учениця**

— Хлопці, спокійно,
які ви гарячі!
Буде вам збірник!
Є в нас задачі!

**5 учень/
учениця**

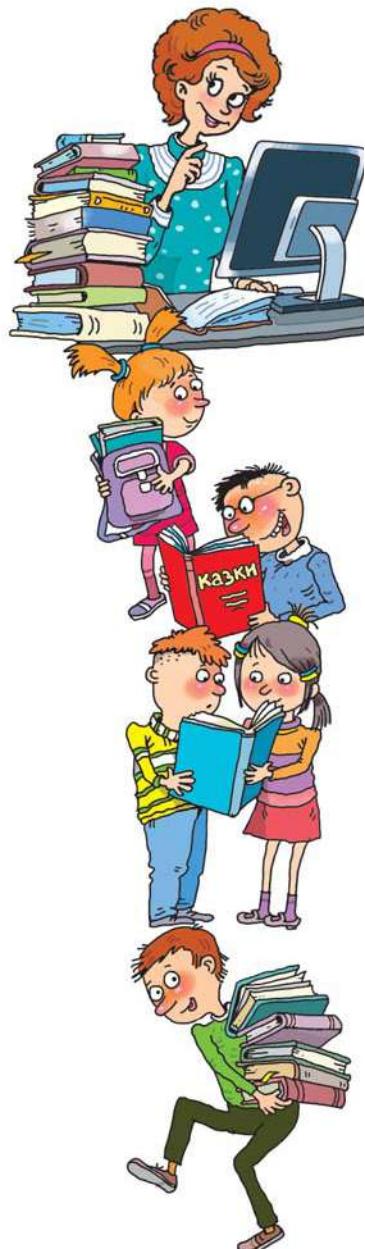
— Маріє Петрівно,
нам про Шевченка,
про те, як в дячка він
відвідував клас!

**6 учень/
учениця**

На святі шкільному
ми ставимо сценку.
Я буду Оксанка,
Іванко — Тарас!

**7 учень/
учениця**

— Звичайно, підходьте
сюди до поліції,
тут вибрати можна.
Ця книжка згодиться!

8 учень/ учениця

Хлопчик, як гномик
маленький, в кутку:
— Чого тобі, любий?
Книжку яку?

9 учень/ учениця

— Мені — журнали,
енциклопедію...
Де надрукували
про велосипеди!

10 учень/ учениця

Марія Петрівна пішла по драбину
і зверху знімає журнали сині...
Марія Петрівна й хвилинки не гає,
вона в інтернеті щось довго шукає.

11 учень/ учениця

І тільки під вечір, як школа вже вмбвкла,
Марія Петрівна сідає, аж мокра,
закутує плечі у шарф зазвичай,
готує і п'є свій улюблений чай.

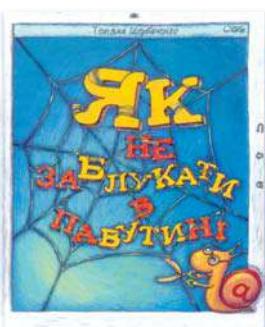
- Які книжки цікавили дітей? Скажи словами вірша.
- Чим зацікавився найменший читач?
- Хто допомагав дітям знайти потрібну книжку?
- Якими прийомами ти користуєшся, щоб самостійно вибрати книжку? Поділись із друзями.

Розіграйте за прочитаним віршем сценку «У нашій шкільній бібліотеці».

Робота в групі. Розгляньте обкладинки кількох дитячих книжок. Про що можна прочитати в цих виданнях? Яка з них вас найбільше зацікавила?

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- Нázvu роздíлу. На які теми в ньому вміщено твори?
- У яких творах ішлося про виникнення мови? Хто їх автори?
- Як створювалися книжки до вýнайдення друкарського верстата?
- Про кого написано «*Друкар книг, перед тим не бачених*»?

Розумію, можу пояснити...

- Чому мова і книга мають давню історію?
- Чому так багато різних книжок потрібно людям? А які книжки потрібні тобі?
- Які твори є науково-художніми? Чим вони відрізняються від художніх оповідань? Наведи приклади науково-художніх творів із прочитаного розділу.

Вмію...

- Розказати про те, як виникли мова і книга.
- Поставити запитання до оповідання Алли Коваль «Наша мова».
- Дібрати ознаки до слова *книга*.
- З'єднати частини прислів'їв:

Хто більше читає,

як криниця без води.

Людина без книги —

як на світі жить.

Книга вчить,

той більше знає.

- Знайти відповідність між назвою твору та його автором:

«Соняшник»	Лідія Повх
«У бібліотеці»	Алла Коваль
«Наша мова»	Дмитро Павличко

Виявляю ставлення, почуття...

- Без мови і книги наше життя було б ...
- Щоб вільно та красиво розмовляти українською мовою, я буду ...
- Я пишауся тим, що багато віків тому наші предки ...
- Мене здивувало, що ...

ІЗ ДЖЕРЕЛ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

З давніх-давен дійшли до нас складені народом твори, у яких відображалося його життя, ставлення до природи, праці, людей. Ці твори передавались із вуст в уста. Тому їх об'єднують спільною назвою — **усна народна творчість**.

Вони дуже різноманітні: *казкі, пісні, колискові, колядки, щедрівки, веснянки, мирилки, приказки, прислів'я...*

Пригадайте: які твори усної народної творчості ви читали у 2-му класі? Що вам запам'яталось?

Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- пізнавати народну мудрість;
- збагачувати своє мовлення образними, влучними висловами;
- досліджувати, як побудовано твори, що є особливого в кожному з них;
- визначати позитивні й негативні якості дійових осіб;
- висловлювати своє ставлення до прочитаного;
- дізнаватися із **«Медіавіконця»** нову інформацію про мультфільми.

У 2 класі ти читав/читала казки про тварин. Тепер пропонуємо поринути у світ **героїчної** і **чарівної казки**. Герої цих творів мають надзвичайну силу, а за допомогою чарів і власного розуму з ними в казках відбуваються дивовижні події та перетворення.

Читати казкі краще розповіднім тоном. З особливою, таємничию інтонацією потрібно читати **зачин** й очікування змін у житті героїв.

Підлістилася, байдуже, охолодиться, леміш, князівна, ймénня, захлинається, розженється.

Досліджуємо текст

**Народний
герой**

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА
Українська народна казка

Колись був у Києві князь. І був коло Києва змій. Щороку посылали цьому змієві данину: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже й до дочки самого князя. Нічого робити, — коли давали городяни, треба і князеві давати. Послав князь свою дочку в данину змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змій її і полюбив. От вона раз до нього підлістилася та й питаеться:

— Чи є, — каже, — на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є, — каже, — такий у Києві над Дніпром. Як затопить у хаті, то дим аж під небеса стелиться, а як вийде на Дніпро мочити кожі (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них — чи витягне-то він їх? А йому байдуже: як поцупить, то й мене зі шкірами трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно.

◆ **Про що очікуєш прочитати далі?**

Що придумала князівна для порятунку

Князівна і взяла собі те на думку й думає, як би їй вісточку додому подати й на волю до батька дістатись. А при ній не було ні душі, — тільки один голубóк. Вона вигодувала його, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі написала до отця:

«Отак і так, — пише, — у вас, батенько, є в Києві чоловік, на імénня Кирило, прозивається Кожум'якою. Благайте ви його через старіх людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі. Благайте його, панóтченку, і словами, і подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово!».

Написала так, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок злінув під небо та й полетів додому, на подвір'я до князя. А діти сáме бігали по подвір'ю та й побачили гóлуба.

— Татусю, татусю! — кажуть. — Чи бачиш — голубóк від сестриці прилетів?

Князь спершу зрадів, а далі подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий змій загубив, видно, мою дитину!

А далі поманив до себе голубкá, дивиться, аж під крильцем картка. Він за ней. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз покликав до себе всю старшину^{*}:

— Чи є у вас такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю. Живе над Дніпром.

— Як же б до нього приступítися, щоб не образився та послухав?

Ото сяк-так порадилися та й послали до нього малих дітей. Ті, як прийшли, як почали просити,

як стали навколішки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпів, заплакав та й каже:

— Ну, це ж уже для вас зроблю.

Пішов до князя.

Як Кожум'яка бився зі змієм

— Давайте ж, — каже, — мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопéль!

Обмотався конóплями, обсмолився смолою, взяв булаву таку, що, може, в нíй пудíв* десять, та й пішов до змія.

А змій йому й каже:

— А що, Кирило? Прийшов битися чи міритися?

— Де вже міритися? Битися з тобою, з іродом* проклятим!

От і почали вони битися — аж земля гуде.

Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли і вирве. А Кирило його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змій, як вогонь, горить, — так йому жарко, і поки збігає до Дніпра, щоб напитися, та вскочить у воду, щоб охолодитися трохи, то Кожум'яка вже й обмотався конóплями та смолою добре обсмолився. Ото вискакує змій з води і що розженéться проти Кожум'яки, то він його булавою луп та луп, аж луна йде!

Бились-бились, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще краще, як коваль леміш* у горні: аж пирхає, аж захлинається проклятий, а під ним земля тільки стогне.

 Апогóрахнародстóть, якнеживий, зціпивши руки, жде, що тобуде! Колижzmіюкабубух! Аж земля затряслась. Народ, стоячи на горах, сплеснув руками.

От так Кирило! От так Кожум'яка!

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну й відвів князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати.

І вже з того часу й почало зватися те місце, де він жив, Кожум'яками.

Старшина — тут: старші князівські воєначальники.

Пуд — міра ваги, близько 16 кг.

Ірод — дуже жорстока, люта людина.

Леміш — частина плуга.

- У які часи відбувалися події, описані в казці?
- Хто головний герой казки?
- Чому Кирило погодився битися зі змієм?
- Як він готувався до бою?

Робота в парі. Які слова казки найвиразніше передають напругу бою? Знайдіть і прочитайте рядки казки, які показують силу й мужність богатиря.

Попрацюйте разом. Знайдіть у казці *зачин, основну частину, кінцівку*.

- Які події твору засвідчують, що ця казка не лише героїчна, а й чарівна?
- До слів *поцупить, злінув, благайте* доберіть слова, близькі за значенням.
- Підготуйтесь стисло переказати казку.

МЕДІАВІКОНЦЕ: мультфільми

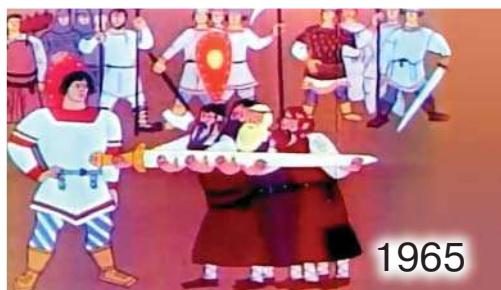
Мультфільм (від латинського слова «множення») — фільм, створений за допомогою серії малюнків, ляльок або інших фігур. Їхніображення швидко рухаються. Інша назва цього виду мистецтва — *анімація*.

Які мультфільми тобі подобаються?

Хто в них головні герої? Назві героїв мультфільмів, які є для тебе прикладом для наслідування.

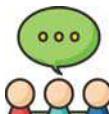
Перегляньте кадри з українських мультфільмів різних років випуску, присвячених народному героєві — Кирилу Кожум'яці і його синові Микиті.

1965

2016

Що нового вам відкрилось в образах героїв? Що зображено по-іншому, ніж у казці?

Дослідіть: які мультфільми подобалися в дитинстві вашим батькам, дідусям і бабусям? Які мультфільми ви дивитеся разом?

ВЕЧІРНИК, ПОЛУНОЧНИК І СВІТАНОК

Головний герой

Українська народна казка

Жили колись давно чоловік і жінка. І народився в них перший син, якому батьки дали ім'я Вечірник (бо саме ввечері родила його мати). Минув рік, і однієї полуночі порадувала жінка чоловіка другим сином — Полуночником. А потім, через рік, народився і третій син — Світанок.

Пішли сини у світ. Перший син приходив завжди до батьків увечері, другий — у полініч, а найменший, що Світанком звався, — на світанку.

А саме в тому царстві пропала раптом у царя дочка. Що вже не шукали її всі придворні й слуги — та даремно: не нашли ніде й сліду. Тут міністри і порадили цареві попитати про царівну хлопців — Вечірника, Полуночника й Світанка, що кожен день ходять по світу.

Прийшли царські слуги до господаря, принесли дарунки, питаютъ:

— Де ваші сини?

— Сини мої в дорозі, — каже батько. — Але ви почекайте. Скоро вже Вечірник прийде, ви його і попитаєте.

Прийшов Вечірник. Розпитали його царські слуги про царéву дочку.

— Ні, не бачив і не чув ніде я про царівну, — одказав Вечірник.

— Попитайте Полуночника іще, — каже царським слугам батько.

Стали царські слуги, чекають Полуночника. Не забарився і той прийти.

— Ні, не стрічав ніде царéвої дочкý,— одказав Полуночник.

— Що ж, попитайте ще Світанка,— знову каже батько царським слугам.

Стали ті чекати третього сина. Незабаром прийшов і Світанок. Та й він не знову нічого про царéву дочку.

Аж тепер Вечірник, Полуночник і Світанок дізналися, що вони брати. Порадилися і вирішили всі троє іти у світ шукати царську дочку.

Як вирішили, так і зробили. Попрощалися сини з батьками, вирушили гуртом у світ.

◆ **Які подiї могли би трапитися далi?**

Йшли полями, йшли лісами. Та все марно. Уже хотіли й вертатися, та ось найменший брат Світанок запримітив горú, а в ній дíру. І вона, ця діра, у самé підземелля.

Знайшли братí шнура, та ні Вечірник, ні Полуночник не захотіли опускатися в провалля.

— Опускайся, брате, ти, — мовили старші брати Світанкові. — А ми тут посторожуємо, почекаємо.

Схопив хлопець за край шнура, поліз у підземелля. Ліз, ліз і враз побачив унизу галевину, а на ній — хатку, що стояла посередині галевини. Зайшов Світанок у хату: дід з бабою сáме вечеряли.

Узяв хлопець ложку, став і собі їсти з ними.

Дід каже:

— Давай, бабо, ще...

Баба ще налила. Дід поїв, а далі каже:

— Я голодний... хтось з нами вечеряє. Ти бери, бабо, кочергу і ставай у дверях. Будемо ловити.

Так дід і баба зловили хлопця. Той і розказав, чого прийшов сюди.

— А чого ви сліпі? — запитав хлопець.

Дід з бабою стали оповідати:

— Коли ми пасли корову, прийшли злі русалки і пові-
пікали нам горючою водою очі. З тих пір ми і невидіющі.
Помогти нам може тільки жива вода.

Попросивсь хлопець у діда і баби пасти корову. Вивів
її в поле, а сам заховався в тернину. Прийшли русал-
ки. Вискочив хлопець із тернини — та й половив їх.
Пообіцяв:

— Якщо одна з вас принесе цілющу воду, то й
одпущу.

Згодилася одна русалка принести цілющу воду.
Одпустив її хлопець. Незабаром принесла вона воду.
Полив хлопець на дерево — воно загорілося. Тоді
дала русалка цілющу воду. Полив хлопець знову на
дерево — воно зажило.

Узяв хлопець живу воду, поніс дідові й бабі. Змочив
їм очі — вони й стали видіочими.

◆ У які пригоди потрапляв Світанок?

Настав час прощатися з дідом і бабою.

Виніс дід чарівного меча, віддав хлопцеві, баба ще
порадила:

— Коли будеш вилазити звідтіля на світ, то спершу
почепи до шнура каменя.

Попрощаєсь хлопець з дідом і бабою, пішов шукати
царівну. Йшов не довго, не коротко, аж побачив у скелі
печеру. Зайшов, а там сидить у кутку красива дівчина.
Побачила вона хлопця та й каже:

— Тікай, бо скоро змій прилетить. Як побачить він
тебе, то зжере.

— А хто ти така? — питаеться хлопець.

Тут і розказала дівчина, що вона царéва дочка, а
украв її з царського саду, куди вона вийшла погуляти,
великий семиголовий змій.

Узяв Світанок дівчину і — в дорогу. Аж чує: земля двигтить, за ними летить, женеться семиголовий змій. Замахнувся хлопець дідовим мечем — зрубав змієві шість голів, а сьомої не може. Довго билися, рубалися, аж хлопець упав знесилений. Тоді царівна хлюпнула на нього цілющою водою, він ожив, одрубав змієві сьому голову.

◆ **Що ж чекає далі братів і царівну?**

Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться. Набрів хлопець на діру у скелі, де чекали на нього старші брати. Узяв кінець шнура, прив'язав до нього царівну. А вона зняла з руки перстень, переламала: одну половину взяла собі, а другу дала хлопцеві.

Витягли старші брати царівну, знов опустили шнурок, а хлопець згадав бабину пораду, почепив до нього каменя. Дотягнули брати до половини його й кинули.

Задумався Світанок, пішов у ліс. Побачив орline гніздо: велика сова сáме хотіла з'їсти маленьких орлят. Замахнувся хлопець мечем, одігнав сову, захистив од смерті орлиних дітей. Тут надлетів орел і каже:

— За те, що ти врятував моїх дітей, я стану тобі в допомозі.

— Допоможи мені, орле, вибратися звідтіля наверх.

— Добре... Тільки на запас візьми багато м'яса й живучої води.

Вернувся хлопець до діда і баби, випросив у них вола, зарізав його.

М'ясо й живучу воду приладнав до спини орла, сам сів на нього. Полетіли.

Що пролетять трохи — і дає хлопець орлові з'їсти м'яса, що пролетять — знов дає м'яса. Та під самим вéрхом орлові забráкло м'яса. Тоді хлопець одрізав і

дав йому свою літку, а на рану полив живучою водою. Вона зажила.

Питається орел:

— Що ти давав мені їсти в останній раз?

А хлопець:

— Давав своє м'ясо.

Так вибрався молодший брат наверх. Пішов до царя, а там весілля: його старший брат жénиться з царівною. Вона ж нікому не хоче казати правди, бо брати настрахали.

Світанок — одразу ж до царя. Розказав, як його старші брати обманули, показав половину персня, а царівна — свою половину.

Тут же цар наказав гнати геть за брехню старшого і середнього братів. А наймолодший брат оженився із царéвою дочкою. На тому й казці кінець.

- Знайди в тексті пояснення, як утворились імена синів.
- У які пригоди потрапляв наймолодший син — Світанок?
- Чому Світанок причепив до шнура камінь?
- Завдяки яким рисам характеру він здобув перемогу?
- Зверни увагу, як казка починається, а як закінчується.

Перевір, чи так ти розумієш значення образних висловів:

- *дивитися смерті у вічі* — здійснювати ризиковані вчинки.
- *брати ноги на плечі* — негайно забиратись геть; швидко тікати.

◆ Завітайте на сайт **«Українська казка»**. Тут можна прочитати багато цікавих казок, легенд і переказів.

<https://kazky.org.ua/>

Народні пісні мають форму **вірша**. За змістом вони часом нагадують **казки**.

У пісні, що ти прочитаєш, природні явища та рослини зображені як живі істоти. Читати пісні треба наспівно, наче ведеш довірливу розмову. Використовуй поради щодо виразного читання.

Вчися читати виразно

* Зрозумій зміст твору:

- визнач його настрій, почуття мовців;
- вибери темп читання (звичайний, швидкий, повільний).

* Зверни увагу на такі позначення:

- виділені кольором слова вимовляй з більшою силою голосу;
- дотримуйся пауз (зупинок у мовленні):
  - мала пауза; || — велика; ||| — дуже велика.

ТРИ ТОВАРИШІ

Українська народна пісня

Ой | за горою, | за кам'яною, ||
 ой | там зібрались три товариші: |||
 один товариш || — то **Сонце красне**, |
 другий товариш || — то **Місяць ясний**, |
 третій товариш || — то **дрібний Дощик**. ||
А Сонце каже: || «Як ізйду я,
 як ізйду я раненько-рано, |
 то ізрадіють усі на світі». |||

А Місяць каже: || «Як ізйду я,
 як ізйду я | звечора рано, |||
 то ізрадіє | риба у морі, |||
 люди в дорозі, || звірі у полі». ||||

А Дощик каже: || «Як упаду я,
 як упаду я || тричі на землю, ||

то ізрадіє жито, | пшениця,
жито, | пшениця, | всяка пашніця».

- Прочитай текст пісні мовчки. Назвй трьох товаришів.
- Читаючи вголос, звертай увагу на позначення щодо виразного читання.
- З якою інтонацією треба читати початок пісні?
- Які ознаки характеризують кожного із цих товаришів?
- **Поміркуй!** Чому живі істоти по-різному радіють Сонцю, Місяцю, Дощiku?

Хорвáтської,   печенíзький,   роздráжнювати,
печенéжин.

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ ПЕРЕЯСЛАВ

Легенда

* * *

Пішов Володимир на хорвáтів*. Коли ж він повернувся з війни хорвáтської, печеніги* прийшли тим боком Дніпра від Сулий*. Володимир пішов навпроти них і зустрів їх на Трубежі* коло броду, де тепер Переяслав. І став Володимир на цій стороні, а печеніги на тій, і не наважувались ні він на ту сторону, ні вони на цю сторону.

І під'їхав князь печенізький до ріки, і покликав Володимира, і сказав йому:

— Випусти ти свого мужа*, а я свого, хай поборуться. І якщо твій муж ударить об землю моїм, то не воюємо три роки; а якщо ж наш муж ударить, то воюємо три роки.

* * *

І розійшлися в різні сторони.

Володимир же, вернувшись у стан* свій, послав по табору глашатая* зі словами:

— Чи нема такого мужа, який би взявся боротися з печеніжином?

Не знайшлося нідé.

І почав тужити Володимир, звертаючись до всіх воїнів, і прийшов один старий муж до князя і сказав йому:

— Княже! Є в мене один менший син дома, бо з чотирма я вийшов, а він дома залишився. У нього з дитинства не було такого, щоб хтось ударив ним. Одного ж разу, як я сварив його, а він м'яв шкуру, то розгнівався на мене і роздер шкуру руками.

Князь же, це почувши, зрадів і послав за ним, і привели його до князя, і князь розповів йому все. Він же сказав:

— Княже, не знаю, чи здолаю його, спробуй-но мене: чи нема бика великого і сильного?

І знайшли бика великого й сильного, і велів він роздражнювати бика; поклав на нього залізо гаряче і пустив бика. І побіг бик мимо нього, і схопив він бика рукою за бік, і вирвав стільки шкури, скільки його рука захопила. І сказав йому Володимир:

— Можеш з ним боротися!

***

А назавтра прийшли печеніги, стали кликати:

— Чи є муж? Наш уже готовий!

Володимир же наказав тієї ночі воїнам одягти зброю, і зійшлися обидва стани. Випустили печеніги свого мужа: був-бо він дуже превеликий і страшний. І виступив муж Володимира. Поглянув на нього печеніжин і засміявся, бо був той середнього зросту. І розмірявши відстань між обома військами, пустили їх один до одного. Схопилися вони і стали міцно держати один одного, і здавив наш печеніжина руками, і вдарив

ним об землю. І вигукнули руси, а печеніги побігли.

* * *

Володимир же на радощах за-
клав город на броду, тому і на-
звав його Переяслав, бо ж пере-
йняв славу юнак той. Володимир
великими мужами зробив* і його,
і батька його. І повернувшись
Володимир у Київ з перемогою
та славою великою.

 Пам'ятник
князеві Володимиру
в Переяславі

Хорвати — народ, який здавна жив і живе в Європі.

Печеніги — народ кочівників-воїнів.

Трубіж — річка на Київщині.

Сулá — річка в Україні, ліва притока Дніпра.

Муж — тут: сильний воїн.

Стáни — тут: війська.

Глашáтай — той, хто голосно оповіщав волю князя.

Великими мужáми зробíв — тут: добре їх відзначив,
нагородив чимось.

- Розкажи, якій події присвячено легенду.
- Знайди, яким зображене зовнішність печеніжина, а яким — руського воїна.
- Як утворилася назва міста Переяслав?

Придумай заголовки до кожної частини. Підготуй стис-
лий переказ легенди.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Чи знаєш ти, що місто Переяслав на Київщині називають «містом музеїв»? Їх тут близько 30! За допомогою інтернету, енциклопедій і розповідей дорослих дізнайся про них більше.

Прислів'я

Прислів'я — короткі влучні образні вислови, що часто містять римовані слова. Вони передають тривалий досвід народу: поради, схвалення, застереження. Недарма говорять: «**Прислів'я вчить, як на світі жити**».

* * *

- Вік живи — вік учись.
- Щоб дрігих учити, треба самому вміти.
- Не всякий, хто читає, в читанні силу знає.
- Знання — дерево, а діло — плоди.
- Хто багато читає, той більше знає.
- Де сила не візьме, там rozум допоможе.

* * *

- Умій сказати, умій і змовчати.
- Слово — не горобець, вилетить — не піймаєш.
- Від теплого слова і на душі тепло.
- Слово ченне, кожному приємне.

* * *

- Зробив діло — гуляй сміло.
- Без труда нема плода.
- Сім разів відмір, а один раз відріж.
- Бджола мала, а й та працює.
- «Добре» і «швидко» разом бувають рідко.

- Зверни увагу, як побудовані прислів'я. З яких частин?
- Яку інтонацію читання підказують розділові знаки?

Попрацюйте разом. Прочитайте вголос прислів'я кожної групи. Чим вони схожі за змістом?

- Доберіть доожної групи прислів'їв узагальнювальну назву.
- Вивчи кілька прислів'їв напам'ять і намагайся вживати їх у своєму мовленні.

Народні загадки

Загадка — це цікава задача. Вона має форму питального або розповідного речення, у якому слова часто римуються. У загадках зображається не сам предмет, ісота або явище, а подібний до них за суттєвими ознаками.

ПРО НЕБО, ЗЕМЛЮ, ЯВИЩА ПРИРОДИ

- Торох, торох, розсипався горох, почало світати, нема що збирати.
- Що світить по всьому світі?
- Поле не міряне, вівці не лічені, пастух рогатий.
- Усі його люблять, усі його чекають, а хто подивиться — кожен скривиться.
- Що у світі найбагатше?
- Кругом вода, а з питвом біда. Хто знає — де це буває?
- Без ніг, а біжить, без рук, а рукави має.
- Біле, а не цукор, м'яке, а не вата, без ніг, а йде.

ПРО РОСЛИНИ І ТВАРИН

- На городі молода пишні коси розпліта, у зелені хустинки золоті хова зернинки.
- Без рук, без ніг, а пнеться на батіг.
- Хто із води сухим виходить?
- Хто спочатку єсть, а потім вмивається?
- Стоїть хлопчик під пеньком, накрив голову брильком.
- Удень сліпа, а вночі зряча.
- Двічі родиться, а раз умирає.

- Вивчіть кілька загадок напам'ять.
- Пограйтесь в гру: «**Загадай — я відгадаю**».

Попрацюйте разом! Проаналізуйте, як побудовані загадки. Знайдіть відгадки.

Щоб скласти загадку, треба:

- * порівняти предмет, явище з іншим, схожим за істотною ознакою (скажімо, за кольором, формою, звуком, призначенням тощо);
- * включити цю ознаку в загадку так, щоб не відразу можна було здогадатися, про що йдеться;
- * висловити загадку стисло й чітко.

Наприклад, загадка **«Поле не міряне, вівці не лічені, пастух рогатий»** побудована на порівнянні: поле не міряне — небо, вівці не лічені — зірки, а пастух рогатий — ріжок Місяця.

- Повчіться складати загадки на певну тему (про рослини, тварин, комп'ютер, шкільне приладдя тощо).

Скоромовки

Пригадай, чому ці вислови ще називають **швидкомовками, чистомовками та спотиканками**.

Повправляйся в читанні скоромовок: читай спочатку повільно, потім швидше, ще швидше. Правильно й чітко вимовляй усі слова.

❖ Сів шпак на шпаківню,
заспівав шпак півню: — Так, як ти, не вмію я,
ти не вмієш так, як я.

❖ Бóсий хлопець сіно косить.

Роса рóсить ноги бóсі.

❖ Біля броду бусол ходить,
бусленя з собою водить.

❖ У Кіндрата куртка короткуватá.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ♦ Усна народна творчість — це твори, які ...
- ♦ Які твори ти прочитав/прочитала в розділі: казки, ...
- ♦ Які речі допомогли Світанку перемогти?
- ♦ Кому з персонажів належать ці слова: «*Де вже миритися?
Битися з тобою, з іродом проклятим!*»?

Розумію, можу пояснити...

- ♦ У чому особливості чарівних казок?
- ♦ Чому говорять: «*Казка вчить, як на світі жити*»?
- ♦ Чому про одне явище природи, одну рослину може бути кілька загадок? Наведи приклади.
- ♦ Як виникла назва міста *Переяслав*?

Вмію...

- ♦ Визначити в казці зачин, основну частину, кінцівку.
- ♦ Розказати напам'ять прислів'я, скромовки, загадати загадку.
- ♦ Скласти прислів'я з поданих частин:

Де сила не візьме,

той більше знає.

Хто багато читає,

умій і змовчати.

Умій сказати,

там розум допоможе.

- ♦ Дібрати до слів *запримітив*, *оповідати*, *настрахати* близькі за значенням.

Виявляю ставлення, почуття...

- ♦ Які вчинки дійових осіб у чарівній казці схвалюються, а які — засуджуються?
- ♦ Що у прочитаному захопило, а що — здивувало?
- ♦ Які твори усної народної творчості ти б хотів/хотіла прочитати?

ЗДІЙСНИТЬСЯ ВСЕ!

Добігає кінця цей рік. У першому місяці зими згадуємо, що відбулося в родині, класі, країні, чого ви навчилися, коли найбільше раділи, а коли сумували. Не тільки діти, а й дорослі з хвилюванням очікують зимових свят, які мають давню цікаву історію.

У розділі **ви прочитаете** авторські та народні твори про зміни у природі, почуття і вчинки дітей, які прагнуть допомагати іншим.

Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- дізнатися значення образних слів і висловів;
- виділяти у тексті ключові слова, головні думки;
- визначати ставлення автора до прочитаного;
- вчитися продовжувати, доповнювати прочитане;
- дізнатися з **«Медіавіконця»**, як можна зробити селфі з улюбленою книжкою.

Василь Сухомлинський

СОНЯЧНИЙ ДЕНЬ УЗИМКУ

Зійшло сонце й освітило дивовижну картину: дерева стоять у білому інєї, ніби на них за ніч виросли маленькі, немов пташиний пух, листочки. Я підійшла до верби. Доторкнулася до гілочки — і на мене посыпалися легенькі пушинки. Ні, не буду більше торкатися тебе, вέрбо, красуйся у своєму чарівному вранні!

Аж ось до мене прилетіла синичка. Щось защебетала й сіла на товсту гілку верби. Як ти сіла, синичко, що не збила жодної пушинки?

— Синичко, — прошу я, — зроби так, щоб оця краса збереглася назавжди. Щоб не повіяв вітер, не облетів ніжний пух.

А синичка відповідає:

— Якби ця краса була завжди, то не бачила б ти більше ніякої краси. Ні весни на небі, ні світанку, ні пісні соловейка.

Я пішла додому, сіла біля вікна, взяла олівець і намалювала на великому аркуші всю цю красу: біле врання верби, блакитне небо, ясне сонечко й добру синичку.

- Прочитай твір. Назви дійових осіб.
- Цей твір — казка чи оповідання? Доведи свою думку.
- Яку дивовижну картину побачила дівчинка?
- Як вона розповіла про свої враження? Прочитай.

Знайдіть речення, у якому висловлено *головну думку*. Обговоріть, як ви її розумієте.

Ліна Костенко

СИНИЧКИ НА СНІГУ

Синиці **голодом** намлілись* || —
така зима, | така зима!.. |||
Оце б у вýрій* | полетіти, || —
так **батьківщини** ж там нема.

Намлілись — тут: намучилися, стомилися.

Вýрій — теплі південні краї, куди відлітають на зиму перелітні птахи.

- У яких рядках вірша сказано про стійкість синичок?
- Читаючи, передавай своє ставлення до пташок.

Зірка МЕНЗАТЮК — сучасна українська письменниця — народилася 1954 року в селі Мамаївці під самими Чернівцями. Письменниця згадує, що почала писати оповідання і вірші ще у шкільні роки. Її казки, оповідання цікаві, різноманітні, їх охоче читають молодші школярі.

Перестріла, пересвáряться, дошкандибаю,
зіщúлилася, баляндрáси.

Зірка Мензатюк

НОВОРІЧНА ПРИГОДА З ВІДЬМОЮ

Василько спішить, аж лід ногами хрустить, аж сніг порипує.

А в сусідньому будинку живе відьма. От вона й перестріла хлопця:

- Куди ти, Васильку, біжиш, що лід під ногами хрустить і сніг порипує? — спитала солодéньким голосом.
- До школи, на ялинку! — відповів Василько.
- Ви там будете співати й танцювати? І подарунки дістанете? — випитувала відьма.

— І подарунки теж! Книжки, цукерки.

— Піду і я з тобою. В мене давно готові чари. Діти від них кричатимуть одне одному: «Мій костюм кращий!» — «Мої цукерки солодші!». От вони й пересвáряться.

Тут уже Василько злякався. Не можна, щоб відьма прийшла на свято! Треба її завернути. Тільки як?

Раптом він дещо згадав. «Відьма в школі не вчилася, тому нічого не знає про слова. От я її й поморóчу!» — придумав він, а вголос сказав:

— Тітонько відьма, вертайтеся додому. Хіба ви не бачите, яка надворі завірюха?

— Еге, мете. Та якось дошкандибаю, — мовила відьма, насунувши капелюха на самі очі.

— Е-е-е, тітонько! Ви прогноз погоди по інтернету не дивилися!

— Що ні, то ні, — сказала відьма. — Нема в мене того... як його... інтернету.

— А в прогнозі сказано, що сьогодні **ХУРТОВИНА!**
МЕТЕЛИЦЯ! ВІХОЛА! СНІГОВІЙ!

— Невже буде стільки всього?

— Ага, буде! **ХУГÁ, ЮГÁ, ЗАМЕТИЛЬ, ХУРДÉЛИЦЯ...**

— Ого-го, як їх багато, — зітхнула відьма.

— ...**кúра, хвýща, хуртéча, завíя, сніжníця!**

— Що ж робити? — відьма вагалася, але вертатися не хотіла.

«Нічого, зараз я її переконаю», — подумав Василько, а вголос сказав:

— Вертайтеся! Бо вітер **ХОЛОДНИЙ! МОРОЗНИЙ,**
СТУДЕНИЙ вітер! **ЗÍМНИЙ, КРИЖАНИЙ!**

Відьма зіщúлилася, бо раптом дуже замерзла. Справді, вітер пронизував до кісток. Саме такий, як говорив Василько.

— А ти, хлопче, чого не вертаєшся? — спитала відьма.

— Я загартований! Я на лижах бігаю, катаюся на санях і на ковзанах. А ви, пані відьмо, спортом не займаєтесь, тому захворієте. Це дуже **СУМНО** — захворіти на самий Новий рік. **СМУТНО, ЖУРНО, НЕВЕСЕЛО** і навіть **ПЕЧАЛЬНО. І ТÓСКНО, І БЕЗРАДІСНО...**

— Таки правда. Аж плакати захотілося, так стало себе жаль, — нарешті погодилася відьма. — Тільки що мені вдома робити, щоб не нудьгувати?

— Зваріть собі кухлик чаю з чарівної м'яти чи ромашки, зателефонуйте до давньої пріятельки і **ГОВОРІТЬ-БАЛАКАЙТЕ, ЛОПОТІТЬ, ПАТЯКАЙТЕ, БАЗІКАЙТЕ, ТЕРЕВЕНЬТЕ, РОЗВОДЬТЕ ТÁРИ-БÁРИ, ТОЧТЬ БАЛЯНДРАСИ, НАПЛЕТИТЬ СІМ МІШКІВ ГРЕЧАНОЇ ВОВНИ!**

— Ти диви, скільки справ, — здивувалася відьма та й почимчикувала додому.

А Василько подався в школу, і таке там гарне вдалося свято! Ніхто з дітей не казав нікому неприємних слів, ніхто ні з ким не сварився, а всі танцювали, галасували, сміялися і веселилися.

- Сподобалася тобі казка? Що вас здивувало?
- Як знання про значення слів допомогли Василькові переконати відьму?

Попрацюємо разом! Які слова, що використовував хлопчик, ви не зрозуміли? Де можна дізнатися про їх значення?

ПРИСЛІВ'Я

До учіння треба розум і терпіння.

Вчи іншого — і сам помудрішаєш.

Досліджуємо текст

Смачнёнького, різдвяного, перезивáючи.

Тетяна Чéреп-Перогáнич КОЛЯДКА

Марічка чекала Різдва. Таке чудове це свято! Вдома буде багато всього смачнёнького, приїде тітка з Києва і привезе купу подарунків. Зранку різдвяного дня вони підуть з подружками колядувати. Хай би вже швидше. За гроші, які назбирає, перш за все, купить собі нову рожеву «вдягáнку» на мобільник і обруча. Та до свята ще не скоро. А сьогодні вчителька їх везе у санаторій, що неподалік села. Там живуть дітки зі Сходу, де йде тепер війна.

— А що ми будемо робити? — запитала однокласниця Люба.

— Познайомитеся, пограєтеся, — відповіла Марія Павлівна. — Вони ж там без тат і мам живуть. Потребують спілкування, підтримки.

Першою, з ким познайомилася Марічка, була дівчина Оксанка.

— Я з Луганська, — розпочала вона розмову. — Ми тут зі старшою сестричкою.

— А в мене — старший брат. А ще мама, тато і бабуся... — заторохтила Марічка, перезивáючи всіх рідних, навіть думки не допускаючи, що Оксанці від того може бути боляче. Зупинилася, лише коли побачила, як по щоці дівчинки покотилася маленька, прозора слізинка.

— Не звертай уваги, — сказала нова товаришка. — Просто, коли ти за рідних згадала, я про свою бабусю подумала. Вона у нас одна. Приїхати не може сюди, бо нема за що. У неї навіть телефону свого немає, щоб до нас подзвонити, передає вітання через родичів інших дітей, що також зараз тут...

Потім був концерт. Пізніше вони разом малювали, гралися іграшками, жартували і сміялися...

Вдома Марічка все думала про свою розмову з Оксанкою. Вранці, навіть не поснідавши, вхопила портфель, і вибігла з дому.

Спочатку заскочила до хрещеної.

— Хрещено, — защебетала прямо з порогу, — ти мені завжди гроші на різдвяні свята приносиш.

— Ну?

А можеш дати мені цього разу не в день Різдва, а от прямо зараз.

— Якщо вже ти просиш... — хрещена не без подиву поклала на долоньку Марічки першу купюру.

Далі дівчинка відвідала хрещеного, бабусю Зіну, дядька Василя...

Після школи, не дочекавшись удома на маму з роботи, зустріла її в дорозі.

— Мамо, а п'ятсот гривень вистачить на квиток від Луганська до Києва?

— Тобі нащо? — нічого не зrozуміла мама.

І Марічка їй все розповіла: про Оксанку з сестричкою, про їхню бабусю, про те, звідки в ній гроші.

Мама довго йшла мовччи. А потім взяла Марічку за руку, притиснула міцно до себе і поцілуvala.

— А чому п'ятсот? Ми з татом теж свою «колядку» тобі зараз віддамо. Тоді точно вистачить.

Засинала Марічка того вечора щаслива як ніколи. Вона нічого не думала про дрібнички, які хотіла до сьогодні собі придбати. Уявляла інше — як зрадіють дівчатка, коли на Різдво до них приїде бабуся. Принаймні тато з мамою пообіцяли, що зроблять все від них залежне, аби сáме так і було.

- Хто дійові особи оповідання? Де відбувався описаний випадок?
- Які почуття переживала Марічка після знайомства з Оксанкою? Як вона вирішила допомогти Оксанці?
- Чим була схильована мама дівчинки?
- Які почуття викликає у тебе вчинок Марічки?

Знайдіть у тексті *зачин*, *основну частину*.

Придумайте *кінцівку* оповідання.

Чи знаєте ви українські різдвяні мультфільми й кінофільми? За допомогою інтернету, а також порад друзів і дорослих складіть веселу програму для новорічно-різдвяного свята.

Кадри із мультфільму «Щедрик». Наспівав і записав *Олег Скрипка*. Злішив і зняв *Степан Коваль*. Сценарій і персонажів вигадав *Сашко Лірник*.

МЕДІАВІКОНЦЕ: селфі

Селфі (від англійського слова — «сам», «само») — різновид світлини-автопортрета, сутність якого полягає у фотографуванні самого/самої себе на відстані витягнутої руки або з використанням дзеркала.

Чи любите ви робити селфі? З якою метою?

Роздивіться світлини, на яких діти і підлітки знімають селфі. Як ви вважаєте, вони все роблять правильно?

ОБГОВОРІТЬ: ЯКИХ СЕЛФІ СЛІД УНИКАТИ? ЧОМУ?

- ✓ Не робити селфі на залізничних коліях, на воді, з тваринами, на дахах будівель, на вагонах поїздів, на трасі.
- ✓ Не слід фотографуватися під час грози, буревіїв, смерчу.
- ✓ Під час перебування у відпустці не слід публікувати сімейні світлини, оскільки злочинці можуть скористатися цією інформацією для пограбування вашої домівки.

Дізнайтесь більше про конкурс «**Селфі з улюбленою книжкою**». Його проводять у шкільних і дитячих бібліотеках України. Цікаво, що із задоволенням беруть й дорослі. Як ви думаєте, чому?

ФОТО З УЛЮБЛЕНОЮ КНИЖКОЮ

Зроби селфі зі своєю улюбленою книжкою. Запропонуй зробити це і своїм рідним. Підготуй про це розповідь.

Галина Малик

ГРУДЕНЬ

Звівши брови крижані,
їде Грудень на коні.
У сидéльці золотім
Миколай сидить за ним.
А назустріч — Рік старий:
— Здрастуй, Миколай святий!
Поки я сюди добрів —
подивись, як постарів!
Кидай того Грудня —
морозила й студня,
та гайда до хати
Рік Новий стрічати!

- З ким зустрівся Рік старий ? Чому він дуже постарів?
- Які образні вислови характеризують Грудня?
- Яку словесну картину ти намалюєш за рядками вірша?

Роздивіться світлину. Таким уявили Святого Миколая юні кияни і киянки, що брали участь у конкурсі «Портрет Святого Миколая». А яким бачите геройв вірша ви? Розкажіть або намалюйте.

Марія МОРОЗЕНКО — сучасна українська письменниця — народилася 1969 року на Рівненщині. Вона створює книжки для дітей і дорослих. До своїх читачів звертається так: «*Я хочу, щоб читаючи книжку, ви знаходили заховані в ній секрети*».

Досліджуємо текст

Найпрекрасніший, шерстці, заскавуліло, стривожене, перестрашене.

Різдвяне чудо

Марія Морозенко

РУДЕ ЦУЦЕНЯТКО І РІЗДВЯНИЙ АНГЕЛ

Руде цуценятко з'явилося на світ чудового зимового дня, саме перед Різдвом. Це був найпрекрасніший день у його житті! І хоча цуцена спершу зовсім нічого не бачило, але ясно відчуло, як мама провела м'яким язиком по шерстці. І йому стало так весело й хороше! Цуценятко підкотилося ближче до мами і заснуло. Уночі йому негадано наснівся чудовий різдвяний ангел із тонкими білими крильцями та лагідними очима...

За тиждень руде цуценятко значно підросло. Воно жваво гралося зі своїми братиками, пробувало розплющити оченята. І ось нарешті побачило навколишній світ. Спочатку, звісно, поглянуло на маму, яка лежала поряд. Мама була дивовижною! Чорна коротка шерсть її аж сяяла. Таку ж чудову шерстку мали старші цуцики. «Я, мабуть, схожий на них», — захоплено заскавуліло цуцена і, похитуючись, підійшло ближче до мами.

Побачивши, що найменший песик розплющив оченята, втішена собака голосно повідомила всім новину.

* * *

— Не гавкай! — почувся сердитий голос. Руде цуценятко підняло голівку і побачило близько злі очі.

— Чого дивишся, бракований? Куди тебе подіти, га?

Кудлате цуценя не зрозуміло цих слів, але чомусь злякано сховалося за маму...

Однієї ночі руде цуценятко довго не могло заснути. Якесь неясне передчуття тривоги проганяло сни. Також не спала мама. Вона лагідно гладила язиком шерстку найменшого свого кудланя, з її глибоких розумних очей чомусь капали слізки. Стривожене цуценя заснуло аж під ранок. Та щойно воно поринуло в сон, його відразу ж розбудили. Хтось забирає малого песика від мами!!! Даремно мама скавуліла, сердито гарчала, благала залишити улюбленого кудланя поряд. Її не слухали. «Мовчи, бо й тебе вижену», — grimniv господар і, вхопивши переляканого песика, вискочив надвір. Цуценятко почуло, як тужливо завила мама, і заскавуліло: «Хочу додому!».

— Цить, бо викину на сніг! — сердито вигукнув господар, і перестріщене цуценятко принишшло. Воно дуже боялося залишитися самé-самісеньке в снігу, адже мама розповідала, що можна загинути на морозі...

* * *

Вони зупинилися біля високого будинку. Цуценя насторожилося. «Тихо мені», — попередив господар і увійшов до середини. Сторожко озираючись, підійшов до сходів і опустив на землю тримливу ношу. «Сиди тут», — grimniv притишено і рушив до дверей. Руде

цуценятко подріботіло слідом за ним. Але господар хутко зачинив за собою двері...

Покинутий песик сидів під дверима і скавулів. Йому було дуже страшно. Він хотів до мами, голосно плакав за нею. Плакав доти, доки не втомився. Зрештою заснув. Йому наснилася мама. Вона лагідно пестила його руду шерстку. А ще маленькому песику снилося, що чудовий різдвяний ангел із тоненькими білими крильцями та лагідними очима кружляє над ним і мамою, ніжно заколисуючи обох. Від утіхи цуценя заскавуліло щось собі під носик і... розплющило оченята. Мами поряд не було. Десять подівся і різдвяний ангел. Цуценятко було самé. Воно ображено звелося на лапки, та чомусь знову впало.

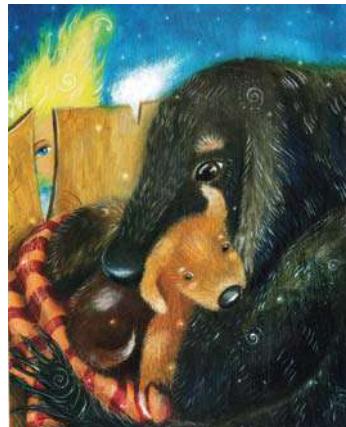
* * *

— Ой, який кумедний песик! — засміявся хтось поряд і ніжно провів рукою по закудланій шерстці. Цуценятко здивовано поглянуло вгору: білява дівчинка захоплено дивилася на нього.

«Де ти тут узялася?!» — сердито загарчав рудий песик, чим, здається, неабияк потішив дівчинку. Вона навіть не злякалася! Усміхаючись, узяла цуценя на руки.

«Віднеси мене до мами!» — заскавчало руде цуценятко.

— Ти плачеш за мамою? Не плач. Ми обов'язково знайдемо її. — Дівчинка знову погладила переполошену знáхідку.

Ілюстрація
Наді Каламієць

— Який ти хороший! Найкращий песик на світі! — Вона ніжно пригорнула руде цуценятко і тихо прошепотіла: — Ми будемо друзями, гаразд?

І несподівано руде цуценятко сказало своє перше «гав», що, безперечно, означало «так». І коли це сталося, чудовий різдвяний ангел із тоненькими білими крильцями та лагідними оченятами весело закружляв над ними...

- Де народилось руде цуценятко? Як воно відчувало любов матері?
- Яким песик уявляв себе, побачивши свою маму і старших братиків?
- Яким зображені різдвяного ангела?
- Чому господар цуценятка назвав його *бракованим*?
- Як описано переживання цуценятка, коли воно залишилося саме-самісіньке?

Попрацюйте разом! Перегляньте текст. Знайдіть місця, коли різдвяний ангел з'являється, а коли — зникає?

- Як цуценятко відчувало присутність і захист різдвяного ангела?
- Чи зрозуміли ви «секрет» цієї казки?

Святий Миколай
на поштових марках України

Роздивітесь картину. Як її назвала художниця?

 Світлана Косенко.
Святвечір

- Де, у яку пору року відбувається дійство?
- Яка будівля в центрі картини? Які кольори надають їй урочистості, святковості?
- Яким зображені небо? Ялинки? Як одягнені люди?
- Що ще привернуло вашу увагу?
- Які ваші враження від картини? Обговоріть і поділіться ними з дорослими.

◆ Послухайте вірш.

Мар'яна Савка

ЗАПАХ РІЗДВА

У кожного свята свій колір і смак
і, звісно, свій запах, без нього ніяк.
Погодьтеся, то не порожні слова:
найкращий на світі — це запах Різдва.
Як хвоєю пахне у нашій хатині!

Матуся до сирника сипле родзинки,
дідусь примостиив дідухá коло скрині!
І так воно солодко пахне, що ух —
ялинка, родзинки, і сіно, й дідúх!

А ще як бабуня затіé розчýну
і тісто замісить легкою рукою —
спече пампушкý на велику родину,
що скоро до хати прийдé з колядою!

Із кóмина в'ється прозорий димок —
і пахне так смачно, як той пампушóк!

Увечері вийдеш на хвильку у двір,
поглянеш, як рясно у небі від зір —
здається, що зовсім близéнько до них.

I пахне вечірній незáйтаний сніг.

Тетяна
Зеленченко.
Дідук

- Сподобався вам вірш? Які картини ви побачили за його змістом?
- Чи погоджуєтесь з думкою поетеси про те, що найкращий у світі — це запах Різдва? Розкажіть, який же він.
- Як ви зрозуміли виділене речення?

Поміркуйте разом! Чи згодні ви з прислів'ям «*Усюди добре, а дома найкраще*»? Обговоріть.

Які інші свята, що відзначають у твоїй родині, теж мають свій колір, смак і запах? Розкажи про це.

Бажаю тобі і твоїм друзям веселих новорічних і різдвяних свят!

Прочитайте засівальну пісню радісно, заклично. Вивчіть її напам'ять.

* * *

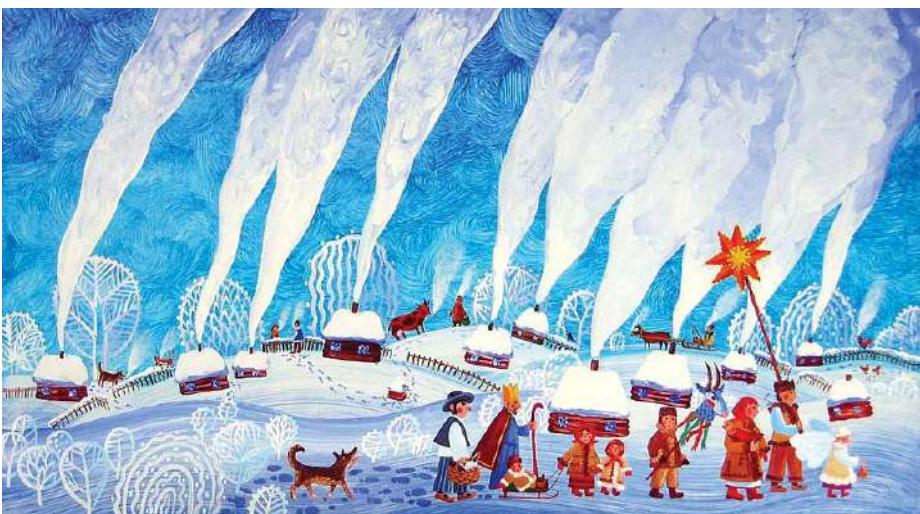
На щастя, на здоров'я,
на Новий рік,
аби вам родило
краще, ніж торік.
Жито, пшениця,
всяка пашніця,

коноплі під стелю,
сорочка по землю,
а льон по коліна.

Аби в нас хрещених,
голова не боліла,
будьте здорові,
з Новим роком!

Роздивіться картину і складіть за нею розповідь.

 Ольга Кваша.
Колядники

Скринька очікувань

Відкрийте скриньку очікувань. Знайдіть свої записи.
Що з очікувань справдилось, а що ні? Обміняйтесь думками.

Ірина Жиленко

ЗДІЙСНИТЬСЯ ВСЕ...

Коли ми вірим у неможливе,
воно можливим для нас стає.
І нещасливі стають щасливі,
коли годинник дванадцять б'є.

Коли ми любим, коли ми вірим —
ми всі стаємо чарівники.
І дикі звірі стають покірні,
навіть їжу беруть з руки.

Коли ми хочем, коли ми прагнем —
все буде, буде. Той час проб'є.
Ми добрі феї, ми сильні маги.
Запрагнем щастя —
і щастя є!

І буде Радість в нас Отакенна!
І отакусінька печаль.
Заб'ється серце у манекена,
а музика розплавить сталь.

Все збудеться. Все здійсниться...

От-от настане... Настає!

Умій лиш вірить і трудитися,
і прилетить твоя жар-птиця,
коли годинник дванадцять б'є!

- Прочитай вірш. Коли може **здійснитися все**?
- Чи погоджуєшся ти із закликом поетеси?
- Читай вірш піднесено, впевнено, виділяй голосно слова, які найсильніше передають прагнення до здійснення мрій.
- Які рядки тобі особливо сподобались?
- Вивчи їх напам'ять і розкажи рідним.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ♦ Які твори в розділі авторські, а які — народні?
- ♦ Про яке зимове свято розповідається у вірші Мар'яни Савки?
- ♦ Що таке *селфи*?
- ♦ Про яку пригоду написала казку Зірка Мензатюк?

Розумію, можу пояснити...

- ♦ Як ти зрозумів/зрозуміла назву розділу?
- ♦ Про кого з героїв прочитаних творів можна сказати: *важливі не красиві слова, а гарні вчинки?*
- ♦ Чим оповідання відрізняється від казки?

Вмію...

- ♦ Поставити запитання до тексту.
- ♦ Знайти в тексті основну думку.
- ♦ Продовжити оповідання «Колядка».
- ♦ Вибрати інформацію з прочитаного тексту й пояснити, чим вона зацікавила.

Виявляю ставлення, почуття...

- ♦ Які почуття в тебе викликає вчинок Марічки?
- ♦ Які риси характеру виявив Василько, переконуючи відьму не йти до школи?
- ♦ Яке з побажань поетеси Ірини Жиленко для тебе найважливіше? Що ти робитимеш, щоб його здійснити?

Малюнок
Анни Яким'юк (9 років),
переможниці конкурсу
«Різдвяне диво»,
що проходив у Луцьку

ЯК НЕ ЛЮБИТЬ СВІЙ КРАЙ!

Варвара Гринько

РІДНИЙ КРАЙ

Водограй, | полів розмай, |
зелен гай, | ліщина... |||
Все | це рідний, | любий | край || —
наша Батьківщина. |||
Пам'ятай, | не забувай |||
батьківську | стежину. |||

**Прикрашай, | шануй | свій край, |
дім свій || — Батьківщину.**

- Якими словами авторка передає свою любов до рідного краю?
- Знайди і прочитай пари римованих слів.
- Прочитай вірш так, як його відчуваєш.
- Вивчи вірш напам'ять.

КІЇВ

Олекса Палійчук

◆ **Що ти знаєш про нашу столицю?**

Осяяний промінням слави,
золотоверхий, величавий,
ген-ген розкинувся довкола
на вічних пагорбах і долах
мій рідний Київ, **місто-сад,**
моя столиця. Святоград.

Йому тополі і каштани
клечають* вулиці, майдани,
милує око сам Дніпро;
до нього стелиться метро...

Йому поклав любов і труд
наш **мудрий люд, красивий люд.**

Клечають — тут: прикрашають.

- **Поміркуй** над значенням виділених висловів.
- Який образ Києва вони створюють?
- Які слова написано з великої літери? Чому?

Далі ви прочитаєте вірші вихованців Павліської школи, що на Кіровоградщині. Сáме там багато років працював директором видатний український педагог і письменник Василь Олександрович Сухомлинський.

- ◆ Послухайте вірш.

Дарина Телкова

ГЕРОЯМ

Вони були звичайні люди,
і кожен мрію свою мав.
Аж доки час важкий, тривожний
в країні нашій не настав.

Вони не з тих, хто вмів чекати,
коли нам щастя принесуть.
**Вони самі його, як в кузні,
ще по-гарячому кують!**

Їх силу, мужність — не здолати!
Вони в серцях наших живуть.
У нас в країні цих Героїв
Небесна Сотня — гордо звуть!

- Які почуття передає авторка у вірші?
- З яким почуттям ти його прочитаєш?

Поміркуйте, який смисл передає виділене речення.

- ◆ Прочитайте вірш.

Максим Малолітко

ВОЇНОВІ, ЯКИЙ ЗАХИЩАЄ ВІТЧИЗНУ

Ти вже забув, яка буваєтиша,
міцний, зручний, спокійний сон,
дитячий голос, смачна їжа...
Ти мужньо бережеш кордон.

Сьогодні знов вас обстріляли,
багато ранених бійців...

А там вночі ти бачив маму —
все обійтися її хотів.

І знову в бій... І знову втрати —
так важко без товаришів...

Та все чекає сина мати
і молить Бога, щоб вцілів...

- Які почуття викликає в тебе вірш?
- Які картини постають у твоїй уяві за рядками вірша?

Досліджуємо текст

Старовінні, керамічні, мініатюра, архітектура,
Слобожанщина, Поділля, грифельних, Співा�茨ке.

Оксана Кротюк

НАШІ СКАРБИ Музей просто неба

Яких тільки музеїв не буває на світі! В одних зібрани картини, в інших — старовінні годинники, ще в інших — керамічні вироби. Є навіть музей-аптека! Але, мабуть, найцікавішим серед них є музей під відкритим небом. Там зібрані й картини, й годинники, й керамічні вироби. І навіть цілі будинки.

«Україною в мініатюрі» називають київський Музей народної архітектури та побуту. Чому?

Тому що за якихось дві години ви зможете побувати майже в усіх усюдах нашої країни. Завітати на Слобожанщину і на Поділля, в Карпати і на Полісся... Кожна хатинка і кожне подвір'я — то справді маленький раяський куточек, де все квітує, буює, пахне і радіє життю.

Хвилюються під лágідним вітерцем доглянуті поля пшениці, ваблять око квіти й трави. Стоять, розкинувши крила, ніби збираються злетіти в небо, дерев'яні вітряки.

Є в музеї під відкритим небом і школа. І школа ця аж ніяк не схожа на ту, в якій нині навчається ви. В ній усього один клас, де за партами сиділи колись одночасно і старші, і молодші учні. Писали вони не в зошитах, а на грифельних табличках крейдою. А в кутку стояли різки для тих школярів, хто не вивчив уроку або пустував.

Є в музеї і невеличка гончарна майстерня, в якій ви можете самі щось виліпити на згадку про екскурсію.

Є кузня, звідки лунає перестук молотів по ковадлу і час від часу тяжко зітхає міх.

Є величезне Співáцьке поле, яке вміщує одночасно багато-багато хорів і виконавців.

Одне слово, є на що подивитися в цьому надзвичайно цікавому музеї просто неба, є і чому подивуватися. Завітайте сюди разом зі своїми друзями і батьками,— не пошкодуєте!

- Де розташований Музей народної архітектури і побуту?
- Що можна побачити в цьому музеї просто неба?
- Знайди і прочитай абзаци, які розпочинаються зі слова «**Є**». Які в кожному з цих абзаців є ключові слова?
- Перечитай абзац, де описано старовинну школу. Підготуй його переказ.

Поміркуйте разом!

- Чому цей музей називають **Україною в мініатюрі?**
- Це оповідання художнє чи науково-художнє? Доведіть свою думку, звертаючись до тексту.
- Знайдіть і прочитайте власні назви, що є в тексті. Що ви знаєте про ці місця нашої країни?

Вчимося слухати й розуміти текст

Найдавніших, прикрість, випробувань, найнеймовірніші, найталановитіших.

Тетяна Щербаченко (Стус)
УКРАЇНСЬКИЙ ЛІЦАР*

Іноді так буває, що життя якоїсь незвичайної людини перетворюється на легенду. І ця легенда живе серед людей цілі віки. З найдавніших давен серед українців існує повір'я: що частіше добром і шаною згадують якусь гарну людину, то довше вона живе. Ти, мабуть, не раз натрапляв на таку фразу дорослих: «Він завжди житиме серед нас». Звичайно, не йдеться про те, що ця людина в шапці-невидимці сидить поруч із нами перед телевізором чи купує у крамниці хліб. Ні, просто його добре думки ніби допомагають добрим думкам тих, хто живе тепер. А в скрутну хвилину ми завжди звертаємося за підтримкою до таких людей, до їхнього духу, щоб сила їхніх думок допомогла подолати нам прикрість*.

Саме так сталося з одним напрочуд обдарованим і талановитим хлопчиком Тарасом, що народився одного березневого дня понад двісті років тому. Його життя було наповнене великою кількістю випробувань. І, мабуть, тому, що він зміг їх подолати, не втративши любові до життя, він і став легендою українців.

Легенда ця має назву **КОБЗАР**. Саме так звикли називати в Україні **Тараса Шевченка, поета й художника**. І саме до нього звертають думки українці, коли хочуть подолати кривди, завдані своїй батьківщині. Адже сáме про любов до свого краю, про честь

і лицарство писав Кобзар. Бо якщо не любиш землі, на якій ти живеш, значить не любиш своєї домівки, своїх тата і маму...

Тарас народився в селі, у великій родині. Мама його померла рано, мачуха ж, як мачухи в багатьох українських казках, незлюбила його. Тож від самого малечку він повинен був самостійно шукати свою стежку в житті. У ті давні часи неможливо було змінити долю і стати кимось іншим — не хліборобом чи теслею. Але він зміг подолати найнеймовірніші перешкоди і став рівним серед найталановитіших митців світу. Він став нашим, українським, лицарем.

Лицар — тут: самовідданий, благородний захисник українського народу, людина високої гідності.

Приkrість — біда, кривда, несправедливість.

- Про кого це оповідання?
- Що з прослуханого тобі незрозуміле? Запитайте про це.

Поміркуйте разом! Як ви можете пояснити думку «*він завжди житиме серед нас*»?

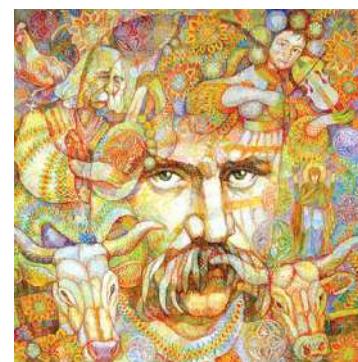
- Коли українці звертаються зі своїми думками до поета?
- Чому життя Тараса Шевченка стало для нашого народу легендою, а він — українським лицарем?

Робота в парі. Прочитайте останній абзац. Поставте запитання за прочитаним. Підготуйте переказ.

Роздивись картину. Яким уявив Тараса Григоровича Шевченка художник? Намалюй свій портрет Кобзаря або розкажи про нього.

Олег Лазаренко.
Наш Шевченко

Дмитро Білоус

Земля — це книга, у якій історія твого народу...

Наталка Пóклад

* * *

Гарно жити у селі,
що зоветься *Василі*,
чи в *Богданівці*, *Петрівці*,
у *Юрківці*, *Григорівці*...
Я живу в селі *Насташки*,
де ростуть густі ромашки,
а ген там, де річка-змійка, —
мов букет, село *Марійка*.
Потім є дві балки
й хутірець *Наталки*.
Мчить дорога між полями,
відчиняє срібні брами:
там — *Елизаветівка*,
а тоді — *Оленівка*...
В іменах моя земля,
промовляє звіддаля:
тут жили сини і дочки —
їхні це слідочки.

Софія Гарманш
(9 років).

Мрія про мир і любов
(малюнок участниці
Всеукраїнського
конкурсу
фотомалюнка
«Мрійник року»,
організованого
Національною
бібліотекою України
для дітей)

- Чим схожі назви сіл, про які йдеться у вірші? Як вони утворились?
- Знайди у вірші порівняння. Які ознаки річки й села вони передають?

Поміркуйте разом! Які *слідочки* має на увазі поетеса?

- **Будьте дослідниками!** Наведіть приклади назв міст і сіл у нашій країні, які походять від імен, прізвищ людей.

Микола Вінграновський

* * *

Сама собою річка ця тече,
маленька річечка, вузенька, як долоня.
Ця річечка Дніпра тихенька синя доня,
маленька донечка без імені іще.
Вона тече в городі в нас під кленом,
і наша хата пахне їй борщем.
Цвіте над нею небо здоровенно
солодкими хмаринами з дощем.
Ця річечка тече для клена і для мене,
її й тоді я бачу, коли сплю.
Я річечку оцю в городі в нас під кленом,
як тата й маму і як мед, люблю.

- З яким почуттям поет описує свій рідний куточек?
- Із чим він порівнює річечку, а з чим — свою любов до неї?
- Знайди слова з переносним значенням
- Чи є в тебе улюблені річка, стежка, ставок? Розкажи.

Досліджуємо текст

- ◆ **Обміняйтесь думками:** про що може йтися в оповіданні з такою назвою?

Наталя Олійник

ГОНЧАРИКИ З ОПІШНОГО

Не можна уявити нашу Україну без пишного куща калини, без барвистої вишиванки чи щирої пісні. Годі уявити її без керамічного дива — мальованого глечика, макітри, куманця, горщика. А ще — глиняного дитячого свищика, що голосно сюрчить чи витьохкує по-слов'яному.

Здавна наші дідусі й бабусі займалися гончарським ремеслом, передаючи секрети майстерності своїм

дітям та онукам. Так створювалися цілі династії* талановитих гончарів, як-от у селищі **Опішному на Полтавщині**. Це прадавнє поселення на річці Ворсклі славиться мальовничу природою, багатою історією та найголовніше — талановитими майстрами. Тож і називають Опішне «столицею українського гончарства».

Найдорожчим скірбом, який передавали гончарі у спадок своїм дітям, вважався гончарний круг. У досвідченого майстра він не просто крутився під час гончарювання, вивершуючи з грудки мокрої глини дзвінкого глечика чи горня. **Круг спіяв, бо, крім тяжкої праці та вміння, гончар вкладав у кожен виріб часточку своєї душі.**

Виготовленого куманця, горщика чи свійщика просушували, покривали спеціальним розчином — полівою, знову просушували в гончарській печі — горнові. Після цього виріб ставав міцним і довго слугував людям на добро.

Династія — тут: кілька поколінь однієї родини, що передають від батьків до дітей свій фах, майстерність.

- Про що це оповідання? Як виникали династії гончарів?
- Що гончарі передавали у спадок своїм дітям?
- Як ви зрозуміли виділене речення?

ЗАГАДКА-ДОБАВЛЯНКА

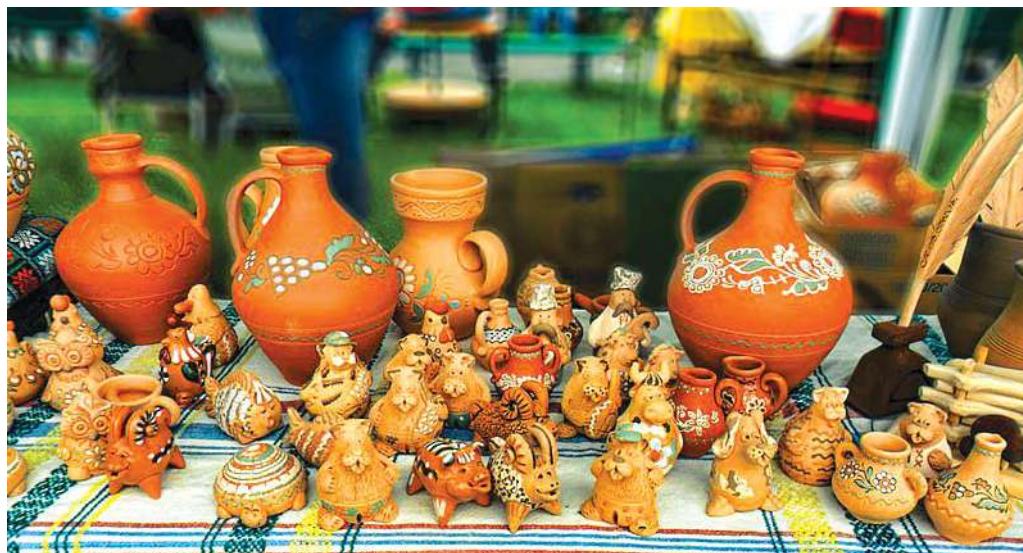
Глина в кого ожива?
Творить з неї хто дива?
В кого посуд — ніби жар?
Ну, звичайно, це ж ... .

Перегляньте текст. Яке це оповідання: художнє чи науково-художнє? Доведіть свою думку.

- **Розгляньте** світлину. Що на ній зображеного? Що це за вироби?

- **Будьте дослідниками!** Якими керамічними виробами користуються у вашій родині? Намалюйте або сфотографуйте один з них.
- Проведіть у класі виставку «Співуча глина у нас у домі».

СВЯТКУЄМО РАЗОМ КНИЖКОВІ СВЯТА:

5 лютого — Всесвітній день читання вголос.

14 лютого — День дарування книжок.

Яку книжку тобі хотілося би прочитати вголос?
А яку — подарувати?

Подаруй друзям радість читання нової книжки!

Поділись з друзями своїми враженнями від прочитаної книжки. Поясни, чим вона тебе зацікавила.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ З якого вірша речення: *Прикрашай, шануй свій край, дім свій – Батьківщину?* Хто його автор?
- ◆ Які вірші написали учні Павліської школи?
- ◆ Про які скарби написала письменниця Оксана Кротюк?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Чому *Україною в мініатюрі* називають музей просто неба?
- ◆ Чому Тараса Шевченка називають *український лицар*?
- ◆ Як утворилися назви сіл з вірша «Гарно жити у селі»?
- ◆ Чому Опішня є столицею українського гончарства?
- ◆ За що можна любити маленьку річку без імені?

Вмію...

- ◆ Визначити головну думку вірша «Рідний край».
- ◆ Вибрати з тексту опис дій гончара під час виготовлення керамічних виробів.
- ◆ Поставити запитання до прочитаного.
- ◆ Визначити ключові слова в науково-художньому оповіданні «Наші скарби».

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Які з прочитаних віршів тебе найбільше схвилювали?
- ◆ До якого твору ти б хотів/хотіла дібрати іншу назву?
- ◆ Що тебе вразило, здивувало в оповіданні «Український лицар»?

Максим Кеда (10 років).
Мрія про добробут і волю
(малюнок участника
Всеукраїнського
конкурсу
фотомалюнка
«Мрійник року»,
організованого
Національною
бібліотекою України
для дітей)

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ. П'ЄСА-КАЗКА. БАЙКИ

у розділі **ви прочитаєте** чарівні казки українських і зарубіжних письменників, у яких змальовано фантастичні пригоди й місця, дивовижні зустрічі.

Ознайомитесь також із п'єсою-казкою, байками, що мають свої особливості в побудові тексту й читанні.

Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- визначати послідовність подій;
- знаходити зв'язки між подіями, почуттями та вчинками дійових осіб, між заголовком твору і його головною думкою;
- вчитись інсценізувати прочитане;
- визначати і пояснювати жанрові особливості творів;
- виготовляти афішу до вистави, скориставшись інформацією з **«Медіавіконця»**.

Чарівні казки

Валентин Бичко

***

Казка — відгадка, та в ній — збудить в серці почуття,
в шкаралупі золотій — мов торкнеться до вогню —
зёрня сховане смачне. вийде сміло на борню
Хто дістане, той почне за добро і проти зла!
думу думати про життя, В казці — сила немалá...

Анатолій ДІМАРОВ (1922–2014) народився на Полтавщині в родині вчителів. Видав багато творів для дорослих і дітей. Молодші читачі знають його книги «Блакитна дитина», «На коні і під конем», «Тирлик», «Для чого людині серце». Письменник говорив, що з дітьми завжди намагався розмовляти на одному рівні, мовби вів бесіду зі своїми ровесниками.

Досліджуємо текст

Дошкулити, одноплемінників, жéвріючі, найлютіший, тонюсіньких, догорáючого, зігрівши.

◆ **Поміркуйте**, про що може бути зміст казки з такою назвою.

Анатолій Дімаров

ДЛЯ ЧОГО ЛЮДИНІ СЕРЦЕ

У густому-прегустому лісі, де майже ніколи не появлялися люди, жилó поміж корінням дерев плем'я дерев'яних чоловічків. Весь свíй вік — а жили вони дуже довго — чоловічки оті нічого не робили, бо їм не

треба було ні їсти, ні пити, ані зодягатися: вони ж були дерев'яні, і найлютіший мороз не міг їм дошкілити*.

Вони не мали сердець, тому не могли ні любити, ані ненавидіти, не знали, що таке радість чи гнів, злість або співчуття.

Тож зрозуміло, як були здивовані усі чоловічки, коли в їхньому володінні з'явилася невеличка дівчинка.

— Що то? — вражено запитували одні, помітивши, як з очей дівчинки капають слізози.

— То, мабуть, дощ, — відповідали інші.

Як не була здивована дівчинка — адже вона жила у наш час і твердо знала, що такі чоловічки бувають тільки в казках, — однак переборола свій страх і чим-но відповіла:

— Це я плачу.

— А що таке «плачу»? — поцікавився дерев'яний чоловічок, бо серед його племені ніхто ніколи не плакав.

— Це коли ллються слізози.

— А що таке «слізози»?

Дівчинка тільки схлипнула і показала чоловічкові на його долоню, де вже назбиралося світле́ньке озерце її сліз.

— А чого з тебе ллються слізози?

— Бо я заблудилася і... і не знаю, як вийти з лісу.

— Ти хочеш вибратися з лісу? — вражено перепитав чоловічок. — А хіба є на світі щось інше, крім лісу?

— Звичайно, є. І степи, і гори, і моря, й океани, й міста, і села.

— Покажи мені все оте, про що ти щойно сказала!

— Добре, — погодилася дівчинка, — але спершу виведи мене з цього страшного лісу.

— Йди за мною! — та й побіг-пострибáв попéреду дівчинки на тонюсіньких ніжках.

— Не спіши так! — врешті попросила дівчинка. — Давай перепочинемо, бо в мене вже серце болить.

— А що таке серце? — поцікавився відразу дерев'яний чоловічок.

— Серце? — задумалася дівчинка. — Це те, без чого не може жити людина.

— Дай мені своє серце! — приставав тим часом до неї чоловічок.

— Я не можу віддати тобі своє серце, бо я без нього помру, — відповіла йому нарешті дівчинка. — Але послухай сюди. В нашому місті є один лікар, який збирає серця людей, які померли. І серця оті живуть у нього довго-довго. Про це я читала в газеті... Якщо хочеш, зайдемо до нього, і ти попросиш у нього серце.

◆ **Як можуть далі розвиватися події?**

* * *

Не думайте, що цього лікаря не існує на світі. Я просто не хочу називати його адресу, бо тоді в нього не буде й хвилини для важливої наукової роботи, яку він досі ще не закінчив: рýнеться* до нього відразу тисячі людей міняти серця.

Аrozкажукращевам,якзустрівхлікар,іщовінсказав,почувшинезвичайнепроханнядерев'яного чоловічка.

— Серце?.. Гм... А яке ж серце ти хочеш собі вибрати?

— Те, що його носять люди, — відповів тоненьким голоском чоловічок.

— Люди мають різні серця, — суворо відповів лікар.

— Оце серце злой людини, — показав на одну банку лікар. — Бачиш, яке воно жовте та зморщене!

— Я не хочу цього серця, воно нехороше! — швидко відповів чоловічок, і лікар посміхнувся схвально.

— А ось блискуче, як пластмасова кулька, — далі показував лікар. — Бачиш, яке воно свіже: як довго не стукотіло, а ніскільки не зносилося. Це серце байдужої людини.

Чоловічок постóяв, вагáючись: серце йому дуже сподобалося, воно ж було таке блискуче!

Перед ними не плавало, а лежало на дні банки дивовижне серце: похмуре, сіре, важке, наче висічене з твердої каменюки.

— Це серце одного чоловіка, який дбав лише про себе і відвертався від інших людей.

Врешті лікар обережно дістав з найвищої полиці ще одну банку.

— Оце — серце однієї дуже доброї людини. Бачиш, яке воно велике та світле!

— Я хочу мати це серце!

І лікар розсік йому дерев'яні груди, вклав до них серце, що колись належало добрій людині.

◆ **Як змінилось життя чоловічка?**

* * *

Дивно й незвично почував себе чоловічок, повернувшись до своїх одноплемінників... Побачить пораненого птаха, оточеного цікавими чоловічками, відразу почне докоряти:

— Не чіпайте його! Хіба ви не бачите, як йому боляче? Хіба вам не шкода його?

— А що таке «шкода»? — запитували у нього дерев'яні чоловічки.

Як він міг їм пояснити, що це таке — «жаль»? Адже вони не мали сердець, вони нічого не могли відчути, отож — і зрозуміти. Отак, може, і жив би наш чоловічик, коли б не стався один випадок...

Це було взимку. Ліс стояв сонний, закутаний морозом. А під високим дубом сидів нерухомо хлопчик.

— Що з ним таке? — запитували один в одного дерев'яні чоловічки, збігшись за новою забавою до сонного хлопчика.

Оглянувся чоловічик безпорадно: лише холодний сніг навколо, крижанé сонце вгорі та байдужі його родичі довкола. «Він зараз замерзне!» — подумав у розpacі дерев'яний чоловічик, і таким пекучим жалем пройнялося його серце, що воно раптом спалахнуло — загорілося яскравим вогнем...

Довго горів чоловічик, зігріваючи хлопчика, рятуючи його від неминучої, здавалося б, смерті. А коли хлопчик, зігрівши, звівся й пішов, навіть не зрозумівши, кому він завдячує власним життям, дерев'яні чоловічки оточили свого догораючого брата...

— Чого у тебе такі сумні очі?

— Бо мені жаль вас, — ледь чутно відповів їм догораючий чоловічик. — Але й цього вам не дано зрозуміти.

Дошкúлити — завдати шкоди; тут: заморозити.

Рýнутися — кинутися.

- Де відбувались описані події? Як вони розпочалися?
- Чому дерев'яні чоловічки не знали ніяких почуттів?
- Як ти зрозумів/зрозуміла слова лікаря про те, що люди мають різні серця? Прочитай.

- Розглянь малюнок (с. 94). Який уривок казки зображен? Чи так ти уявляєш дерев'яних чоловічків?
- Як змінилося життя дерев'яного чоловічка, коли лікар подарував йому серце доброї людини?

Поміркуйте разом! Які чарівні перетворення описано в казці? Хто її головний герой?

- Навчіться читати діалог дівчинки й дерев'яного чоловічка, передаючи голосом здивування, цікавість, хвилювання мовців.

Займи позицію

Так

Чи є в казці відповідь на запитання, що міститься в її назві?

Ні

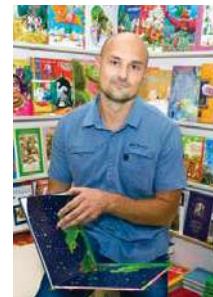
- Доведи свою думку, звертаючись до тексту.

Досліджуємо текст

Олександр ДЕРМАНСЬКИЙ народився 1976 року на Київщині. Дітям добре відомі його повісті-казки «Володар макуци, або Пригоди вужа Ониська», «Чудове “чудовисько”», «Маляка — принцеса Драконії» та інші. У творах письменника події розвиваються стрімко, сюжет захоплює несподіваними пригодами, боротьбою добрих сил зі злими, перемогою світла над темрявою.

Сила духу головного героя

Сашко Дерманський

БІЛЯЧОК

* * *

В Африці, в долині великої ріки, жило собі плем'я чорних коней. Жили, як усі: траву жували, воду попивали та від левів утікали. І нічого особливого з ними ніколи не траплялося. Аж поки...

Аж поки в однієї кобили на ім'я Нічка не знайшлося дивне лошатко. І не тим воно здивувало, що було білебілісіньке, і навіть не тим, що тільки-но народилося — й одразу ж чемно з усіма привіталося, а тим, що мало на лобі... справжній ріг! Маленький, але гострий, наче лéв'ячий пázур.

— Воно якесь неправильне, — обурено сказали старі кобили. — Його треба позбутися. Де це бачено, щоб у чорних коней народжувалися такі лошата?! Це що ж воно буде, коли кожен почне народжувати кольорових дітей? Сьогодні їй закортіло білого лошати, завтра комусь заманеться мати зелене!

— Ага-га, — закивали молоді кобили. — А ви по-дивіться на його ріг! Воно ж поколе ним наших дітей. Ні-ні, його треба позбутися, бо накличе на наш рід нещастя.

— І що швидше, то краще, — мовили старі кобили і запитально глянули на жеребців.

Але жеребці нічого не сказали, вони були саме зайняті: проводили чемпіонат табуна з димових кілець. Курили самокрутку з лев'ячого кізяка і змагалися, хто пустить найбільше кільце.

— Слухайте, не треба його позбуватися, — попросила Нічка. — Бачите, який він чемний. А ріг у нього зовсім малесенький. Він безпечний.

— Ага, це зараз малесенький, — обурилися молоді кобили, — а завтра виросте здоровенний гостріющий рожіще, і твій синочок посіче нам усіх, от побачиш. Піди віддай його левові, доки не пізно.

* * *

Нічка не мала іншої ради — повела своє незвичайне лошатко до лева. Дуже їй було шкода

маленького, але перечити родичам не могла, бо виженуть із табуна — то вона й пропаде. «Ні, — думає, — хай краще мене зжере лев, а малого йому не дам». Веде Нічка сина до лева та й плаче.

— А чому ти плачеш? — питает лошатко.

— Шкода тебе. Хоч ти й такий нікудишній, рогатий, а все одно — шкода, зжере тебе лев.

— Та, — весело підстрибував малий, — не зжере, от побачиш!

— Якби ж то, — зітхнула Нічка.

— Мамо, а як ти мене назвеш? — спитало лошатко.

— Назву тебе Білячком, — відповіла мати.

Та лев і не збирався нікого зжирати. Він саме читав свіже число лев'ячого журналу «Колективне полювання на коней та інших непарнокопитих».

— Ще чого! — сказав лев, одним оком глянувши на малого. — Я його не їстиму. А якщо він отруйний? Глянь, який у нього ріг. До того ж він геть білий — хворий, чи що?

— Ні, він просто неправильний, — заперечила Нічка.

— Я неправильних тварин не вживаю, — захитав головою лев.

— А я ніякий не неправильний, я дуже правильний, — озвалося рогате лоша, — просто я єдиноріг.

— От і бр-решеш, єдинороги давним-давно вимер-рли, — рикнув лев і вступився у свій журнал.

— Не вимерли! — обурився Білячок.

— Ось! — лев тицьнув малому під ніс свій журнал.

— Тут чорним по білому написано: «На єдинорогів леви не полюють, бо ці коні давно вимерли». Бачив?! Так що йдіть собі.

— І що мені з тобою робити? — журилася Нічка. — Ми не можемо вдвох повернутися в табун.

— І не треба. Я все одно мушу йти у свою країну, до єдинорогів.

— Не розумію. Якщо ти єдиноріг, — не могла повірити своїм вухам кобила, — то чому ти знайшовся в мене, а не в якоїсь єдинорожихи?

— Бо єдинороги не народжують лошат, — пояснив малій, — нас народжують інші тварини, а потім ми йдемо у свою країну.

— А чи далеко вона?

— Не далеко й не близько. Головне — правильно йти. Бувай.

— Що ти! Я нікуди не відпушу тебе самого. Я з тобою піду.

— То ходімо.

* * *

Вони йшли цілий день. А коли стемніло, Нічка спитала:

— Ми правильно йдемо, не заблукали, бува? Може, краще спинитися на нічліг?

— Правильно. Поглянь: юнде блимає вогник? То саламандри бавляться в багатті. Вже починається наша чарівна країна.

Саламандри дозволили заночувати біля їхнього вогнища. Нічка все не могла второпати, як цим дивним, схожим на кішок крилатим ящіркам вдається купатися в огні. Утім, вона так натомилася, що швидко заснула.

Зранку Нічка з Білячком ішли вже впевненіше. До полудня дісталися великого лісу. На галяві походжали дивні створіння: знизу коні, а вгорі — люди. Декотрі їшли ожину, якої росло повно під ногами, а інші грали на арфах або флейтах.

— Це кентаври, — сказав малій.

— А вони безпечні? — запитала кобила.

— Так, вони дуже добрі. І мудрі.

Кентаври виявилися ще й гостинними. Найстарший запросив подорожніх скуштувати ожини й напрочуд пахучої трави з їхнього лісу.

Попоївши й перепочивши, Нічка із сином продовжили подорож.

— Щастя вам, — вклонився на прощання мудрий людинокінь, — ви правильно йдете.

* * *

Вони йшли ще два дні та дві ночі, зустріли багато чудернацьких, небачених, казкових істот, а ополудні третього дня вийшли в долину великої ріки. Тут стомлені мандрівники й побачили стадо прекрасних білих, наче хмари, єдинорогів.

— Ось ми, мамо, й прийшли, — мовив Білячок, — тут я тепер житиму.

До них підійшов найпрекрасніший і найбільший єдиноріг — певно, вожак.

— Дякую, темна пані, що привели малого до нас, — вклонився він Ніцці. — Прощайся з мамою, малий, і ходімо.

— А можна... можна мама залишиться з нами? — спитав раптом Білячок.

— Не можна, хлопче, — заперечив вожак, — це край єдинорогів. Нарцис проведе вас, темна пані.

До них підійшов молодий єдиноріг.

— Дозвольте мені інколи навідувати Білячка, — попросила Нічка.

— Приходити можна, — кивнув красень.

— А хіба ти знайдеш дорогу, мамо? — занепокоївся малюк.

— Я, може, й не знайду, — тепло усміхнулася Нічка, — але мое серце обов'язково приведе мене до тебе, любий. Бувай.

Вона поцілувала сина й пішла за Нарцисом.

— Я чекатиму! — гукнув навздогін Білячок. — Чекатиму, мамо! О, чуєш: передай тому левові, нехай викине на смітник свій ненормальний журнал!

- Прочитай казку. Яке враження вона справила на тебе? Які слова, вислови були незрозумілими?
- Де народилося дивне лошатко? Чим воно відрізнялося від інших?
- Чому табун чорних коней хотів позбутися малого?
- Як мама Нічка назвала свого синочка?
- Які почуття вона виявляла до нього?
- З ким зустрілися мандрівники, шукаючи країну єдинорогів? Які якості виявив Білячок на цьому шляху?
- Знайди ознаки чарівності казки.

Робота в групі. Перегляньте текст. Скільки в ньому виділено частин? Доберіть до них заголовки. Це буде план казки. Підготуйте за ним стислий переказ твору.

Якби ви мали нагоду зустрітися з автором казки, про що хотіли б його запитати?

Роздивіться ілюстрацію до казки. Який епізод твору вона відображає? Проілюструйте казку самостійно.

Ілюстрація
Ольги Кузнецової

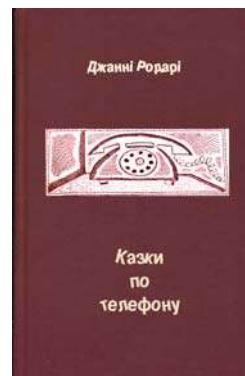

Письменник **Джанні РОДАРІ** (1920–1980) народився в Італії. З дитинства хлопчик захоплювався читанням книжок, вигадував веселі історії.

Він дуже любив дітей і вже в молоді роки почав писати для них казки, вірші.

Чимало творів письменника перекладено різними мовами. Читачі різних поколінь знають його казку «**Цибулино**», вірші «**Далека мандрівка**», «**Танок усіх дітей**» та інші.

Далі ти прочитаєш одну з його казок зі збірки «**Казкі по телефону**». Як пояснював письменник, ці історії розповідають своїй донечці телефоном один тато, який роз'їжджає у справах Італією, а вона щовечора чекала від нього нової казки.

Вибійни, стáлося, рíдшати, надзвичайно, нісенітниця, живопліт, вýгулькнув.

Упертість чи допитливість? ДОРОГА, ЩО НІКУДИ НЕ ВЕЛА

***

На околиці села розходилися три дороги — перша вела до моря, друга — до міста, а третя дорога не вела нікуди. Мартіно питав у кожного про третю дорогу, і всі відповідали йому одне й те саме, наче змовились:

— Оця дорога? Вона нікуди не веде. Не варто йти нею.

— А може, все-таки вона кудись приведе?

— Нікуди не приведе.

- То навіщо її проклали?
- Ніхто її не прокладав. Вона була завжди.
- І ніхто ніколи не ходив по ній?
- Ох, ти, упéртюху! Кажуть тобі — там нічого нема...
- Звідкіля ви знаєте? Хіба ви по ній ходили?

Мартіно був таким **настíрливим**, що люди прозвали його Вперта Голова. Та він не образився і продовжував думати про дорогу, що нікуди не веде.

Коли Мартіно підріс, одного ранку він вийшов із села і рішúче попрямував таємничу дорогою.

Дорога та була вся у вибóїнах, подекуди поросла бур'яном, але, на щастя, **дощ падав** давно, а тому калюж не було. Спочатку обабіч дороги тягнувся жи-вопліт, а згодом почався ліс. Віття дерев спліталося угорі, утворюючи чудовий зелений тунель, через який, наче промінчики кишенькового ліхтарика, проникало сонячне світло.

Мартіно йшов та йшов, а тунель не закінчувався, і дозрі не було кінця. У Мартіно від утоми почали боліти ноги, і він навіть подумав, чи не краще повернутися назад у село. Раптом невідомо звідки **вýгулькнув** пес!

«Де пес, там житлó! — вирішив Мартіно. — Або при-наймні — людина».

Пес кинувся назустріч Мартіно, радісно помахуючи хвостом, лизнув хлопцеві руку, а потім побіг попéреду, увесь час озираючись, наче перевіряв, чи йде за ним хлопець.

— Йду, йду! — казав Мартіно, і йому це дуже подоба-лося.

* * *

Поступово ліс почав рідшати, над головою ман-дрівника засніло небо, і дорога привела до великих залізних воріт.

За ґратами Мартіно побачив палац. Усі вікна його були гостинно прочинені, з димаря йшов дим, а на балконі стояла прекрасна сеньйора, привітно махала рукою і гукала:

— Ходи, ходи, Мартіно Вперта Голова!

— О! — здивувався Мартіно. — Я й нє уявляв, що прийду туди, де мене знають!

Мартіно відчинив ворота, перейшов через парк і з'явився в палаці в ту мить, коли прекрасна сеньйора **простувáла** до нього сходами. Вона була надзвичайно вродлива і вбрана, наче принцеса.

— Ти здивований? — засміялась сеньйора. — Не повірив, що ця дорога нікуди не веде?

— Це **нісенітниця***. Як на мене, кожна дорога на світі кудись веде.

— Звичайно. Тільки не треба боятися невідомих доріг. А тепер ходімо — я покажу тобі палац.

Що то була за споруда! Яких тільки скарбів не побачив Мартіно в залах палацу! А вродлива сеньйора щоразу казала йому:

— Бери, бери усе, що подобається. Я дам тобі візка та коней, аби ти міг довезти це додому.

І Мартіно вибрал чимало речей, що йому припали до вподоби, не забув і про подарунки для своїх близьких та друзів.

На візку за кучера йому правив той самий пес, що привів Мартіно до палацу. Був це учений пес — він умів правити кіньми.

У селі давно вирішили, що Мартіно загинув. І коли він несподівано повернувся, усі страшенно здивувалися. Учений пес зняв з візка усе, що вибрав у палаці Мартіно, махнув хвостом, шарпнув віжки і подався собі геть.

Мартіно обдарував усіх — і друзів, і ворогів. Хлопець змушений був сто разів повторювати свою розповідь про те, що з ним трапилося. Щоразу, коли він замовкав, хто-небудь із слухачів біг додому, запрягав коня і виїжджав тією дорогою, що нікуди не веде.

Однак незабаром вони поверталися ні з чим: дорога — запевняли вони — вела у болото і в лісові хащі. Не було там ні залізних ґрат, ні палацу, ані вродливої сеньйори, яка роздає багатства.

Справжні скарби дістаються лише тим людям, що першими торують дорогу, якою ще не ходив ніхто. Як Мартіно Вперта Голова.

Переклад з італійської Івана Дзюба

Нісенітниця — дурниця.

- Як розпочинається казка?
- Чому Мартіно прозвали Вперта Голова?
- Знайди і прочитай опис дороги, якою ішов хлопчик.
- Чи легко було Мартіно здолати її?
- Що вразило хлопчика під час зустрічі із сеньйорою?
- Чому інші мешканці села поверталися ні з чим?
- Знайди виділені слова, добери до них близькі за значенням.

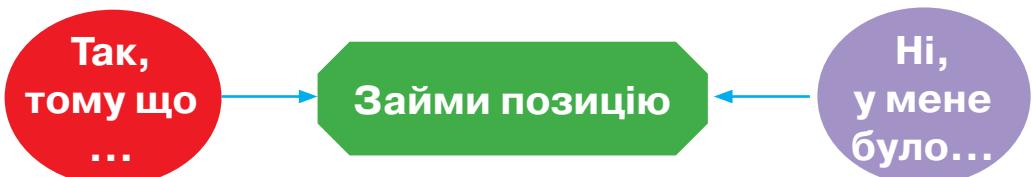
Обміняйтесь думками: у чому головна думка казки?

Чи могли б ви запропонувати свою назву казки?

Перегляньте текст. Знайдіть у ньому *зачин, основну частину, кінцівку*.

- У якій частині тексту речення, що містить *головну думку*? Чи погоджуєтесь ви з нею?

П'єса-казка

Що таке казка, ти вже знаєш. А що таке **п'єса**? У п'єсі зміст передано через розмови дійових осіб.

П'єси читають за ролями й розігрують як вистави на сцені.

У тексті п'єс є описи місць, де відбувається дія, вказівки щодо дій акторів. Дійові особи говорять **діалогами** (двоє по черзі), **монологами** (одноосібно).

Далі ти прочитаєш казку, яку написано у вигляді п'єси. Звідси й назва — «**п'єса-казка**».

П'єсу-казку **«Стрімкий, як вітер»** написала сучасна українська письменниця **Наталія ОСИПЧУК**.

Перш ніж читати п'єсу вголос, треба розглянути, як її побудовано, хто дійові особи, як чергаються їхні слова.

СТРІМКИЙ, ЯК ВІТЕР

П'єса-казка на чотири дії (скорочено)

Дійові особи:

Роман, хлопчик, який пересувається на візку.

Мама Романа.

Дельфін.

Дресирувальник.

Михайло, здоровий хлопчик.

Дія перша

Кімната. Хворий хлопчик біля вікна. Він не може ходити, тому йому важко побачити те, що відбувається на вулиці. Звідти доносяться голоси дітей.

Мама Романа. Дивися, обережно, не впади.

Роман. Мамо, якби ти знала, як я хочу туди, де хлопці грають у футбол! Якби моя воля, взяв би та вистрибнув з цього візка.

Мама Романа (зітхає). Синку, та я хіба не розумію?

Якби ти знов, як я хочу допомогти тобі...

Роман. Лікар підбадьорює: все буде добре. А я... не вірю...

Мама Романа. Ромчику, пригадай, про що ми з тобою читали. Лише той, хто вірить у власні сили, виходить переможцем!

Телефонний дзвінок. Мама Романа виходить до іншої кімнати, про щось говорить зі співрозмовником.

Роман. Хто там, мамо? Може, однокласники мої?

Мама Романа. Синку, це наш лікар телефонував. Пропонує нам з тобою... Вгадай!

Роман. Не знаю, мамо... Якби наш лікар перетворився на чарівника, він би допоміг мені здійснити мою мрію — торкатися ногами землі!

Мама Романа (затуляє вуха, щоб не чути). Синку, все буде добре, повір! Наш лікар відправляє нас до санаторію, де найкращі у світі дельфіни зцілюють дітей!

Роман. Дельфіни?! Чудово. Це найдобріші створіння, я знаю. Я бачив про них передачу. Знаєш, мамо, вони катають дітей на своїх спінах, а ті міцно тримаються за їхні плавники!

Дія друга

Дельфінарій. У басейні — діти, дресирувальник віддає команду: «Ще раз! Приготувалися... Можна!». Чути плюскіт води, крик дельфіна.

Дресирувальник. Діти, вистава на сьогодні за-кінчилася. Дельфін так само потребує відпочинку, як і всі ми.

Михайло. А я тебе не відпускаю, Дельфіне! Нумо, кататися! Ні, ні, не відпускай мене, мені так подобається кататися на твоїй спині. Наче це американські гірки!

Дресирувальник. Мишко, припиняй пустувати, не бачиш хіба — Дельфін втомився? Це ж не машина,

а жива істота, він повинен відпочити. Зараз прийдуть хворі діти, тому Дельфіну потрібно перепочити.

Михайло. А я думав, що дельфіни взагалі не сплять... Я хочу, щоб наш Дельфін перетворився на робота і ніколи не відпочивав! Пустіть мене, я хочу плавати! Мені весело!

Дресирувальник. Гаразд, йди і плавай. А Дельфіна залиш у спокої.. Зараз ти лише про себе дбаєш, Михайло!

Михайло. Та при чому тут це... Та не хотів я нічого... Добре, я піду...

З'являються Роман з мамою. Хлопчик спостерігає за тим, як Дельфін перестрибнув через кільце.

Мама Романа. От ми і приїхали. Втомлені з дороги, але Ромчик — у захваті. Сподіваюся, що Дельфін поверне його до іншого життя.

Дресирувальник. Романе, привіт. Ти коли-небудь спілкувався з дельфінами?

Роман. Я... Та ні, ніколи, тільки по телевізору бачив, які вони розумні й добрі. Скажіть, а вони не втомлюються від такої кількості людей? І музика, і людські вигуки — мабуть, складно все це витримати?

Дресирувальник. Не хвилуйся, хлопче. Дельфіни дуже люблять людей, до того ж, ми слідкуємо за тим, щоб вони не перевтомлювалися. От ти зараз познайомишся із нашим улюбленцем. Дельфіне! Друже, ми чекаємо на тебе!

Роман (простягає руку до Дельфіна). Який ти гарний, мій добрий Дельфіне!

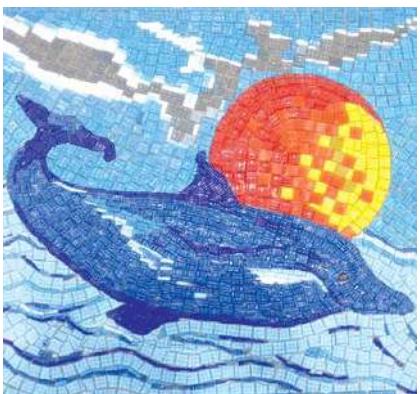
Дресирувальник. От і познайомилися, правда? Наш Дельфін відчуває кожну дитину, вміє розгадувати їхні бажання. А зараз ти попливеш разом з Дельфіном!

Дія третя

Дельфін і Роман пливуть разом. Роман прислухається до його крику, ніби хоче опанувати мову дельфінів.

Роман (у захваті). Я пливу! Я тримаюся руками за плавники Дельфіна! Ніколи не був таким щасливим! Звідки ти прийшов до нас, Дельфіне? Навчи мене своєї мови. Хочу тебе розуміти!

Роман. Я читав, що на небі дорогу підказує зірка, а в морі — стрімкий дельфін! Про це було відомо дуже давно кожному капітанові. А ще дельфіни рятували людей. Ти бачиш, як мені погано, ти відчуваєш це своїм серцем...

Дельфін (співає).

Я хочу, щоб раділи ви зі мною,
були щасливими і на землі, і в морі!
Тримайся міцно за мої плавці!
Злітаймо до небес, де нам всміхнуться зорі!

Роман (радісно). Полетіли! Все вище й вище підіймаємося на хвилі! Отак, друже, плавати я вмію, а ходити — ні. Хоча я стараюся, я дуже стараюся! Я з усіх сил підтягуємось на руках, намагаючись перенести всю силу на ноги... Та поки що мені вдається лише трохи відірватися від візка...

Дельфін. Міцніше тримайся за мене, за мої плавці, Ромчику! Я тебе покатаю, а ти зміцнієш, ось побачиш! Знаєш, скільком дітям я допоміг?

Роман. Знаю, мені про тебе розповідали. Ти завжди готовий прийти на допомогу, хоча люди не завжди це цінують.

Гей, розумнику, Дельфіне,
Для дітей ти просто диво!
От лишень моя порада —
І про себе треба дбати.

Дельфін (наспівує). І про себе треба дбати, і себе не забувати... А знаєш, Ромчику? Мені в радість — допомагати дітям, аби вони були здоровими!

З'являється стурбована мама Романа.

Мама Романа. Романе, що трапилося? Ти плачеш?

Роман (сумно). Не хвилюйся, мамо, це не сльози. Це бризки води. Я тихенько запитав у Дельфіна, чому він засумував, а він...

Дельфін. Я пригадав солоні хвилі справжнього, живого моря. Пригадав, як грався з друзями — дельфінами, як ми разом супроводжували кораблі...

Роман. Я читав про твої пригоди, Дельфіне. Я знаю, що ти зі своїми друзьями завжди поспішаєш людям на допомогу.

Дельфін. Пригадую сонячний день, коли ми бавилися у морі, гойдалися на хвилях. Чую крик чайок, подих свіжого вітру. Як я любив наздоганяти вітер, друже! Друзі завжди дивувалися, звідки у мене така витривалість! Я був стрімкий, як вітер!

Роман. Мамо! А ми, люди, чим віддячуємо дельфінам за їхню любов і віданість?

Мама Романа. Ромчику, але дельфіни настільки товариські, що їм добре серед людей.

Роман. Мамо, ти чуєш його тривожний крик? Я знаю, про що мріє Дельфін! Він прагне повернутися в море, щоб знову радіти життю! Відпустіть його на волю, люди!

Дресирувальник. Це неможливо, Романе! Але ти не думай, що йому тут погано. Бачиш, скільки захоплених дітей довкола? Вони радіють, коли бачать цього розумного Дельфіна, а він так само радіє, як і ми з тобою.

Дельфін. Одного разу, коли ми плавали у відкритому морі, натрапили на рибальський човен, який зазнав аварії. Цей погляд рибалки, який молив про порятунок, я ніколи не забуду.

Роман. І ти врятував його, Дельфіне? Взяв на свою спину, а той обхопив тебе і міцно тримався за плавець?

Дельфін. Ми врятували всіх рибалок, швидко домчали їх до берега...

Роман. Якби люди розуміли твою мову, вони всім би розповіли про цю дивовижну історію.

Дельфін. Я трохи стомився, Ромчику, трошки відпочину...

Кімната. Роман дивиться телевізійну програму.

Мама Романа. Синку, ти знову засмучений. Чому?

Роман. Мамо, ти тільки послухай! Передавали, що днями в американському дельфінарії стався жахливий випадок! Дельфін поранив свого дресирувальника. Ніхто не міг повірити, як таке можливо? Адже люди звикли, що дельфіни — розумні та добре створіння, віддані людям. Чому так сталося, мамо?

Мама Романа. Тут, біля моря, дельфінам нічого не загрожує, вони перебувають у звичному для них

середовищі. А наш Дельфін — він такий добрий, допоміг багатьом дітям стати на ноги.

Роман. Ні, мамо, поїдемо звідси! Я не хочу більше плавати в дельфінарії! І потім, Дельфін мені про все розповів! Він довірив свою таємницю!

Мама Романа. Ромчику, ми не можемо поїхати, бо ти маєш подумати про всіх нас! Про всіх людей, які вірять у тебе!

Роман. Мій світ трішечки відрізняється від світу здорових людей. Може, тому я зрозумів настрій моого друга Дельфіна? І навіть зрозумів його мову?

Дія четверта

Зустріч Романа з Дельфіном.

Дельфін. Вітаю тебе! Дякую, друже! Ми ще обов'язково зустрінемося! От якби ми зустрілися з тобою у відкритому морі!

Роман. Знаю, мій добрий Дельфіне! Там, у морі, ми обое почувалися б вільними істотами! Ми б навіть могли позмагатися з вітерцем! Я зрозумів твою мову, Дельфіне, і від того почиваюся щасливим!

Мамо! Дельфін довірив мені свою таємницю і навчив розуміти його мову. Дорослі хотіли переконати мене, що Дельфін просто втомився і йому треба перепочити. Але він проспівав мені дивовижну пісню: прийшов з волі, а потрапив у неволю. Він, як і раніше, залишається відданим, мужнім і люблячим. Тільки думки його линуть туди, де чекають на нього друзі.

Дельфін. Як тобі вдалося зрозуміти мою мову, Ромчику? Як тобі вдалося прочитати мої думки? Як же я хочу opinитися у відкритому морі, друже! Там, де завжди світить сонце, а морська хвиля б'ється так не-самовито, що бризки розлітаються далеко від берега!

Роман. Так і буде, Дельфіне! Я мрію про те, щоб ми разом відчули смак морської води і зустріли у морі світанок! А зараз пливи, Дельфіне! І будь стрімким, як вітер!

- Про кого ця п'єса? Яке враження вона на тебе справила?
- Назви її дійових осіб. Хто бере участь у кожній дії? У кого з виконавців найбільша за обсягом роль? А в кого — найменша?
- Простеж за текстом, як розгортаються події п'єси.
- Установи зв'язки між частинами тексту: де **зачин**, **основна частина** й **кінцівка**.
- Чому цей твір називається п'єса-казка?

 Підготуйтесь до читання кожної дії п'єси. З'ясуйте, скільки треба виконавців. Як краще передати інтонацію, жести, репліки кожної дійової особи? Інсценізуйте одну з дій п'єси (*на вибір*),

Поміркуйте разом!

Чому в дійових осіб п'єси різне ставлення до «роботи» дельфінів у дельфінарії?

лікаря

мами

дресиравальника

Михайла

Займи позицію

Чому Роман вирішив повернутися додому?

Хотів полегшити долю Дельфіна.

Відчув, що все одно не стане на ноги.

Зрозумів, що дельфіни мають жити на волі.

МЕДІАВІКОНЦЕ: афіша вистави

Афіша — надруковане або написане за певною формою оголошення про концерт, виставу, лекцію та інше. Її вивішують на видному місці.

Які афіші ти бачив/бачила дорогою до школи?

ЯК СТВОРИТИ АФІШУ ВИСТАВИ?

- ✓ Яку інформацію обов'язково слід вказувати на афіші?
- ✓ Напишіть називу вистави, її автора. Де і в який час вона відбудеться?
- ✓ Хто буде в ній грати?
- ✓ Кого запрошуєте на виставу?
- ✓ Де краще розмістити афішу?
- ✓ Запропонуйте різні варіанти оформлення тексту афіші: який використати шрифт, малюнки, колір.

Обговоріть, яку афішу можна створити для вистави п'єси «Стрімкий, як вітер». Запропонуйте різні варіанти.

Богдана Бойко

У ТЕАТРІ

Почалась уже вистава,
та жує канапку ґава,
робить ще й води ковток...
За серветку їй квиток!
Підіймає бусол чаплю.
«Я на шосте місце втраплю?»
Чапля звёстись мусила —
пропустила бусола.
Тут й заухали сичі:
«Що пішли за глядачі!
Сорому не мають,
сцену затуляють!»
Що була це за вистава?
Безперечно, що цікава,
та не всі її дивились,
бо вовтузились, сварились...
Гуси й лебеді злетіли —
крилами залопотіли!
Щось згадала зала —
за-а-пло-ду-ва-ла!

- Назвіть глядачів вистави.
- Чи всім глядачам вдалося уважно подивитися виставу? Чому?

Попрацюйте разом.

Запропонуйте поради для культурних глядачів і обговоріть їх у класі та вдома.

Байки

Байка — невеликий, найчастіше віршований твір повчального змісту. У байках в образах тварин, рослин, різних предметів зображені люди, їхнє ставлення одне до одного, до праці, природи.

У більшості байок є дві частини: розповідь про якийсь випадок, подію і **повчальний висновок — мораль байки**. З нього читачі можуть зрозуміти, що схвалюється, а що засуджується у творі. Повчальний висновок може міститися і наприкінці, і на початку твору. Автора байки називають **байкарём**.

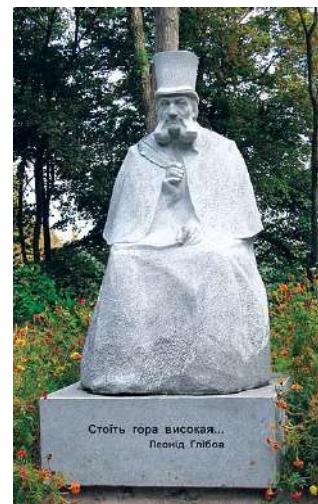

Видатним українським байкарём був **Леонід Глібов** (1827–1893). Поет народився на Полтавщині в селі Великий Поділ. Ще в гімназії почав писати вірші. Більшу частину життя поет прожив у Чернігові, де працював у школі, багато писав для дітей і дорослих.

Незважаючи на тяжкий стан здоров'я, до останніх днів він складав вірші, байки. Багато творів для дітей друкував поет у журналі «Дзвінок» і підписував їх «Дідусь Кенар». Вважають, що це було вуличне прізвисько його батька, який мав дуже співучого кéнара. Щирі, дотепні твори поета шанує багато поколінь читачів.

У байках Леоніда Глібова, що ти прочитаєш, діють різні тварини, але їхні слова та вчинки нагадують людські. Тому висновок (мораль) байки підказує читачам, як слід чинити в житті.

Вивчи напам'ять одну з байок, що тобі більше сподобалась.

Пам'ятник
Леонідові Глібову
у Седневі на
Чернігівщині

ЛЕБІДЬ, ЩУКА І РАК

У товаристві лад — усяк тому радіє;
дурне безлáддя* лихо діє,
і діло, як на гріх,
не діло — тільки сміх.

Колись-то Лебідь, Рак та Щука
приставить хúру* узялись.
От троє разом запряглись,
смикнúли — катmá* ходу...
Що за морóка*? Що робить?
А й невелика, бачся, штука, —
так Лебідь рветься підлетіть,
Рак упирається, а Щука тягне в воду.
Хто винен з них, хто ні — судить не нам,
та тільки хура й досі там.

Ілюстрація до байки
Павла Чекмарьова

Безлáддя — непорядок.

Хúра — віз.

Катmá — немає.

Морóка — клопіт.

Пам'ятна
монета
до 200-річчя
Леоніда Глібова

- Прочитай байку мовчки.
- Який висновок зробив оповідач, спостерігаючи цю картину? Чому Лéбедю, Ráкові й Щуцí не вдалося зрушити з місця хуру? Де в тексті міститься висновок?
- Підготуйся прочитати байку вголос: подумай, з якою інтонацією треба читати кожну строфу.

Поміркуйте разом! Які слова байки звучать як прислів'я? Чого вони нас навчають? Коли їх доречно вживати?

ЧИЖ ТА ГОЛУБ

Весною Чижик молодéнький,
такий співучий, проворнéнький,
в садочку все собі скакав
та якось у сильцé* й попав;
сердéга в клітці рветесь, б'ється...
А Голуб бачить та сміється:
— А що? Попавсь? От тобі й на!
Вже, певно, голова дурна...
Не бíйсь, мене б не піддурили,
хоч як би не хитрили,
бо я не Чижик! Ні... оце! —
Аж гульк — і сам піймавсь в сильце...
 Отонасебененадійся,
чужомулиховінесмійся!

Сильцé — пристрій, яким ловлять птахів.

- Прочитай байку мовчки.
- У яких словах виявляється самовпевненість, безсердечність Голуба? Передай це під час читання.
- З яких слів довіduємося про ставлення автора до Чижика?
- Які рядки байки можуть бути прислів'ям? Прочитай їх з повчальною інтонацією.
- Які слова з байки могли бути її назвою? Чому саме?

Зіграймо в театр — інсценізуимо байку. Знайдіть слова автора. З якою інтонацією їх краще прочитати? Яке ставлення Голуба до Чижика слід передати, читаючи його слова?

Розкажи про випадок із власного досвіду, який підтверджує справедливість висновку байки.

Анатолій Косте́цький

ДОБРА ПОРАДА

Звичайного теплого літнього дня
зустрілися якось
осел і свиня.

Були вони вічність,
як кажуть, знайомі,
та тільки вітатися першим
нікому чомусь не хотілося...
Гордість — чи що?

Не знаю...

Та кожний повз мовчки
пройшов.

І далі пішли, наче досі
й не зналисъ.

Лиш потім про себе
весь день міркували.

Свиня міркувала:
«Що взяти з віслюка!
Осел — це осел.

То вже вдача така!...»

Осел міркував:

«Так і пре навмання!

Ох, правдоњку

кажуть: свиня — це свиня!...»

Як хочеш ослом чи свинею не stati,
затям: краще першим
зavжди привітатись!

- Чим були незадоволені осел і свиня?
- З яким почуттям слід прочитати їхні міркування?
- У яких словах вірша висловлено пораду автора?
Чи погоджуєшся з нею?
- Який епізод байки зображенено на малюнку?

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ Нázви казок, які ти прочитав/прочитала.
- ◆ Хто автори прочитаних байок?
- ◆ З якої байки висновок: *на себе не надійся, чужому лихові не смійся?*
- ◆ У яку країну мандрував Білячок?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Які особливості побудови тексту має п'єса?
- ◆ Чому Роман з п'єси-казки «Стрімкий, як вітер» вирішив залишити дельфінарій?
- ◆ Чому прочитані казки можна назвати чарівними?
- ◆ Чому тільки Мартіно вдалося пройти дорогу, яка *нікуди не вела*?

Вмію...

- ◆ Визначати головну думку в прочитаних творах.
- ◆ Знаходити висновок (мораль) байки.
- ◆ Визначати, які вчинки дійових осіб позитивні, а які — негативні.
- ◆ Брати участь в інсценізації казки, п'єси.
- ◆ Скласти план прочитаного твору та переказати його зміст.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Як би ти відповів/відповіла на запитання, що є заголовком казки «Для чого людині серце»?
- ◆ Які почуття викликає в тебе головний персонаж казки Сашка Дерманського «Білячок»?
- ◆ Які правила для культурних глядачів ти запропонував/запропонувала?
- ◆ Чи погоджуєшся ти з висновками, які є у прочитаних байках? Які з них стали прислів'ями?

ПОЕЗІЙ ПРО ДИВОСВІТ ПРИРОДИ

Ви вже знаєте, що віршована мова має **рими, ритм**. Вона відрізняється особливою **виразністю, образністю**.

Поети й поетеси розповідають про природу так, що їхні спостереження, думки та почуття стають для читачів цікавими відкриттями, пробуджують уяву, спонукають до роздумів.

Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- знаходити, як по-різному описано у віршах небо, поле, дощ; які слова вжито, щоб передати різні стани природи, настрої і почуття людей;
- уявляти прочитане, пройматися любов'ю до рідної домівки, своєї річки, раптом розквітлої вишеньки;
- збагачувати своє мовлення образними висловами;
- уявляти себе у ролі видавців книжок, використовуючи інформацію з **«Медіавіконця»**.

Любов Забáшта

***

Дивосвіт, дивосвіт...
Хто придумав оцей світ?
**Землю красну отаку
у зеленому вінку?**

Всі ці квіти, і ліси,
і пташині голоси?
Ліс, і річка, і поля —
це ж усе моя земля!

- З яким почуттям поетеса пише про рідний край?
- Передай їх, читуючи вірш.
- Як ти зрозумів/зрозуміла виділене речення?

Тарас Шевченко

***

За сонцем | хмаронька пливе, ||
червоні поля | розстилає, ||
і сонце | спатоньки | зове
у синє море: || | покриває
 рожевою пеленою,
 мов мати | дитину. || |
 Очам любо. || | Годиночку,
 малую годину |
 ніби серце одпочине, || |
 з Богом | заговорить... || |
 А туман, | неначе ворог, |
 закриває море ||
 і хмароньку | рожевую,
 і тьму | за собою
 розстилає | туман сивий,
 і тьмою німою |
 оповиє тобі душу, |
 й не знаєш, || | де дітись,
 і ждеш його, | того світу, || |
 мов матері діти.

Іван Айвазовський.
Море з рожевою
хмарою (фрагмент)

- Послухайте вірш. Які дві картини природи змальовано в ньому?

- Прочитай вірш мовчки. Знайди у ньому мéжі першої картини. З яким почуттям описує поет [хмароньку](#)?
- Який настрій передано у другій картині?

Поміркуйте разом! Чому поет називає сивий туман [ворогом](#)? Висловте свою думку, звертаючись до тексту вірша. Які вислови вжито в переносному значенні?

Леся Українка

* * *

Пліне білий човник, хвилечка колише,
хвилечка гойдає;
пліне білий човник, вітер ледве дише,
ледве повіває.

Білії хмаринки, лебедині крила
угорі гуляють,
довгою сягóю, що зорю покрила,
місяця сягають*.

Місяченько світло і рожеве, й срібне
кýда-розсипає,
і ряхтить, і сяє світло теє дрібне,
як вогонь палає.

Сягають — досягають, дістають.

Сергій
Васильківський.
Ранок на морі

- Які картини передає зміст кожної строфи вірша Лесі Українки?
- Які слова створюють враження спокою і зачарованості в природі?
- Прочитай вірш неголосно, замріяно, ніби розповідаючи про прекрасні краєвиди.
- Назві пари слів, що римуються.

Роздивіться картини Івана Айвазовського (с. 124) та Сергія Васильківського (с. 125). Намалюйте власні ілюстрації до цих поезій (за бажанням).

Олександр Олесь

***

В небі жайворонки в'ються,
заливаються-сміються,
грають, дзвонять цілий день,
і щебечуть, і співають,
і з весною світ вітають
дзвоном радісних пісень.

**Ось вони на землю впали,
щось шепнули тій, сказали
і розтали знов у млі...
І щоб глянути на диво,
виглядають полохливо
перші проліски з землі.**

- Прочитай вірш. З яким почуттям поет описує радість зустрічі весни?
- Зверни увагу, як багато дієслів уживає автор, щоб передати рух пташок, їх веселий спів. Назві дієслова.
- Які образи створюють виділені рядки? Які вислови вживано у переносному значенні?
- ◆ Зaproшуємо відвідати сайт «**Краща література юним читачам**», скорочено — **КЛЮЧ**.

Тут ви можете дізнатися про книжки для дітей, познайомитися з письменниками й навіть поставити їм запитання.

<http://www.chl.kiev.ua/key>

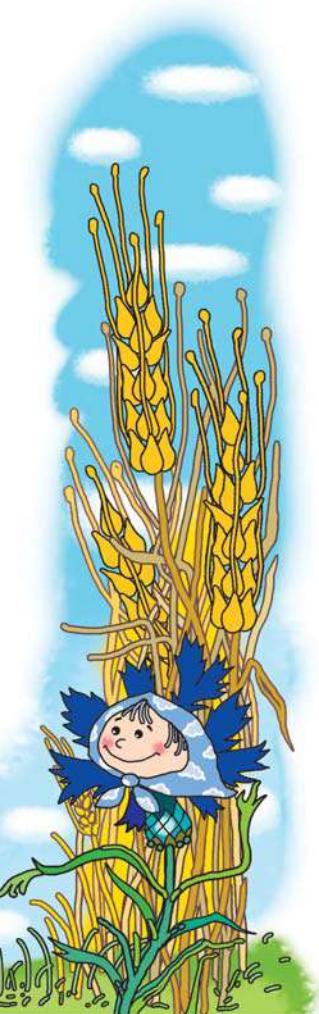

Микола Сингайвський

ВОЛОШКОВЕ ПОЛЕ

Поле в нашому краї —
наче море безкрає.
Наче море безкрає —
поле в нашому краї.
Там гуляли волошки,
натомилися трошки.
Натомилися трошки
синьоокі волошки.
Пов'язали хустинки,
наче неба краплинки.
Наче неба краплинки —
пов'язали хустинки.
Зупинилися в житі:
тут ми будемо жити.
Тут ми будемо жити —
та й лишилися в житі.

- Чи сподобався тобі вірш? З яким почуттям автор змалював красу поля?
- Із чим порівнюється поле? Які ознаки і порівняння передають красу волошок?
- Знайди слова, які написані однаково, але означають різне. Які слова вжито з переносним значенням?
- Назви слова, що римуються.
- Прочитай вірш наспівно, з почуттям замилування красою поля.

Дмитро Павличко

ДЯДЬКО ДОЩ

Дядько Дош стоїть над лісом, —
неба велетень сяга.

Він сміється, мов залізом,
дудонить: — Га-га! Га-га!
Одягнувся, мов на свято,
запорізький в нього шик*:
тучі — шапка сивувата,
бліскавки — червоний шлик*.

Довжелéзні срібні вуса
люто вітер розвіва.

І тремтить пшениця руса,
і втіка за горб трава!

Шик — особлива вишуканість у манері триматися,
одягатися.

Шлик — верх козацької смушевої шапки, що звисає.

- Чи уявляєш ти цей казковий дош? Знайди слова, які передають звуки, барви, силу літньої зливи.
- Розглянь малюнок. Що нового він відкриває читачам?
- Як по-іншому ти б міг/могла назвати цей вірш?

Застереження

***

Шипшина важко віддає плоди.
Вона людей хапає за рукáва.
Вона кричить: — Людино, підожди!
О, підожди, людино, будь ласкава,
не всí, не всí, хоч ягідку облиш!
Одна пташина так мене просила!
Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш.
І просто осінь щоб була красива.

Ліна Костенко

Поміркуйте разом! Чому так схвильовано, слізно шипшина звертається до людини? Чи погоджуєтесь ви з думкою, що природа потрібна людям не лише для користі, а й для краси? У яких рядках сказано про це?

- Вивчи вірш напам'ять.

Анатолій Качан

* * *

Розливається Дунай,
а із-за Дунаю |||
з журавлями | у наш край |||
рémез | прилітає. |||
Пташка ця | непоказнá |
має дивну звичку: |||
навесні | лише вона |
в'яже | рукавичку. |||
Ось поглянь: ||| цвітуть сади,
а вона ||| із пряжі |
на вербі | біля води |||
рукавичку | в'яже. |||
В рукавичці, | як і слід, |
є аж два віконця, ||| —
щоб дивитися на схід |
і на захід | сонця. |||
Виглядають із гнізда |
rémezoví діти: |||
де комиш, | верба, | вода ||| —
там і рай на світі.

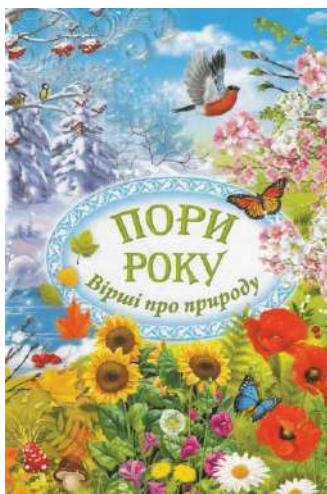
- Прочитай вірш повільно, ніби уявляючи прочитане.
- Про кого ти прочитав/прочитала вірш?
- Як поет описав ремеза? Чи доводилось тобі спостерігати цю пташку? Чим особливе її гніздечко?
- Розглянь світлину-ілюстрацію. Що нового ти відкрив/відкрила для себе?

МЕДІАВІКОНЦЕ: мініпроєкт – створення обкладинки книжки «Мій улюблений вірш»

Роздивіться обкладинки книжок, виданих в українських видавництвах. А ви хотіли б відчути себе видавцями, творцями книжки? Якщо так, то вам буде цікаво створити свою маленьку книжечку «**Мій улюблений вірш**».

ПОРАДИ ЮНИМ ВИДАВЦЯМ

- ✓ Придумайте назву книжки.
- ✓ Доберіть зміст (свій вірш або вірш улюблена автора).
- ✓ Ви знаєте, що кожна книжка починається з обкладинки. Потрібно виготовити її з цупкого паперу.
- ✓ Укажіть назву книжки, ім'я та прізвище автора.
- ✓ Створіть (або знайдіть) малюнок, який би відповідав змісту книжки.
- ✓ Розкажіть або напишіть короткий відгук про свою книжку щоб усім захотілося її прочитати.

Бажаємо натхнення та успіху!

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ Нázви прочитаних віршів та їх авторів.
- ◆ Які ознаки має віршована мова?
- ◆ З якого вірша ці рядки: «*поле в нашему краї, наче небо безкрає*»?
- ◆ Чим особливе гніздечко ремеза? Хто автор вірша про цю пташку?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Чому Любов Забашта називає світ природи *дивосвітом*?
- ◆ З яким почуттям Тарас Шевченко описує дві картини природи у вірші «За сонцем хмаронька пливе»?
- ◆ Чому у вірші «В небі жайворонки в'ються» вжито багато дієслів?
- ◆ Чому Ліна Костенко застерігає людей: «*природа для всіх, а не для тебе лиш*»?

Вмію...

- ◆ Знаходити у віршах рими, образні вислови.
- ◆ Визначати почуття, з якими поети описують картини природи.
- ◆ Прочитати виразно вивчені вірші.
- ◆ Розповісти про свої враження від прочитаного.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Які вірші тебе зацікавили особливо? Чим саме?
- ◆ Чи погоджуєшся ти із тим, що світ природи – це справжнє диво?
- ◆ До якого вірша ти б хотів/хотіла намалювати ілюстрацію?
- ◆ Які картини і явища природи, що описано у віршах, ти спостерігав/спостерігала у житті?

ВСЕ ДОБРЕ ПЕРЕЙМАЙ, А НЕДОБРЕ – ВИПРАВЛЯЙ...

У розділі **ви прочитаєте** твори різних жанрів про почуття, настрої, вчинки дійових осіб. У різних життєвих і вигаданих ситуаціях вони виявляють своє ставлення до інших людей або казкових персонажів у словах і вчинках. **Вдумливе читання** дасть вам змогу заглибитись у зміст; розібратися в тому, що добре, а що — ні; усвідомити, у чому цінність дружби; відчути радість від спілкування з людьми й улюбленими тваринами.

Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- звертати увагу на перебіг почуттів дійових осіб;
- визначати послідовність подій у творі;
- розуміти, які вчинки автори схвалюють, а які — ні;
- усвідомлювати головну думку твору, зіставляти її із заголовком;
- міркувати над тим, чи допомогли вам прочитані твори краще зрозуміти настанову, яку містить назва розділу.

Головна думка

Василь Сухомлинський

КРАСИВІ СЛОВА І КРАСИВЕ ДІЛО

Серед поля стоїть маленька хатина. Її побудували, щоб у негόду люди могли сховатися й пересідіти в теплі.

Одного разу серед літнього дня захмарило й пішов дощ. А в лісі в цей час було троє хлопців. Вони сховалися в хатинці й дивилися, як з неба лле мов з відра.

Коли це бачать: до хатини біжить ще один хлопчик. Незнайомий. Мабуть, з іншого села.

Одежа на ньому була мокра як хлющ*. Він тримав од холоду.

І ось перший із тих хлопців, які сиділи в сухому одязі, сказав:

— Як же ти змок на дощі! Мені шкода тебе...

Другий теж промовив красиві й жалісливі слова:

— Як страшно опинитися в зливу серед поля!
Я співчуваю тобі...

А третій не сказав ні слова. Він мовчки зняв із себе сорочку й дав її змоклому хлопчикові. Той скинув мокру сорочку й одягнув суху.

Гарні не красиві слова. Гарні — красиві діла.

Мокра як хлющ — дуже мокра; промокла наскрізь.

- Де відбувалась описана зустріч? Скільки часу вона тривала?
- Як зустріли троє хлопців незнайомого хлопчика?
- У яких словах оповідання висловлено його головну думку? Чи поділяєш ти її?
- Знайди в тексті **зачин**, **основну частину**, **кінцівку**.
- Підготуй докладний переказ оповідання.

Чому важлива щира турбота?

Тетяна Майданович

ТЕЛЕФОННА РОЗМОВА

Добрий день, моя бабусю мила!
Ти там що, я чула, захворіла?
В тебе що, аналізи погані?
Ходиш на уколи до лікарні?!

Їдь до нас на дачу! Тут чудово,
тут найкращі ліки — чесне слово!
І навіщо десь робить уколи,
якщо є в нас лікувальні бджоли?!

Ось одна вкусила в ногу —
всі синці пропали, до одного.
Крапельниці робиш? Є в нас осі!
Ми ще в лузі й джмеліків попросимо!

Потім — щоб мурашки покусали,
щоб твої хвороби всі пропали.
От мені ще мама говорила:
дуже лікувальна в нас кропива...

Інші різні ліки пошукаю,
приїжджаї, бабусю, я чекаю!

- Між ким відбувається розмова?
- Чим стурбована внучка? Які вона пропонує ліки для бабусі?
- Які слова дівчинки передають її щире бажання допомогти бабусі?

Оберіть інтонацію читання. Визначте: голосно чи тихо розмовляє внучка? Вона заперечує чи пропонує? З яким почуттям звертається до бабусі?

Придумайте і розіграйте продовження цієї розмови.

Далі ти прочитаєш два твори однієї авторки, у яких розкривається різне ставлення персонажів до дружби.

Головна думка

Нáна Деменкова

ДРУЖОК І ОБРАЗА

Дружок ходив у гості до рибок. Вечорами він приходив до озера й дивився, як вони граються. А часом і сам плавав із ними, та тільки так, щоб не намочити нóса. Дуже йому не подобалося носа мочити.

Був тихий літній вечір. Місяць відбивався у воді, дерева шелестіли листочками, Дружок дивився, як рибки ганяли одна за одною, і тихенько радів. І тут одна рибка вистрибнула з води, вдарила хвостом по воді, і бризки полетіли просто на носа Дружку! Він підскочив, заскавчав і щодуху помчав додому!

А поки Дружок біг, до нього в гості прийшла Образа. Прийшла і каже:

— Як вони могли! Ні, рибки не твої друзі! Водою — і просто в ніс!!! Навмисне! Справжні друзі так ніколи б не зробили! Не ходи до них більше. Сиди, Дружку, вдома сам. Нікому не можна довіряти. Дружи зі мною. Тільки я твій справжній друг.

— Ні, — відказує Дружок, — рибки загралися й не-нароком мене водою облили. А поки ти на моїх друзів намовляла, мій ніс зовсім висох. Іди геть, Образо, — сказав на це Дружок і побіг знову на озеро. Він знов, що **на друзів зла тримати не можна!**

А Образа відтодіходить і шукає, до кого б іще в гості прийти.

- Прочитай текст мовчки.

Поміркуй: цей твір — оповідання чи казка? Доведи свою думку.

Займи позицію

Так

Ні

Хто має рацію:
Дружок чи Образа?

Придумай кілька ситуацій твого діалогу з Образою і розіграй їх.

Я ДРУЗІВ НЕ ПРОДАЮ

Жила собі одна дівчинка і мріяла вона назбирати більше за всіх папірців для крамниці, щоб усе-превсе купити: і ляльку, і стрічку, і візочок для ляльки. Та найбільше за все вона хотіла купити собі друга, бо друзів у неї не було. Мала вона живого кролика, і дуже їй хотілося його продати.

Сидить дівчинка й чекає — коли ж із нею хто-небудь у «крамницю» пограється. А ніхто не приходить. І раптом бачить вона: йде хлопчик, а в руках у нього кролик — такий самий, як у неї. «Мабуть, теж продає, — подумала дівчинка. — От із ним я й пограюся». Підходить вона до хлопчика й питає:

- Скільки коштує твій кролик?
- Це мій друг, — відповідає хлопчик, — я друзів не продаю.

Подумала дівчинка й каже:

- Тоді, може, ти моого кролика купиш?
- Ні. У мене дві морквинки є, давай я тобі подарую, і ми разом будемо кроликів годувати, — усміхнувшись, відповів хлопчик.

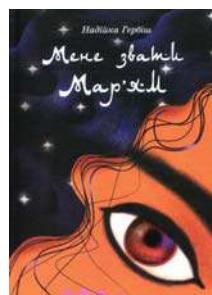
Погодували вони кроликів і подружились. І кролики теж подружилися. Зрозуміла дівчинка, що дружити цікавіше, ніж папірці збирати. А в «крамницю» відтоді вже ніхто не грається.

- Прочитай оповідання мовчки.
  - Хто дійові особи твору? Про що мріяла дівчинка?
  - Як хлопчик допоміг їй зрозуміти цінність дружби?
  - У якому реченні висловлене основне?
- Придумай оповідання, схоже на прочитане за головною думкою.

Далі ви прочитаєте уривок із книжки української письменниці **Надійки ГЕРБІШ «Мене звати Мар'ям»**.

У ній розповідається про те, як родина біженців, котрі були змушенні залишити свою країну через війну, насилия, переслідування, пристосовуються жити в іншій країні. Цю історію читачі пізнають через думки і почуття дівчинки Мар'ям, яка, мабуть, є вашою ровесницею.

Досліджуємо текст

Найвродливішою, присутності, випростівую, найдками, національну, смакуватимуть.

Зрозуміти й підтримати інших

Надійка Гербіш

РІЗНІ КУЛЬТУРИ

Наприкінці останнього уроку вчителька сказала, що наступного місяця в нас буде свято. Особливе свято, додала вона, свято різних культур.

Я нічого не зрозуміла, але соромилася запитати при всіх. І лише коли інші діти побігли до своїх шафок одягатися, я підійшла до вчительки й тихо запитала:

— А що таке культура?

Вона замислилася й провела мене до парті, щоби я могла сісти. А тоді сіла поруч зі мною, на учнівському сидінні.

— Розумієш, так уже повелося, що в кожної людини є якісь звички. У родин теж вони є. І навіть у цілих народів. Оці звички, або звичаї народу й називають його культурою. Що люди цього народу їдять, у що одягаються, яких пісень співають, які свята святкують... Усе загалом. Розумієш, про що я?

Я кивнула.

— Кожен із нас покаже на святі щось таке, що могло б розповісти про культуру його народу. Хтось принесе улюблену національну страву, хтось заспіває пісню, хтось перекаже легенду. І я би дуже хотіла, щоби ти розповіла щось про свою країну... Ти згодна?

Я знову кивнула. Вона усміхнулася, і це додало мені сміливості. Тож я запитала:

— А в нашому класі є хтось з іншого народу, крім мене?

— Нема. Зате в нас є ти! І це означає, що ти для нас — особлива!

— Але якщо всі розповідатимуть про одні звички, а я — про інші, чи буде їм цікаво?

— Мар'ям, ти не можеш собі уявити, як сильно всім буде цікаво! І найперше — мені. Я дуже рада, що ти є в нашему класі.

Це вперше в цій країні хтось сказав мені, що радіє з моєї присутності. Мені чомусь зашипало в очах і засвербіло в носі...

Свято...

Я хвилрююся. Мама хвилюється разом зі мною, і тато теж. Вони цього не кажуть, але я знаю. Відколи тут живемо, усі ми навчилися розмовляти мовчки.

Брати не хвилюються.

— Дуже смачно, — нахвалюють вони. — Тепер твої однокласники знатимуть, якими мають бути коржики!

Брати сміються, обговорюють свої плани на день. Татові шкода, що він не зможе піти зі мною. Мама ховає очі. Коли ми всі підемо, вона плакатиме. Раніше вона мене водила всюди сама. Тепер мене водять тато чи брати, і їй від того сумно.

— Ти будеш найвродливішою дівчинкою на святі, — каже вона мені.

У класі всі вбрані дуже гарно. Нічий батьків тут немає — я даремно хвилювалася. Лише ми й учителька.

Діти розказують про свою країну. Вони співають, танцюють, влаштовують вікторини. Вони частують усіх смачними найдками. Щоразу, підносячи кусень до рота, я хвілююся, що він виявиться аж надто смачним. Що мої коржики потім не смакуватимуть. Але досі жодна страва не зрівнялася з тим, що готують у моїй країні.

Перед очима — вихор: кольори, усмішки, мапи... Мої однокласники дивляться на мене, усміхаються, наче все це свято — заради того, щоби познайомити мене зі світом, у якому вони живуть.

Вони беруться за руки, стають у коло, починають танок. Хтось бере мене за руку. Ми танцюємо, і мені стає тепло й радісно. Я почиваюся частиною їхнього світу, частиною їхньої любові.

Коли настає моя черга розповідати, я беру танбур^{*} і награю улюблену мелодію. Я не розкажу їм казку, не оповім про звичаї свого народу. Зараз мені просто хочеться співати.

Я заплющую очі й бачу парк, де ми так любили пускати паперові кораблики. Там дядечко Камаль —

він підкидає мене високо до неба. Там бабуся і її пухкі обійми.

Моя пісня доспівана. Розплющую очі, усе довкола мерехтить. Я дивлюся на вчительку. Вона плаче.

Свято завершилося, усі мене обіймають. Учителька передає частунок моїй родині. Я біжу додому щаслива, бо так багато хочу розповісти!

Танбу́р — музичний інструмент.

- Назвй дійових осіб оповідання. Хто головний персонаж?
- Знайди і прочитай пояснення вчительки, що таке культура. Чи зрозуміло тобі значення цього слова?
- Чому в цьому класі відбулося свято різних культур?
- Як вчительці вдалося заспокоїти Мар'ям?
- Які почуття переживала дівчинка?
- Знайди речення, яке засвідчує, що на цьому святі Мар'ям вперше відчула себе частиною світу своїх однокласників.
- Як однокласники й однокласниці Мар'ям сприйняли її пісню про рідну країну?

Обговоріть. Як може змінитися тепер її ставлення до школи? Чи з'являться в Мар'ям друзі?

Поміркуйте разом! Які почуття можуть об'єднати людей різних культур?

Раджу вам прочитати цю книжку повністю. Вона розкриє вдумливим читачам світ переживань дітей, які через війну опинилися далеко від рідного дому.

Ілюстрації до книжки
малювала *Марія Фоя*

Про наших улюбленців

Надія Кир'ян

***

Ми з вами в цьому світі **не самі** || —
живуть тут звірі, | птахи і комахи. || |
Одним повітрям | дихаємо ми |
і разом ходим | під небесним дахом. ||

Хтосьходить по землі, | літає хтось,
та **в кожного своя чудова мова.** || |
Коли **у дружбі** жити навчимось,
то буде в світі **дивно і казково.**

- Прочитай вірш мовчки. Що привернуло твою увагу?
- Як у вірші сказано про взаємну залежність людей і природи?
- Читаючи вголос, звертай увагу на позначення щодо виразного читання.
- Вивчіть вірш напам'ять.

Поміркуйте разом! До чого закликає нас поетеса?

- Чи поділяєте її заклик?
- У яких словах вірша висловлено головну думку?

Маркó Ві́тлер

КОШЕНЯ ПРОПАЛО

❖ **Висловте припущення, куди зникло кошеня.**

«Неллі!» — Мерле гукала знову і знову, бігаючи по всій квартирі.

«Неллі, виходь сюди! Де ти?».

Але відповіді від Неллі не було. Здавалося, що вона крізь землю провалилася.

«Нам вже час їхати», — сказав тато, поглядаючи знову на годинник. «Якщо ми не поспішимо, я запізнююся на роботу, а ви — до школи».

Мерле виглядала дуже присоромлено. «Пробач, тату. Наступного разу я постараюся більше».

Тато кивнув. «Я кажу це щодня. Ви повинні тримати двері вітальні закритими. Таке маленьке кошеня про лізе скрізь. А я не хочу, щоб воно проповзло під кухонні шафи, а потім гризло кабелі за плитою або посудомийною машиною. Це може погано закінчитися».

Тато опустився на коліна і зазирнув під диван, крісла та шафи. Проте Неллі не вдалося знайти. Вона, мабуть, обрала ідеальне сховище.

«Хай йому грець!». Тато лаявся знову і знову.

«Краще я лишу мамі записку, і вона ще раз все обшукає, коли повернеться. Кошеня має бути десь тут».

Він одягнув пальто і натягнув на голову улюбленого капелюха, без якого ніколи не виходив з дому.

«Та що ж це таке? Що це? Щось не так з моїм капелюхом».

Тато відчув, як щось подряпало йому голову. Він зняв свого капелюха і зазирнув всередину. Звідти на нього дивилися двоє темних оченят.

«Поглянь-но тільки на неї, — усміхнувся тато. — У Неллі теж є улюблена шапка».

Тато бережно витягнув кошеня із капелюха та поставив його на кігтедряпку.

Переклад з німецької Аліни Джурило

- Прочитайте оповідання і перевірте свої припущення.
- Хто шукав кошеня?
- Які дії тата свідчать про те, що він любить кошеня?
- Чи не траплялися з вами подібні випадки? Розкажіть про це.

Будьте дослідниками! Знайдіть і прочитайте оповідання про домашніх улюблениців або підгответе розповідь про ставлення людей до домашніх тварин.

Анатолій Костецький
СПІШУ ДОДОМУ

Мені після школи

гукає Микола:

— Серього!

Гайда поганять у футбола!

— Та ні! —

відмовляюсь

уперше в житті. —

Я мушу додому

негайно іти.

Мене зупиняє на вулиці Слава:

— Спинися на хвильку,

до тебе є справа:

міняю свій ножик

на шайбу твою!

Та я ні хвилинки

із ним не стою,

хоч марив тим ножиком

ночі та дні, —

бо треба додому

спішити мені.

Відмовився я

од кіно й самоката

і навіть відмовився

zmія пускати!..

Дивуються друзі:

— Скажи-но скоріш,

чого це ти раптом

додому спішиш?!

— Тому що, —

кажу їм, —

як хочете знати,
удома
на мене чекає
кудлате,
руде,
волосате,
смішне
цуценя,
що стало моїм
з уchorашнього дня!

- Сподобався тобі вірш?
- Чому хлопчик поспішав додому?
- Чому він відмовився від заманливих раніше пропозицій своїх друзів?
- Розглянь малюнок. Яким зображені песика?

Придумай кличку песикові. Чого хлопчик міг би його навчити?

Підготуйте інсценізацію: визначте за текстом, хто буде брати в ній участь. З якою інтонацією слід прочитати слова Славка, друзів? А які почуття — передати, читаючи слова Сергійка?

ПЕС, ВІДОМИЙ НА ВЕСЬ СВІТ

Це Бárрі-рятівник, який жив при монастирі* біля перевалу Великого Сен-Бернара, що у швейцарських Альпах. Він помер понад 200 років тому. Але вдячну пам'ять про нього люди зберігають і досі. Через багато років цю породу собак назувати «сенбернар». Вважається, що Баррі за 14 років свого життя врятував близько сорока людей.

Пам'ятник
Баррі в Парижі

Раніше піддорожі засніженими Альпами були дуже небезпечними, особливо в туман чи сильну заметіль. Саме тому монахи з монастиря тренували собак-рятівників, щоб вони не боялися ні вітру, ні морозу, а завдяки відмінному нюху могли відшукати мандрівників, яких засіпало снігом, та показати їм дорогу до монастиря.

Існує легенда про порятунок маленького хлопчика, який ледве не загинув після сходження лавини. Коли Баррі його знайшов, хлопчина був без свідомості, тож пес почав його облизувати, щоб зігріти. Коли хлопчикові стало краще, він зміг вилізти Баррі на спину, і той відніс його до монастиря.

З часу смерті Баррі в монастирі Святого Бернара існує традиція — завжди називати одного собаку на його честь. Про Баррі складено вірші, новели та навіть знято фільм компанією «Волт Дісней» — «Баррі, великий сенбернар». Мумію Баррі можна побачити в Музеї природничої історії в Берні, що у Швейцарії. Крім того, його пам'ятник установлено біля входу на Кладовище тварин у Парижі.

За матеріалами інтернет-джерел

Монасти́р — тут: церковна будівля, господарство, яке належить громаді ченців.

- Про кого ти прочитав/прочитала?
- Чи відомою була тобі ця історія? Що тебе вразило?
- Це художнє чи науково-художнє оповідання?

Перечитайте текст. Виберіть факти, які тут вказано. Які події описано як *легенду*?

- Як ушановують люди пам'ять про Баррі?

Будьте дослідниками! Знайдіть інформацію про інших тварин, які рятували людям життя. Підготуйте про них розповіді.

На хвилинках «Читач — читачам» обговоріть найцікавіше. Які пам'ятники тваринам ви знаєте?

Підготуйте розповідь або малюнки про своїх домашніх улюблениць. Сфотографуйте їх або зробіть з ними селфи.

Веселе слово

Оксана Сенатович

БАЛАКУНИ

Будував **Базіка** дім —
сім дверей і вікон сім.

Торохтій допомагав:
язиком дошки тесав.

Метушився **Пустомеля**:
— Скоро будуть стіни й стеля.

Говорун клав на словах
з жерсті цинкової дах.

І **Патякало** не плакав:
— Я усе покрию лаком.

Балакун все щебетав,
нахвалявся, обіцяв
для гостей спекти в печі
пиріжки та калачі.

В дім без вікон, без дверей
Лепетун скликав гостей.

- Прочитай вірш. Чому поетеса придумала для кожного персонажа такі імена?
- За якою ознакою утворено ці слова?
- Чим схожі персонажі?

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ Нázви прочитаних віршованих і прозових творів й їх авторів й авторок.
- ◆ Тему телефонної розмови онучки з бабусею.
- ◆ З якого твору ці рядки: *Гарні не красиві слова. Гарні – красиві діла?* Хто його автор?
- ◆ Який пес став відомим на весь світ?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Як ви зрозуміли назву розділу «Все добре переймай, а недобре — виправляй...»?
- ◆ Чому хлопчик Сергій відмовляється від пропозиції друзів?
- ◆ Почуття дівчинки Мар'ям, яка опинилася в чужій країні.
- ◆ До чого закликає поетеса Надія Кир'ян у вірші «Ми в цьому світі на самі»?

Вмію...

- ◆ Визначити головну думку прочитаного.
- ◆ Визначити почуття і вчинки дійових осіб, що допомагають зберегти дружбу, несуть людям добро.
- ◆ Порівнювати твори, близькі за змістом.
- ◆ Продовжити прочитане.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Який твір справив на тебе особливе враження? Чим саме?
- ◆ Які книжки ти б хотів/хотіла прочитати?
- ◆ З автором якого твору ти б хотів/хотіла зустрітися? Про що запитати? Що обговорити?
- ◆ Як ти думаєш, ким цікавіше бути письменником/письменницею або читачем/читачкою?

ІСКРИНКИ ТВОРЧОСТІ

Ви любите **читати** про пригоди, вигадувати таємничі, неймовірні історії, уявляти те, чого не бачили? Отже, ви — фантазери або фантазерки. Слово **фантазія** прийшло до нас із грецької мови. Воно означає **уява, відгадка**.

Фантазуючи, ви можете у своїй уяві виконувати захопливі дії: літати на нові планети, зустрічатися з інопланетянами, створювати корисні прилади, рятувати людство від небезпечних хвороб або перетворюватися на добрих чарівників чи чарівниць, виконуючи бажання рідних і друзів...

Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- уявляти прочитане, продовжувати твір, римувати слова, створювати казки, вірші, малюнки, грати сценки, вистави;
- виявляти свою особистість у колажі «Про мене», у який вкладете чимало цікавого.

Спостерігайте, багато читайте, беріть участь у творчих справах. Усе це допоможе розвивати здатність творити!

Володимир Коломієць

ЛІС І ЛІС

Лісом гуляє лагідний Лис,
нюхає квітку, зітхає...

Лис надивився на сонячний ліс —
мріє і вірші складає.

В Лиса блокнот —
із блискучих листків,
бура кора — палітурки,
ліс йому звуки чудні наскрипів
з дятлом у парі: «Тук-туки!».

Ходить бурмоче...

Присів на пеньок.

Пише, розчулений лісом...

Добре йому від хороших думок.

Лісові ж хороше — з Лісом.

- Чим був розчулений Лис? Яким був ліс, що надихав Лиса складати вірші?
- Чи ти звернув/звернула увагу, в якому блокноті Лис писав вірші? Який епізод зображенено на малюнку?
- Які слова передають творчий настрій Лиса?
- Як ти вважаєш, швидко чи повільно треба читати цей вірш? Поміркуй, після якого речення слід зробити найдовшу паузу.

Про що міг написати вірша Лис? Пофантазуй!

МЕДІАВІКОНЦЕ: мініпроєкт — колаж «Про мене»

У цьому проєкті кожен/кожна зможе виявити свою творчість по-різному, розповідаючи про себе, свою родину. Навіть придумати інтерв'ю про себе як друга/подружку, свої захоплення, мрії. Розповісти про улюблені предмети. Порадити прочитати улюблені книжки. І, звичайно, згадати про смішні пригоди. Довірити друзям свої почуття: що схвилювало, а що — змусило переживати.

Хто побачить твій колаж? Обговоріть у групах, як краще представити колажі. Зверніть увагу, що в цій творчій роботі ви можете давати волю своїй фантазії: приkleювати фотографії, малюнки, тексти, дрібні предмети...

Степан Жупáнин

* * *

Намалюю вітер тихий, ніжний.
Намалюю дощовий і сніжний
вітер, що здіймає грізні хвилі,
і вітрець між квітами на схилі.
Цей танцує з хмаркою у вальсі.
Той гортає книжку на терасі.
А ось вітер прапорами має
з музикою по селу гуляє.
Вже малюнків три альбоми маю.
А вітрам нема кінця і краю.

Микола Глущенко.
Вітер (фрагмент)

- Як можна зобразити вітер на малюнку?
- Які ознаки вітру називає юний художник?
- **Роздивись** фрагмент картини Миколи Глущенка. Як ти вважаєш, йому вдалося зобразити вітер?
- Чому, на твою думку, *вітрам нема кінця і краю*?

Попрацюйте в парі. Назвіть пари слів, що римуються.

Що ти малював/малювала із захопленням? Розкажи або покажи однокласникам і однокласницям.

Валентина Ткаченко

ЛІСОВЕ КОРІННЯ

Яке химерне лісове коріння!
Попід ногами скрізь його сплетіння.
Ось корінець, мов каченя бокáте:
є дзьоб і вічка, й білі ноженята.

А цей — мов равлик, цей немов лисиця.
Цей випуклий — смішна залітна птиця.
Так можна цілий день ходить в діброві
і зустрічати пóстаті казкові.

- Які казкові постаті побачила поетеса в лісі?
- Знайди у вірші порівняння. Які ознаки лісового коріння вони підкреслюють?
- Визнач пари римованих слів.
- Чи траплялися тобі подібні дива? Розкажи.

Підтюпцем, врізно біч, роздивляється, справжні-
сінький, борюкається.

Олександр Єфімов
ТУТ УСЕ є...

◆ **Про що ти очікуєш прочитати в цьому оповіданні?**

Галина Іванівна сказала:

— На четвертому уроці у нас малювання. А що, як ми проведемо цей урок надвірі? Гляньте, яка гарна погода!

Усі були, звичайно, згодні.

Сонечко іскрилося на деревах, на кущах, по всьому засніженому подвір'ю.

Так цікаво і весело підтюпцем протоптувати свіженькі доріжки по сніговій білизні!

Вітя Карацуунька обережно ставить ноги у пухкий сніг — певно, уявляє себе космонавтом на далекій невідомій планеті.

А хлопці вже борюкаються. Сергійко повалився у кучугуру, а Борис осідлав його.

— Увага! Послухайте завдання, — лунає голос Галини Іванівни.

— Розходьтесь і ліпіть кому що до вподоби. Буде в нас і гра, і мистецтво, і праця водночас!

Дівчата розсипалися врізно біч. Світлана заходилася качати грудомáхи для сніговика, а Оля вирішила

зліпити Котигорошку. Та ніяк з руками не впорається: то ліва відпаде, то права не тримається...

І лише Вітя Карацуњка не поспішає. Походжає двором: то біля куща щось роздивляється, то коло паркану зупиниться. Підійшла Галина Іванівна:

— А ти чому нічого не ліпиш?

— А я пишу. Ви подивітесь, Галино Іванівно, що тут є!

Глянула вчителька — на снігу написано «заєць», а поруч сніговий горбочок притулився до засохлого стебла якоїсь квітки — ну справжнісінький зайчик! Навіть хвостик є. Біля паркану новий напис — «блень». Проте як не вдивлялася Галина Іванівна, ніякого оленя не побачила.

— А ви єсьдечки станьте, Галино Іванівно!

Ще раз подивилася вчителька в бік паркану. А на ньому повно снігу! Із-за паркану визирає засніжена гілка молодого каштана. Як глянути на паркан і гілочку разом — дуже нагадує оленя з ріжками.

— Справді, цікаво, — каже вчителька.

А навколо вже зібрається весь клас. Теж розглядають Вітіні знáхідки.

— Дивіться, сорока! — раптом скрикнула Світланка Єщенко. Діти оглядаються довкола, шукають, де ж та снігова сорока причаїлася. А дівчинка сміється:

— Та ні, справжня сорока! Онó де!

Тоді й побачили всі на розлогій яблуні довгохвосту красуню, яка з цікавістю оглядала шкільне подвір'я.

Школярі засміялися. І так голосно, що пташка вмить пурхнула, обсипавши всіх сріблястими сніжинками.

- Де відбувався незвичайний урок? Яким був цей день?
- Що ліпили діти зі снігу?
- Що зумів побачити навколо себе Вітя Карацуњка?

Поміркуйте разом! Чи розкриває зміст оповідання його назву? Підтверджуйте свою відповідь, звертаючись до тексту.

- Придумайте словесну картину до одного з епізодів тексту (*на ваш вибір*).
- Чому Віті вдалося побачити дива?

Чи доводилося вам помічати на засніжених дерёвах казкові образи? Доповніть оповідання.

Дорота Гельнер

РОЗМОВА З ФОРТЕПІАНО

- Моє міле фортеп'яно,
як ти граєш вранці-рано?
- Як поганий настрій маю,
то страшенно грубо граю!
Ось послухайте самі:
грім гуркоче на струні,
аж тремтять камінні мури
від гудінь клавіатури.
- Фортеп'янку, як ти граєш,
коли добрий настрій маєш?
- Граю клавішами тими —
щонайтоншими, дзвінкими!
Ген на сонце злотобке
ліне дзвін тонкий, високий!
Він бринить, як пісня бджілки —
ось сама послухай тільки.

Переклад з польської

Ярини Черняк

- Про що цей вірш? Які настрої передає інструмент?
- Як ти вважаєш, хто розмовляє з фортепіано?
- Які образні вислови у вірші передають різні настрої?

Спробуй перетворити цей вірш на розповідь про своє творче захоплення.

Настроюється, стрепетові, дивовижний.

Василь Сухомлинський
СПІВУЧА ПІР'ЇНКА

Є на світі дивовижний птах — Стрепет. Він співає... чим, як ви думаете, діти? Він співає крилом. Має він у своєму крилі особливу співучу пір'їнку. Летить Стрепет, і коли захочеться йому співати, то розправляє крила так, що співуча пір'їнка висувається і настроюється на спів. Лунає тонкий свист. Схожий він і на звучання найтоншої струни, коли по ній водити смичком, і на пісню вітру в тонкій стеблині очерету.

Та ось трапилось лиxo. Загубив Стрепет співучу пір'їнку. Випала вона й упала на землю. Захотілося Стрепетові поспівати, а співучої пір'їнки немає.

 Маленький Сергійко знайшов наземлі співучу пір'їнку Стрепета, підняв її, побіг — і пір'їнка заспівала.

Почув Стрепет спів своєї пір'їнки, прилетів до хлопчика й просить:

— Хлопчику, віддай мою співучу пір'їнку. Я не можу жити без пісні.

Повернув Сергійко Стрепетові співучу пір'їнку.

Багато років прожив на світі чоловік, що виріс із маленького Сергійка. Часто він згадував Стрепета, думав: **«У кожної людини є своя співуча пір'їнка. Нещасливий той, у кого такої пір'їнки немає».**

- Прочитай казку. Чи знаєш ти такого птаха?
- Як він співає? Із чим порівнюється його спів?
- Добери до слова **дивовижний** синоніми й антонім.

Поміркуйте разом над виділеними реченнями. Як ви зрозуміли їх смисл?

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ Що означає слово **фантазія**?
- ◆ Хто написав казку «Співуча пір'їнка»?
- ◆ З якого вірша цей рядок: «**пише розчулений лісом**»?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Як ти зрозумів/зрозуміла назву розділу?
- ◆ Що об'єднує твори, які ти прочитав/прочитала в розділі?
- ◆ Як ти зрозумів/зрозуміла назву оповідання «Тут усе є...»?
- ◆ Що допомагало хлопчикові малювати різні вітри, а дівчинці розуміти настрій фортепіано?

Вмію...

- ◆ Розрізнати тексти різних видів (художнє оповідання, казка, вірш).
- ◆ Визначити послідовність подій в оповіданні «Тут усе є...».
- ◆ Визначити головну думку казки «Співуча пір'їнка».
- ◆ Придумати ланцюжки римованих слів.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Які вчинки персонажів прочитаних творів виявляли їхнє бажання щось створювати?
- ◆ Яким ти уявляєш Лиса з вірша «Ліс і Лис»? Про що би ти міг/могла прочитати в його вірші?
- ◆ Завдяки чому персонажі прочитаних творів зуміли у звичайному житті побачити незвичайне?
- ◆ Чи зацікавились однокласники й однокласниці твоїм колажем? Чому так вважаєш?

Скринька очікувань

Відкрийте скриньку очікувань. Знайдіть свої записи. Що з очікувань справдилось, а що ні? Обміняйтесь думками про свої «книжкові» очікування на літо.

ЗМІСТ

ЗДРАСТУЙ, РІДНА ШКОЛО І МІЙ ТРЕТИЙ КЛАС!

Максим Рильський. Тиха, задумлива осінь спускається.....	5
Ольга Морозова. Перший день у школі	6
Як у Німеччині святкують початок навчального року.....	7
Алла Коваль. Знайомі незнайомці (Скорочено)	9
Меган МакДоналд. Джуді знайомиться з новим учителем (Уривок з повісті «Джуді Муді»).....	11
Марія Манеру. Шарлотта отримує... тринадцять балів!.....	14
Медіавіконце: колаж «Наш клас»	16

БЕЗ СЛОВА НЕМАЄ МОВИ, А БЕЗ МОВИ – КНИГИ...

Алла Коваль. Наша мова (Скорочено)	20
Нузет Умеров. Диктант	24
Любов Відута. Незрозумілі слова	25
Анатолій Качан. Звертайся до словника.....	28
Віктор Дацкевич. Як з'явилася друкована книга	29
Медіавіконце: Музей книги і друкарства	32
Олександр Єфімов.	
«Друкар книг, перед тим не бачених» (Скорочено)	33
Василь Сухомлинський. Спляча книга	34
Дмитро Павличко. Соняшник	36
Лідія Повх. У бібліотеці	38

ІЗ ДЖЕРЕЛ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

Кирило Кожум'яка (Українська народна казка)	42
Медіавіконце: мультфільми	46
Вечірник, Полуночник і Світанок (Українська народна казка) ..	47
Три товариші (Українська народна пісня)	52
Походження назви Переяслав (Легенда)	53
Прислів'я	56
Народні загадки	57
Скоромовки.....	58

ЗДІЙСНИТЬСЯ ВСЕ!

Василь Сухомлинський. Сонячний день узимку	61
Ліна Костенко. Синички на снігу.	62
Зірка Мензатюк. Новорічна пригода з відьмою	62
Тетяна Череп-Пероганич. Колядка	65
Медіавіконце: селфі	68
Галина Малик. Грудень	70
Марія Морозенко. Руде цуценятко і різдвяний ангел	71
Мар'яна Савка. Запах Різдва	76
Засівальна (З народного)	77
Ірина Жиленко. Здійсниться все...	78

ЯК НЕ ЛЮБИТЬ СВІЙ КРАЙ!

Варвара Гринько. Рідний край	81
Олекса Палійчук. Київ	81
Дарина Телкова. Героям	82
Максим Малолітко. Воїнові, який захищає Вітчизну	82
Оксана Кротюк. Наши скарби (Музей просто неба)	83
Тетяна Щербаченко (Стус). Український лицар	85
Наталка Поклад. Гарно жити у селі....	87
Микола Вінграновський. Сама собою річка ця тече.	88
Наталія Олійник. Гончарики з Опішного	88

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ. П'ЄСА-КАЗКА. БАЙКИ

Валентин Бичко. Казка — вигадка....	93
Анатолій Дімаров. Для чого людині серце	93
Сашко Дерманський. Білячок.	98
Джанні Родарі. Дорога, що нікуди не вела	104
Наталя Осипчук. Стрімкий, як вітер (П'єса-казка)	108
Медіавіконце: афіша вистави	116
ВЕСЕЛЕ СЛОВО. Богдана Бойко. У театрі	117
Леонід Глібов. Байки	118
Лебідь, Щука і Рак	119
Чиж та Голуб	120
Анатолій Костецький. Добра порада (Байка)	121

ПОЕЗІЙ ПРО ДИВОСВІТ ПРИРОДИ

Любов Забашта. Дивосвіт, дивосвіт...	124
Тарас Шевченко. За сонцем хмаронька пливе...	124
Леся Українка. Пліне білий човник...	125
Олександр Олесь. В небі жайворонки в'яться...	126
Микола Сингаївський. Волошкове поле...	127
Дмитро Павличко. Дядько Дощ...	128
Ліна Костенко. Шипшина важко віддає плоди...	128
Анатолій Качан. Розливається Дунай...	129
Медіавіконце: мініпроект — створення обкладинки книжки «Мій улюблений вірш»	130

ВСЕ ДОБРЕ ПЕРЕЙМАЙ, А НЕДОБРЕ — ВИПРАВЛЯЙ...

Василь Сухомлинський. Красиві слова і красиве діло	133
Тетяна Майданович. Телефонна розмова	134
Нана Деменкова. Дружок і Образа. Я друзів не продаю	135
Надійка Гербіш. Різні культури (Уривок із книжки «Мене звати Мар'ям»)	137
Надія Кир'ян. Ми в цьому світі не самі.	141
Марко Вітлер. Кошеня пропало	141
Анатолій Костецький. Спішу додому	143
Пес, відомий на весь світ	144
ВЕСЕЛЕ СЛОВО. Оксана Сенатович. Балакуни	146

ІСКРИНКИ ТВОРЧОСТИ

Володимир Коломієць. Ліс і Лис	149
Медіавіконце: мініпроект — колаж «Про мене»	150
Степан Жупанин. Намалую вітер...	151
Валентина Ткаченко. Лісове коріння	151
Олександр Єфімов. Тут усе є...	152
Дорота Гельнер. Розмова з фортепіано	154
Василь Сухомлинський. Співуча пір'їнка	155

Перевіряю

свої досягнення 18, 40, 59, 79, 91, 122, 131, 147, 156

Здобуваю інформацію з різних джерел 28, 32, 37, 51, 126

Відповіді на загадки, вміщені у підручнику: с. 57 — зорі; Сонце; небо, зорі, Місяць; сонячне світло; Земля; море; річка; сніг; кукурудза; квасоля; качка; кіт; гриб; сова; птах; с. 89 — гончар.

Навчальне видання
САВЧЕНКО Олександра Яківна
Українська мова та читання
Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

(відповідно до Типової освітньої програми
колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Головний редактор І. В. Красуцька

Редактор І. В. Красуцька

Головний художник І. П. Медведовська

Технічний редактор Е. А. Авраменко

Коректори С. В. Войтенко, Л. А. Еско

Малюнки художниці **Олени Харченко**

У підручнику використано малюнки

О. Шингур, Н. Котилевської,

світлини Т. Будкевич, І. Дворниckoї, С. Клименка, В. Соловйова,

матеріали сайтів Національної бібліотеки України для дітей (www.chl.kiev.ua),

«Весела абетка» (www.abetka.ukrlife.org), Національного музею-заповідника

українського гончарства в Опішні (opishne-museum.gov.ua), фрагменти художніх робіт
О. Андрушенка, В. Нізовцева, Т. Мартіна, О. Шупляка, заставка дитячого телепроекту

каналу «Чернівецький промінь» (с. 68), світлини зі сторінки Центральної бібліотеки-філії

для дітей №12 Хмельницької міської ЦБС (с. 69),

модерній герб Києва А. Єрмоленка (с. 81),

матеріали з книжок «Фонтан казок.

Сучасні українські казки» (упорядник І. Андрусяк) (Київ, 2019);

«Мене звати Мар'ям» (Харків, 2017);

а також ілюстрації з вільних інтернет-джерел (с. 4, 5, 11, 16, 17, 19, 31, 35, 41, 60, 62, 68,

71, 80, 89, 92, 93, 98, 104, 111, 123, 129, 132, 148, 154, 155)

Формат 70x100¹/₁₆. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 12,960 + 0,324 форзац.

Обл.-вид. арк. 11,50 + 0,55 форзац.

Зам. №

Наклад 154 436 пр.

ТОВ «Український освітянський видавничий центр “Оріон”»

Свідоцтво «Про внесення суб’єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції»

Серія ДК № 4918 від 17.06.2015 р.

Адреса видавництва: вул. Миколи Шепелєва, 2, м. Київ, 03061

Віддруковано

ТОВ «ПЕТ»

61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 17

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 6847 від 19.07.2019 р.